

* Dr. P. A. Gohil

Physical Education

Research Zone India

Vol :- 12

Issue :- (3)

JUNE :- 2024 Page :- 1 - 5

ISSN :- 2319 - 8168

WOMEN IN SPORTS: CHANGING CONCEPT AND EVOLVING ROLE

The fact that girls and women can successfully compete in strenuous athletic activities without physiological and psychological harm is gradually gaining belated acceptance in our society. In the past, female participation in sports and physical recreation was discouraged mainly for aesthetic and cultural reasons. The cultural conditions under which we have lived have insisted that there are distinct physiological and psychological differences between men and women that preclude the latter from participating in strenuous physical activity particularly of a competitive of a competitive nature. But history reveals that in ancient Greece, for example, the Spartan girls were trained by women trainers who employed a programmer similar to that of boys including running, jumping, weight throwing and wrestling. At the time women indulge in strenuous physical activity and thrived on it. It was, in earlier a way of life and was accepted as such.

Women's athletic- worthy of the name- did not exist prior to World War I & women began Olympic competition widely only in 1928. The study of specialized physiology involved in the reaction of the female at different ages to the various stressors in athletic competition is relatively new. Furthermore, women's athletics have developed around modifications of existing men's sports; whether these activities are best suited to the unique and the physiological, and sociological needs of girls

and women has yet to be properly established. Even though it is well accepted by all concerned in this field that a women can be both physically active and feminine at the same time. Expert opinions gathered from doctors of medicine, teachers, researchers, psychologists and the women athletes themselves produce an ever increasing amount of proof that as long as a girl or women is physically fit voluntary participation in competitive sports is not detrimental to either her health or her morals. It is, rather, definitely beneficial.

Social Aspect

The difference between masculine and feminine behavior is associated with sharp contrasts in temperament. The male viewed as naturally aggressive and active, which are characteristics compatible with vigorous, highly competitive sport. Conversely, the female is seen as naturally non aggressive and passive. Further, western culture has traditionally defined female as inferior and dependent on men, with their primary role responsibilities being as child bearers, rearers of children, home marks, and otherwise facilitating their husband's achievement and success. Their prevailing role of a feminine women clearly was at odds with that of a competitive athlete which was seen as demanding aggressiveness, dominance, tough mindedness, and risk taking.

Scientists assert that sex role have changed

* Director of Physical Education, M.J. College of Commerce, Bhavnagar

significantly in recent years, primarily because unprecedented numbers of women have entered economic life and have demanded equality with men, at first in the workplace, and then in other aspects of life. The women's movement has elicited numerous changes in public social and political consciousness, and has helped redefine occupational and family roles for women. The women's movement encouraged the dramatic increase in sports participation among girls and women since the early 1970s. Even more important, though, has been the effect of Title IX of 1972 Education Amendments, which mandated that sex cannot serve as grounds for exclusion from participation in any educational program or activity (Adams 1991)

A factor of particular importance in continued resistance to full equality in sports participation for females are the persistent effects of several social institutions which are traditionally slow to change. One's learning of their sexual identity is initiated by their family, and is subject to significant differences in childrearing practices. Children learn parental expectations of sex-appropriate behavior, which includes sports and vigorous physical pursuits being identified with the male role and negatively associated with the female role.

Women in Sports- Physiological Aspects : Women by virtue of their sex are at a disadvantage in a very large number of sports. Therefore they should be judged in terms of relative only to the performance standard of their sex. Sex has a definite influence on training principally because of physiological differences in the capacity to perform exercises.

General muscle strength in the female is approximately two thirds that of the male. Strength differences between male and female are reduced when related to body size. Again strength differences vary among the different muscle groups. For example, in comparison

with men women are weaker in the chest, arms and shoulders but the leg strength per unit body unit is actually slightly greater in the female.

With respect to strength development, relative strength- increases in the female are the same or even better than in males following similar weight training programme. From weight training programme female can expect little or no change in total body weight, a decrease in body fat and increase in muscle size.

Women are subject to the same physiological laws as are men. However females have a smaller heart and faster pulse rate. These indicate a greater and more rapid increase in pulse rate at the beginning of exercise and much slower recovery following exercise. The pulse rates of trained women athletes are about ten beats per minute slower than those of non-athletes.

At the rest average number of RBC in the female is 4.5 million per cu. mm as compared to five million per cu. mm in the male. Post exercise values reflect an increase of approximately one million for both the sexes. The total amount of hemoglobin and the total blood volume for the female are less than for the male, the differences being about 25 per cent between untrained men and women and only about 12 per cent after each is trained.

At a given level of oxygen consumption women indicate a higher heart rate than do men. On the other hand at a given heart rate men can transport more oxygen during sub maximal and maximal work. In both sexes the maximum heart rate bears a linear relationship with an increased workload. However women become exhausted at a lower rate of performance. Blood pressure values both diastolic and systolic are from 5 to 10 mm of Hg. Lower in the female.

Physical Trainability and Females

Among trained female subjects a significant increase in the heart volume, cardiac output and stroke volume were observed. When

compared with sedentary data, the magnitude

of the changes are comparable with that of males. Trained subjects of both sexes appear to utilize their anaerobic process to approximately the same level. It has also been shown that muscular training in female results in increased capacities of 1) A.T.P-P.C. system and 2) anaerobic glycolysis that is the Lactic acid system. This increase is evidenced by the ability to accumulate significantly greater quantities of blood lactic acid following maximal exercise, but less than male. females and male.

There are certain biological differences between females and males. There is no good evidence to indicate that coaches, athletic trainers or other officials in charge of athletics for women need to be concerned with any special rules and regulations regarding sports participation for normal, healthy girls and women. The young, prepubertal girl is no more at risk for injury than is the young, prepubertal boy.

After puberty, the young women tend to have less strength and a greater per cent of body fat than the male, and does not perform as well in speed and strength activities

There are a number of body fluctuations which occur in the young women with the menstrual cycle. At present there is no evidence that such variation is an overriding consideration in women's participation in sports or exercise. Further there is no evidence that would indicate that vigorous athletic activity, conducted in a proper and intelligent fashion, is harmful to those women athletes who subsequently will bear children. Pregnancy may be a deterrent to the competitive athlete. Certain modifications must be made during this period. Because physical activity is necessary for proper human functioning, it is essential that women, as well as men, participate in many of the opportunities which are available in sports and physical activity programmes.

Present information concerning physical

training indicates that training frequency, duration and intensity have similar effects on both sexes. Adaptations to athletic training are more similar than differences do exist, but they should be recognized mainly as differences in magnitude rather than mechanism. There is very little research available in present time concerning the female and physical training. However the findings support the idea that in general, females benefit from training just as males do and that this benefit is brought about through similar physiological changes.

Women in Sports- Psychological Aspects

Considering biological differences between male and female there is no supportive documents from a psychological view point of exercise are different in male and female participants. Though limitations are there in respect of intensity, duration and load with particular reference to involvement of strength

From a psychological view point there is no supportive literature indicating difference of male and female in respect of behavioral aspect of exercise. Through the process of socialization and sex role stereotyping, gender related differences in predominant need and preferred personality characteristics do exist. From the finding of Helmreich and Spence (1977) it appears that those women (both athlete and scientists) who succeed in those areas of endeavor defined as stereotypically masculine do not do this at the expense to femininity. They further concluded that our stereotypic conception of masculinity and femininity in relation to achieving women may have been overly simplistic. Study in women athletes. Williams (1978) identified that certain characteristics appeared to be related to highly skilled female athletes. These athletes appeared to be more "Assertive, dominant, self sufficient independent, aggressive, intelligent, achievement oriented, reserved and to have average to low emotionally".

Comparison of Performance

There are distinct difference in men and women in respect of Anatomical structure, Physiological and Psychological functioning, as well as socio- cultural conditions during incubation period of a prospective sports person. Overcoming many hurdles women were allowed to participate in competitive sports, in true sense, after 34 years of their men counterpart in modern Olympics. In the following table performance of male and female in selected sports activates are presented. The percentage ratio of

performance for men and women is given for 1963 to allow comparison with 1978 and 2009. Over this period of time great changes occurred in the involvement of women in high level competitive sports. Thus where the standing of women relative to men did not improve much, the difference probably represents a real sex difference. Scientists were of the opinion that biological sex differences must be accepted, while differences that are merely behavioral, given time and appropriate effort will change the scenario. Performance of elite women athletes are very close to men and only a handful of

male athletes world wide are better than champion women.

Comparison of world record for Men and Women in Different Events

Event	Women	Men	Ratio of Performance (%)		
			As on 1963	As on 1978	As on 2009
Swimming(M)	As on 2009	As on 2009			
100m Freestyle	52.07	49.91	90	89	90
200m Freestyle	1:52.98	1:42.0	90	93	90
400m Freestyle	3:40.15	3:40.07	89	94	92
800m Freestyle	8:14.10	7:32.12	90	94	91
1500m Freestyle	15:42.54	14:34.56	91	93	93
100m Breaststroke	1:04.45	58.58	86	89	90
200m Breaststroke	2:20.12	2:07.31	89	89	90
100m Butterfly	56.06	49.82	86	91	89
200m Butterfly	2:03.41	1:51.51	86	92	90
100m Backstroke	58.12	51.94	88	90	89
200m Backstroke	2:04.81	1:51.92	88	90	90
Running (m)					
100	10.49	9.58	89	91	91
400	47.60	43.18	85	89	91
800	1:53.28	1:41.11	86	90	89
1500	3:50.46	3:26.00	---	90	89
3000	8:06.11	7:20.67	---	89	91
Marathon	2hr15.25	2hr03.59	---	83	91
Field Events					
High Jump	2.09m	2.45m	84	82	85
Lung Jump	7.52m	8.95m	80	79	84

Table shows a comparison of World Records in various activities between male and female competitor. Most important is the comparison of how close women come to men in the various types of activity.

The principle of equality of men and women “

The Olympic movement brings and influential alliance of organizations to that task: the International Olympic Committee (IOC); the National Olympic Committees (NOCs), comprised of representatives from participating states; and the International

Federations (IFs), nongovernmental organizations that administer sports at a world level. As a result, the IOC, NOCs, IFs have established goals to promote women in Olympic decision-making positions. Currently there are 15 female members of the 155-member IOC, up from 12 in 2005.

In March 2008, during the 4th IOC conference on Women and Sport, held in Jordon, 600 male and female member of the Olympic movement met to discuss diverse issues, such as new opportunities to increase the participation of women in sport, female athletics as role models for young girls, and how culture determines women's access to sport.

References

- ⇒ Adams W.C., (1991) foundations of Physical Education Exercise and Sport Sciences, Lea & Febiger Philadelphia
- ⇒ Banerjee A.K. (1983) Facts & Implications in Women's Sports 'Prochesta', Journal of the Department of Physical Education, University of Kalyani.
- ⇒ Benerjee Krishna, (1997) Influence of organized Physical Education Programme on selected performance variables & psycho- physiological potentialities of trainee females, unpublished Ph.D.thesis Kalyani university.
- ⇒ Helmreich R. Spence J.T., (1977) Sex roles and achievement In Christinia and Landers (Eds) Psychology of motor behavior of sport, Humman Kineties.
- ⇒ Gertrud Pfister, (1996). The struggle for Olympia: The women's world games and participation of women in Olympic Games, ICHPER-SD, Journal Vol XXXII No.4 summer.
- ⇒ Williams J. M. (1978) Personality Characteristics of the successful female

* Vanar Harish

Physical Education

Research Zone India

Vol :- 12

Issue :- (3)

JUNE :- 2024 Page :- 6 - 8

ISSN :- 2319 - 8168

HEALTH AND PHYSICAL MANAGEMENT

health and physical management is a metabolic efficiency. Sickness is metabolic inefficiency. Nobody is totally healthy or totally sick. Each of us is a unique combination of health and sickness. And each of us has a unique combination of abilities, both emotional and physical. As we grow up, we learn that we are loved for our abilities but hated for our disabilities. This happens at home, at play, at school, and at work. Sometimes, this even happens with our doctors, especially if our disabilities mystify them or remind them of their own disabilities. So we try to hide our disabilities from people and from ourselves. This charade undermines our relationships and our self-esteem. We learn to fear society and hate our selves self hatred is the most debilitating sickness. It interferes with our ability to seek and accept help. And everybody needs help. How do we free ourselves from self-hatred ? first, we reclaim our disabilities whether society accepts them or not. this means that we learn to take care of ourselves. Possibilities of medical intervention have trived over the last decades our knowledge about mechanisms of the development of diseases and factors influencing it has increased. Effective treatment requires a holistic approach that takes into consideration aspects at first sight not related to a course of a specific disorder this book contains a few chapters focusing management .the chapters are arranged in an order reflecting multidimensionality of issues constituting this theoretical and practical area started from the studies focusing on a general, administrative, level to considerations related to situations of individuals suffering from a specific illness. The discussed problems concerns different age groups- Children, adults, and the elderly. We hope that readers professionally engaged in health care both theoretically and clinically will find it interesting, useful and inspiring.

What is health?

The English word health comes from the old English word hale, meaning "wholeness, a being whole sound or well" hale comes from the proto-indo European root kailo, meaning "whole uninjured of good omen " kailo comes from the proto-Germanic root khalbas, meaning "something divided " medilexicon's medical dictionary has three definitions for health , the first being " the state of the organism when it functions optionally without evidence of diseases or abnormality

Defination of health

The most famous modern definition of health was created during preamble of constitution of the world health organization as adopted by the international health conference, New York, 19-22th june 1946. signed on 22nd july 1946 by the representatives of 61 states (official record of the world health organization no-2, page 100) and entered into force on 7th april 1948. "health is a state of complete physical, mental and social well being and not merely the absence of disease or infirmity" the definition has not been amended since 1948

* H.B. Kapadia School, Ahemdabad.

during the Ottawa charter for health promotion in 1986, the WHO said that health is “a Resources for everyday life, not the objective of living health is a positive concept emphasizing social and personal resources, as well as physical capabilities”

Two aspects to health:-

Most people accept that health can be divided into two broad aspects physical and mental health.

Physical health:-

For humans, physical health means a good body health, which is healthy because of regular physical activity (exercise), good nutrition, and adequate rest. As a country's or regions people. Experience improved nutrition, health care standards of living and quality of life their height and weight generally increase in fact most people, when asked for a definition of health talk about physical health physical health relates to anything concerning our bodies as physical entities physical health has been the basis for active living campaigns and the many nutritions drives that have swept the industrialized world. People are exposed to so much.

Exposed to so much “Physical health “ data these days that it is hard to decide what is relevant and what is not another term fro physical health is physical well being. Physical wellbeing is defined as something a person can achieve by developing all health – related componens of his / her lifestyle. Fitness reflects a person's cardio respiratory enducrance, muscular composition other contributors to physical well being may include proper nutrition, body weight management , abstaining form drug abuse, avoiding alcohol abuse responsible sexual behaviour (sexual health) hygiene, and getting the right amount of sleep.

Mental health : Mental helath refers to peoples cognitive and emotional well –being. A person who enjoys good mental health does not have a mental disorder. According to WHO, mental health is “a state of well – being in which the individual realizes his or her own abilities, can cope with the normal stresses of life can work productively

and fruitfully, and is able to make a contribution to his or her community’ no matter how many definitions people try to come up with regarding mental health, its assessment is still a subjective one.

Determinants of health : The health of individual people and their communities are affected by a wide range of contributory factors. People's good or bad .Health is situations – what is happening and what has happened to them, says WHO. WHO says that the following factors probably have a bigger impact on our health than access sand use of health care services :

- * Where we live
- * The state of our environment
- * henetics
- * Our income
- * Our education level
- * Our relationship with friends and family

Health Management System :

The health management system (AMS)is an evoluntionary medicine regulative process proposed by Nicholas Humphrey in which acturial assessment of fitness and economic – type cost – benefit analysis determines the body's regulation of its physiology and health. This incorporation of cost – benefit calulations into body regulations provides a science grounded approach to mind – body phenomena such as placebos that are otherwise not explainable by low level, non economic and purely feed back based homeostatic or allostatic theories.

Many medical symptoms such as inflammation, fever, pain, sickness, behavior, or morning sickness have an evolutionary medicine function of enabling the body to protect, hea or restore itself from injury, infection or other physiological ‘ disruption

The deployment of self treatments have costs as well as benefits with the result that evolution has selected management process in the brain such that self – treatments are used only when they provide an overall cost benefit advantage. The brain controls physiological process through top down regulation.

External treatments and the availability of support is factored into the health management system's cost benefit assessment as to whether to deploy or not an evolved self – treatment

Placebos are explained as the result of false information about the availability of external treatment and support that mislead the health management system into not deploying evolved self – treatments. This results in the placebo suppression of medical symptoms.

References

- ⇒ Plunkett's Health Care Industry Almanac 2004
- ⇒ Technology, Health care and management in the hospital of the future
- ⇒ The well – managed Health care organization Web helps
- ⇒ Operations research and Health care A Handbook of methods and Application
- ⇒ Performance Management in the Health care : Improving patient outcomes : An integrated approach
- ⇒ Organizational Ethics in Health care; principles, Cases, and practical solutions
- ⇒ The encyclopedia of Health care Management By E- Streams

* Vijesh Patel

Physical Education

Research Zone India

Vol :- 12 Issue :- (3)

JUNE :- 2024 Page :- 9 -11

ISSN :- 2319 - 8168

ALCOHOL, TOBACCO AND DRUGS IT'S EFFECTS ON SPORTS PERSON

The alcohol which we drink is called ethanol or ethyl alcohol (C_2H_5OH). It is obtained by the process of fermentation and distillation. It is a by product, made from the decomposition of wheat, rice, barley, grapes, etc. In this process yeast is used for fermenting. Alcohol is not a food and it does not give much energy. These are many forms of alcoholic products which we use for drinking like wine, whiskey, brandy, gin, beer, etc.

Harmful Effects of Alcohol

There are many views about alcohol. Some consider it as a medicine; many drink it for the company sake; many say that it relieves tension; many believe that it gives fun and enjoyment. All these wrong opinions can come to end if we know the reality of its effects. These effects are very adverse over individual, family, and society. They are as follows:

(i) Economic loss : Alcohol is a costly product in all its forms. It causes great loss of money, once a person is addicted. Thus, it brings poverty to many homes. It causes many health problems and to cure this extra economic burden of medical treatment is required.

(ii) Physical efficiency lost : Regular drinking of alcohol makes body sick, weak, diseased. Body loses physical efficiency and health is affected to a great extent. Various systems of the body reduce efficiency. Thus, it is an open invitation to many health problems. Alcohol has very adverse effect on sportsperson, as alcohol declines the physical efficiency to a great extent. Thus, performance is very low for many days.

(iii) Loss of senses : When we drink alcohol, it affects our senses. The sense of judgement is lost, so a person cannot think properly. It

reduces self control and a person commits many mistakes. An alcoholic person cannot control his emotions, sometimes these emotions become aggressive and violent. Alcoholic person also loses his perfection in skills, thus low performance in games and sports.

(iv) Loss of Memory : In an alcoholic person, the brain's activities are reduced. Brain cannot remember immediate happening or occurrence i.e short-term memory is lost.

(v) Declines appetite : An alcoholic person cannot eat his normal diet, therefore, his appetite gets reduced. It causes decline in sports performance as diet cannot meet the need of the energy.

(vi) Crime : Alcohol has direct relation with crime. Most of the crime is committed when a person is drunk. Drunkards are more involved in sex crimes. Alcohol increases the sexual desire (but takes away the sexual performance).

(vii) Road accidents : In most cases of road accidents, these are caused by the drivers who are drunk, as they over speed the vehicle and cannot control the vehicle properly. Thus many innocent people are also killed by them.

(viii) Unreliable : Most of the alcoholic

* M. Phil Student, Kadi University, Gandhinagar

drinkers are unreliable person and considered unfaithful. The promises made under alcoholic effect are often painful

(x) Kidney and liver damage : Alcohol causes a lot of stress on kidney and liver. Over stress on these vital organs results in partial or full damage of these organs. It sometimes leads to kidney or liver cancer or its complete failure.

(xi) Increased blood pressure : Alcohol increases the blood pressure, thus chances of heart problem increases. It leads to aggressive behaviour and over stress on mental behaviour, thus lot of headache and body ache.

TOBACCO AND ITS EFFECTS

The evil habit of smoking and chewing of tobacco has enslaved many people. It is taken in various forms like cigarette, bidi, snuff, chewing tobacco (pan masala), drinking of nicotine water (hooka), etc. All these forms of tobacco have very harmful effects. The reason of its global popularity is that people like its pleasing narcotic effect. It stimulates the brain and nervous system and gives temporary relief from worry, fatigue and hunger. The effect of tobacco is very adverse on the health.

Harmful Effects of tobacco:

1. Tobacco as poison: Nicotine is a brain poison found in tobacco. It is the one of the most deadly poisons known to man. Half a drop of pure nicotine can be lethal to kill a person. There is no antidote for this poison.

2. Wrong Habit: Usually people start this habit to relieve tension (wrong concept). A small amount of nicotine with the first puff subdues tension. Soon after, it again stimulates the person for another puff. Thus, a smoker is caught in its vicious circle and becomes a slave to this habit.

3. Lung and Jaw Cancer: - Intake of tobacco brings 'tar' along with a smoke. This tar has strong sticking effect and thus it gets attached to the lining of trachea and lungs, thus causing great risk of lung cancer.

4. Increase in Sugar level: - Tobacco raises

the sugar level in blood by reducing the efficiency of pancreas; therefore, it is very dangerous for a diabetic person.

DRUGS AND SPORTS

Drugs are life saving as well as life threatening chemicals. They are used by a sports person for different purpose. Use of these drugs has an effect but the side effects are dangerous. Performance enhancing drugs are banned in sports. IOC has recommended only natural sources of diet for sports performance. But many players use these drugs to improve their performance in sports without knowing their consequences. These drugs are of various type and they are named as ergogenic aids.

(A) Stimulants

(B) Narcotics

(C) Steroids

(D) Growth hormones

(E) Beta-Blockers

DRUGS ADDICTION

Drugs are chemical substance which alter the body and its function also known as medicines. When they are taken inside the body, they bring change in the bio-chemical system of the body. Drugs are designed to improve the chemical in the body imbalanced in the body. Drugs reduce the effect of diseases and sickness. By correcting the chemical imbalance thus helping to bring improvement. Pharmacologists try their best to make a drug as specific as possible but all drugs possess varying degree of side effects. Drugs can be classified as

(1) Prescribed drugs

(2) Non-prescribed drugs.

Drugs are not an evil every time. Many times they save our life through their action, but can be very harmful when people are addicted to drugs. They take drugs as a habit under the influence of bad company; to remove tension, loneliness, etc. But once a person taking drugs he cannot stop using it, thus becoming a slave to drugs. Health is adversely affected due to weak immune system. Many health problems grip

the body. Gradually, the body gets addicted to them and works only if these are taken regularly. If the drugs are not provided, the body status aching the feels a lot of discomfort.

The person taking these drugs cannot come out of it, on his own. This addiction is very powerful, it may lead an addicted one to do crimes like theft, stealing, bluffing ill-legal drug trafficking, bring same to self and family. It cause great loss of health, wealth, mental control, social status etc. This overload of drugs or non prescribed drug taking is termed as drug non prescribed drugs taking is termed as drug abuse. This addiction can only be stopped by strong determination, hospitalisation and sympathetic attitude from family and friend. Some of the commonly used drugs are :

(a) Stimulants : cough syrups, sleeping pills, caffeine.

(b) Narcotics : Pain killers, opium, morphine, cocaine.

REFERENCE

- ⇒ Health Concept of physical education, sanjay kundra 2012.
- ⇒ "Anabolic steroid". NIDA: Research report series 1991:1-5

* Sanjay Bhudiya

Physical Education

Research Zone India

Vol :- 12

Issue :- (3)

JUNE :- 2024 Page :- 12 -13

ISSN :- 2319 - 8168

A STUDY OF THE IMPACTS ON THE PLAYER'S AGILITY BY KABADDI GAME TRAINING PROGRAMME

Through Physical education only the dynamic factors like strength, speed, modesty, endurance, co-ordination, agility, and flexibility can be progressed, developed. The researcher has tried to study what would be the effect of the agility of the players if they are given a certain kind of training in Kabaddi. To fulfill the purpose of this study, 40 players of kabaddi, Arts and Commerce college were selected out of 60 by randomly method hypothesis is "There would be certain increase in the level of endurance and the speed of the subject after training program and skills at kabaddi for measurement of agility shuttle Run test was used. There were two groups One is experimental and other is control. The experimental group was given practical training They were given training of six weeks for development of game and skills of kabaddi. The purpose was to increase agility and control group was not given any kind of practical training. The groups had similarly 20 subjects in them to test the concept of study, agility was tested through after training and the result of this test was favour of experimental group.

Key words : Agility

Introduction : As science is progressing say by day, so many material facilities are available that a man can complete the fourth work with the help of these machines. So man has started living lazy life and due to this his physical abilities have decreased. Through physical education only the dynamic factors like strength, speed, modesty, endurance, Co-ordination and flexibility can be progressed developed. The native game like kabaddi also needs dynamic factors; kabaddi is an ancient and interesting game. The researcher has tried to study what would be the effect of the agility of the players if they are given a certain kind of training in kabaddi.

Methodology : To fulfill the purpose of this study, 40 players of kabaddi, Arts and

commerce college, were selected out of 60 by randomly method. The subject were selected from high school only. Hypothesis is "There would be certain increase in the level of endurance and the speed of the subject after training program and skills of kabaddi. Shuttle run test was used for measurement of agility. There were two groups, one is experimental and other is control. The experimental group was given practical training. They were given training of six weeks for development of game and skills of kabaddi endurance and speed. The purpose was to increase agility and control group was not given any kind of practical training both the groups had similarly 20 subjects in them

* Devashri International School, Ahmedabad

Results and statistical analysis

Study -1 Shuttle Run Test

-1. 1 Pre –test comparison of experimental and control group

Both group are similar before test

-1. 2 Post test comparison of experiment and control group

Group	N	Average	S. D	"t"	Level of significance
E.G	20	10.517	0.387	11.784	Sig at 0.01 level
C.G	20	13.751	1.132		

Results favour in experimental group

-1.3 comparison between pre and post test of experimental group

Test	N	Average	S. D	r	"t"	Level of significance
Pre	30	13.80	1.068			Sig at 0.01 level
Post	30	10.51	0.387	0.20	12.87	

There is increase speed and ability in shuttle run test after giving training.

Conclusion : After giving training in the kabaddi game and skills and training in kabaddi game and skills increased agility of players where as there is no increase of played of the control group as training was not given

Reference

- ⇒ Patel K. R. Ramat Talim na vaighananik siddhanta rama prakashan, gandhinagar.

* Gaytri Vasava

Physical Education

Research Zone India

Vol :- 12

Issue :- (3)

JUNE :- 2024 Page :- 14 -17

ISSN :- 2319 - 8168

PHYSICAL FITNESS AND SPORTS

In this paper it is our humble attempt to discuss importance of fitness and sports in the life. Physical fitness is the most important factor to attain the all different goal of life. A healthy and physical fit person can do only activity very Basically smoothly and intershingly. Physical fitness as the measure of the Body Strength, Muscular Endurance, Cardio Respiratory Endurance, Speed, Agility, Power and Flexibility. Sports and game are the most enjoyable from the Physical fitness. They are primarily for recreational purposes but also fulfil physiological, Psychological and social factors. Most of the Physical fitness method advocated so far are for those Who are in the prime of their lives, Physical fitness is more necessary for persons in the advanced age group. Therefore we prescribe a special veteraris sports programme for them. There are different methods and means for fitness development like weight training, Jogging-running and other fitness activities and one can choose as per his needs that best fit his requirements and capabilities. Physical fitness is necessary for success in all games and sports without a high level of Physical fitness. An individual will not be able to withstand the stress and strain causeal on the body by various games and sports, Physical fitness in addition to bringing about better performance in games and sports also help in prevention of injuries in the long run, Physical fitness can be classified into two categories. Health related fitness and motor skill related fitness. Recent research has revealed that regular exercise done at appropriate Intensity adds years to one's life and as well as improves the overall quality of life.

PHYSICAL FITNESS AND SPORTS

In this paper it is our humble attempt to discuss importance of fitness and sports in the life. Physical fitness is the most important factor to attain the all different goal of life.

DEFINATION

"Physical fitness and wellness are ones richest possessions they cannot be purchased they are to be earned through regular and systematic fitness programmed and positive life style habits."

WHAT IS PHYSICAL FITNESS?

Physical fitness is the capacity to carry out reasonable well. Various forms of physical activities with our being unduly tired and

includes health and well being.

Physical fitness has been defined in various ways. Some one rates this according to the amount of musculature development and few define Physical fitness as ability to perform certain sports skill. The most Physical fitness as the measure of the body's strength, endurance and flexibility.

Physical fitness is necessary for success in all games and sports without a high level of Physical fitness an individual will not be able to with stand the stress and strain caused on the body by various games and sports. Physical fitness in addition to bringing about better performance in game and sports also

* Lacturar In Phy. Edu., I.V. Patel Commerce College, Nadiad

helps in prevention of injuries in the long run. Physical fitness can be classified into two categories namely. health related physical fitness and motor skill related physical fitness. Components of Health Related Physical fitness These are the components of health related physical fitness

- * cardio-respiratory endurance
- * muscular strength and endurance
- * flexibility
- * body Composition

1. Cardio-respiratory endurance

It is the ability of the lungs, heart and blood vessels to supply a sufficient amount of oxygen and nutrients to the cells to meet demands of activities characterized by moderate contractions of large muscle groups over prolonged period of time.

2. Muscular Strength and Endurance

It is the ability of the muscle to generate force during a short period of time and also to get over resistance in the case of endurance loads of medium intensity of stimulus and resist muscular fatigue.

3. Flexibility

It is the ability of a muscle to perform movements with large amplitude (range of motion).

4. Body Composition

It is classification of the human body into fat weight and lean body mass. It could also be defined as the amount of lean body mass and fat mass found in the human body.

Components of motor skill-related physical fitness

Motor skill-related physical fitness has direct relevance to performance in games and sports. It enables an individual to participate in games and sports with greater power, speed, endurance, agility, coordination, balance act. And in turn makes him capable of attaining good performance in a sport.

The following are the components of motor skill-related physical fitness

- * Speed

- * Coordination

- * Power

- * Endurance

- * Agility

- * Balance

1. Speed

Speed is the ability to make rapid movements of the same type in the shortest possible time.

2. Coordination

It is a performance pre-requisite and primarily determined by mechanism involved in control and regulation of movement. It is dependent on the co-coordinative process of nervous system and functional capacity of sense organs.

3. Power

It is the quality of a muscle to contract forcefully in the quickest possible time.

4. Endurance

Endurance is the quality that enables one to continue engaging in reasonably vigorous physical activities for extended periods of time.

5. Agility

It is the ability of the human body to change direction quickly and effectively.

6. Balance

It is the ability of the body to maintain equilibrium under static and dynamic conditions.

In order to bring about over all development of different types of fitness, one has to participate in specific programmes contributing to improvement of various components of health as well as motor skill-related physical fitness. People realize that developing components of health and motor skill-related physical fitness alone will not be enough to decrease the risk of disease and ensure better health. As a result of this a new concept called "wellness" was developed in 1980 which goes beyond the components of different types of fitness.

Factors Affecting Physical Fitness

The following are the main factors which affect

physical fitness

Anatomical factors

Physiological factors

Psychological factors

1. Anatomical factors

In order to be fit, the individual must possess all the body parts essential to the performance of the task and also appropriate body size and shape for the task.

Genetic imperfections in organs and tissues are responsible for weakness and function. These limit an individual's capacity for strength, endurance and skill.

2. Physiological factors

In order to be fit, the physiological system of the human organism must function effectively to sustain the particular activity that the individual is performing. Since different activities make different demands on the organism relating to neurological, respiratory, circulatory, metabolic and temperature, physiological fitness is specific to each activity.

3. Psychological factors

Psychological factors like perception, emotional stability, motivation and intelligence are importance in determining one's fitness level.

Anxiety can become a barrier a performance by contribution tension, elevated heart rate and blood pressure and endocrine disturbances that add to the stress of the task and therefore affect one's level.

Values of physical fitness :-

These are the basic values of physical fitness

1. Efficiency in work and performance:-

A fit person is in a position to work efficiently to put up better performance as compared to a person who is unfit. A fit person can carry out the task for a prolonged period without getting undue fatigue.

2. Resistance to disease

Physical fitness increases an individual body resistance to some of the common diseases. Conditions important to control diseases operate more efficiently in physically fit

individual, than they do in the case of unfit individual.

3. Efficient Functioning of Various System of the body

Physical fitness improves and promotes the efficiency of the whole organism and is essential to the proper functioning and maintenance of all system of body.

4. Aging Processes and Longevity

Physical fitness improves vitality and health of the individual which inturn delays the phenomena of again. It is believe that a physically fit person, all other things being equal, may be expected to live longer than his sedentary and unfit counterpart. Physically fit person are less prone to heart attacks and this improves the chances of a longer life.

5. Proportional Development of Body

A carefully prepared physical fitness programme contributes to proper development of skeletal and muscular system of body posture.

6. Mental Health for Emergency

Physical fitness is important to human mind because every movement, every body position and every tension in the muscle tendon and joint helps to contribute to the formation of concepts and ideas. Physical fitness contributes to the efficient working of muscles and enables the mind to make quick and correct decisions while maintaining control over the emotion.

7. Preparedness for Emergency

A physical fit person performs his job efficiently and still has a reserve of energy to meet emergency situations.

8. Success in Games and Sports :-

Physical fitness is necessary for success in all games and sports. Without a high level of Physical fitness, an individual will not be able to withstand the stress and strain caused on the body by various games and sports. Physical fitness in addition to bringing about better performance in games and sports also helps in prevention of injuries in the long run.

Research studies with people of all ages and both sexes reveal that physical fitness is on the decline. Results very clearly indicate that over the years has been a decline in the aerobic fitness and increase in the body fat. The hypokinetic diseases namely cardio-vascular disease, adult-onset diabetes and low back problems are on the increase. These condition could be improve due to better health awareness, lowering cardio-vascular dieses risk factors and brining about change in the diet.

Research studies show that childhood behavior influences adulthood characteristics and behavior. This is especially true is respect of body composition. The correct approach is to prevent adulthood obesity rather than causing it. Maintaining good body composition as a youth is considered vital for lowering adulthood obesity. Health related physical fitness can do a great deal in this regard.

The research findings also bring to light certain important details with regard to cardio-vascular risk factors. Children who had cardio-vascular disorders and also smoked cigarettes were more prone to get cardio-vascular disease in letter life. Better health awareness through health related physical fitness can inculcate good health habits and thus prevent serious problems in later life.

Reference

- ⇒ [https://en. wikipedia.org/wiki Physical_fitness.](https://en.wikipedia.org/wiki/Physical_fitness)
- ⇒ Physical Fitness, Paul Alfred Hunsicker.

* ડૉ. કિર્તી જીવરાજાની

Arts (Economics)

Research Zone India

Vol :- 12

Issue :- (3)

JUNE :- 2024 Page :- 18 -21

ISSN :- 2319 - 8168

ભારતમાં શિક્ષણ આર્થિક વિકાસમાં સાધક કે બાધક ?

પ્રસ્તાવના:-

દરેક વ્યક્તિ જન્મે છે ત્યારે ક્ષમતા અને બુદ્ધિમતા સાથે જ જન્મે છે. પરંતુ શિક્ષણ તેમની ક્ષમતા અને બુદ્ધિમતાને આકાર આપે, વિકસાવે અને બહાર લાવે છે. આથી જ કેટલાક નિષ્ણાતો શિક્ષણને માનસિક ખેતી તરીકે ઓળખાવે છે. ભારતના આર્થિક વિકાસમાં શિક્ષણનું અનેરૂ મહત્વ છે. શિક્ષણ એ તો માનવ નિર્માણની પ્રક્રિયા છે. શિક્ષણ દ્વારા વ્યક્તિ સાચા અર્થમાં માનવ બને છે. વિનોબા ભાવે એ જણાવ્યું છે કે “સફળ શિક્ષણ સફળ જીવનનો પાયો છે.” શિક્ષણ દ્વારા જ વ્યક્તિમાં સદવિચારો અને માનવીય ગુણોનો વિકાસ થાય છે તથા સંસ્કારોનું સિયન થાય છે. શિક્ષણને કારણે વ્યક્તિની વૈચારિક શક્તિ અને વિચારશરણીમાં અનન્ય બદલાવ આવે છે.

ચીનમાં એક કહેવત છે કે “જ્યારે તમે એક વર્ષનું આયોજન કરો છો ત્યારે બીજ વાવો, જ્યારે દશ વર્ષનું આયોજન કરો છો ત્યારે વૃક્ષ વાવો અને સો વર્ષનું આયોજન કરો છો ત્યારે લોકોને શિક્ષણ આપો.” આ કહેવત શિક્ષણની મહત્તા સિધ્ધ કરે છે. ભારત જેવા વિકસતા દેશમાં શિક્ષણનું અનેરૂ મહત્વ છે. ભારતનાં આર્થિક વિકાસમાં શિક્ષણ સાધક કે બાધક છે તે વિશે પ્રસ્તુત લેખમાં ચર્ચા કરવામાં આવી છે. આર્થિક વિકાસમાં શિક્ષણની અનિવાર્યતા અને અગત્યતા નીચેના મુદ્દાઓ પરથી ફલિત થાય છે.

૧. શિક્ષણ એ આર્થિક વૃદ્ધિનું અગત્યનું સાધન:- શિક્ષણથી નવા વિચારો, સ્પર્ધાત્મકતા, પ્રગતિશીલતા અને શિસ્તબદ્ધતાના ગુણો વિકસે છે. આ બાબતો ઉત્પાદકતા અને ઉત્પાદનને સીધી રીતે અસર કરે છે. શિક્ષિત વ્યક્તિમાં કાર્યનિષ્ઠા, સહનશીલતા, આત્મવિશ્વાસ, સામાજિક અને નાગરિક જવાબદારી નિષ્ઠા વગેરે ગુણો વિકસે છે. જે આર્થિક વૃદ્ધિને સહાયક છે.

૨. તાલીમ પામેલ વ્યક્તિ એ વિકાસની ચાવી :- સરકાર દ્વારા પ્રાથમિક શિક્ષણ માટે વધારે રકમ ફાળવવામાં આવે છે.

કારણકે જેવી રીતે મકાનનો પાયો મજબૂત હોયતો મકાન ઘરતીકંપના ગમે તેવા આંચકા સામે ટકી શકે છે. તેવી રીતે જો પ્રાથમિક શિક્ષણ યોગ્ય અને ગુણવત્તાવાળું આપવામાં આવે તો વ્યક્તિ ગમે તેવા કપરાં સંજોગોમાં અને સ્પર્ધાઓમાં ટકી શકે છે. આમ, પ્રાથમિક શિક્ષણને આર્થિક વૃદ્ધિના અગત્યના પરિબળ તરીકે માનવામાં આવે છે.

૩. ચિલ્ડ્રન યુનિવર્સિટીની સ્થાપના :- ભારતીય સંસ્કૃતિ બહુ પુરાણી છે. આપણે છેલ્લા ૨૦૦ વર્ષમાં વિકાસમાં પાછળ રહી ગયા છીએ પરંતુ આપણા Fundamental Characteristics Strong છે. આપણું વિજ્ઞન પાયાથી છે. પ્રાથમિક શિક્ષણને આગળ લઈ જવા અને બાળકનો શૈક્ષણિક વિકાસ કરવા માટે ભારતમાં “Children University” ની સ્થાપના ગાંધીનગરમાં કરવામાં આવી છે, જેમાં બાળકના સર્વાંગી વિકાસને મહત્વ આપવામાં આવ્યું છે.

૪. શિક્ષણ મેળવવાના અધિકાર માટે બંધારણમાં ૮૩ મો સુધારો:-

ભારતીય બંધારણના ૮૩ મો સુધારો કરતું વિધેયક ૧૨ ડિસેમ્બર ૨૦૦૨ના રોજ સંસદમાં પસાર કરવામાં આવ્યું છે. જેનાથી દેશના બધાં જ બાળકોને શિક્ષણ મેળવવાનો અધિકાર મળે છે. તેથી દરેક બાળક માટે શિક્ષણ સુલભ થશે.

૫. ભેદભાવ વગર શિક્ષણ મેળવવાનો અધિકાર:- પ્રત્યેક વ્યક્તિને કોઈપણ જાતના લિંગ, ધર્મ, આર્થિક સંપત્તિ, સામાજિક દરજ્જો વગેરેના ભેદભાવ વગર શિક્ષણ મેળવવાનો અધિકાર બંધારણમાં આપેલ છે. રાજનીતિના માર્ગદર્શક સિધ્ધાંતોમાં રાજ્યોને માર્ગદર્શન આપવામાં આવ્યું છે કે, સમાજના નબળા વર્ગોને અને ખાસ કરીને અનુસૂચિત જાતિઓ, અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને કન્યાઓના શિક્ષણ માટે પ્રોત્સાહન આપવામાં આવે, જેથી પછાત અને નબળા વર્ગો પણ શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરી આર્થિક વિકાસમાં સહાયભૂત બની શકે.

* અધ્યાપક, આર્ટસ એન્ડ કોમર્સ કોલેજ, નિઝર જી. તાપી

દ.શિક્ષણ માનવશક્તિ જરૂરિયાતોને સંતોષવાનું સાધન:- પ્રાથમિક શિક્ષણ બાદ જો વ્યક્તિને માધ્યમિક અને ઉચ્ચ માધ્યમિક શિક્ષણ આપવામાં આવે તો સોનામાં સુગંધ ભળે છે. માધ્યમિક અને ઉચ્ચ માધ્યમિક શિક્ષણ આધુનિક ક્ષેત્રોની માનવશક્તિ જરૂરિયાતોને સંતોષવાનું કામ કરે છે.

ઉ. માનવીય અને આર્થિક વિકાસ માટે :- પૂરતા પ્રમાણમાં માધ્યમિક શિક્ષણ, ઉચ્ચ શિક્ષણ અને તાલિમને ટોચની અગ્રતા આપવામાં આવે તો માનવીય અને આર્થિક વિકાસ શક્ય બને છે. પ્રાથમિક શિક્ષણને વિશ્વસ્તરે અધિક મહત્વ આપવામાં આવેલ છે. આથી જ વિશ્વના ૨૨૫ દેશો વધતા-ઓછા પ્રમાણમાં શિક્ષણ પાછળ વિપુલ ખર્ચ કરી રહ્યા છે, અને તેના દ્વારા આર્થિક વિકાસ અને આર્થિક વૃદ્ધિમાં અગ્રતા પણ હાંસલ કરેલ છે.

ઘ. વિદ્યા જ સાચું રત્ન:- જે વ્યક્તિ પાસે વિદ્યા રૂપી ધન છે તો ક્યારેય હિન નથી હોતો. વિદ્વાન વ્યક્તિ દરિદ્ર હોય તો પણ પોતાનાં ગુણોથી શોભે છે. વદ્યા જ સાચું રત્ન છે. અને જેની પાસે તે નથી તેઓ દરેક રીતે હિન હોય છે.

ઙ. પ્રોગ્રામ ઓફ સપોર્ટ ટ્રેઇનિંગ એન્ડ એમ્પ્લોયમેન્ટ ફોર વુમન :- પ્રોગ્રામ ઓફ સપોર્ટ ટ્રેઇનિંગ એન્ડ એમ્પ્લોયમેન્ટ ફોર વુમન દ્વારા સ્ત્રીઓને ખેતી, પશુપાલન, ડેરી, બાગાયત, મત્સ્ય ઉદ્યોગ, હસ્તકલા, હેન્ડલુમ વગેરેમાં આધુનિક ટેકનોલોજી તથા તાલિમ આપવામાં આવે છે.

૧૦. જહોન કેનેથ ગ્રેલબેથનો અભિપ્રાય :- અર્થશાસ્ત્રી જહોન કેનેથ ગ્રેલબેથે એમ કહ્યું હતું કે, “એવું બહુ પ્રચલિત નથી કે સૌ શિક્ષિત વ્યક્તિ ગરીબ હોય અને એટલું પણ એ સાંચું છે કે અશિક્ષિત વ્યક્તિ ગરીબ સિવાય બીજું કંઈ હોય,” આ વિધાન શિક્ષણનું મહત્વ અને તેની વ્યક્તિ, કુટુંબ, સમાજ અને રાષ્ટ્ર પર થતી અસર સમજાવે છે.

૧૧. શિક્ષણને કારણે વ્યક્તિની રોજગાર ક્ષમતા વધારો :- રોજગારી માટે જરૂરી લાયકાતો તે શિક્ષણ દ્વારા પ્રાપ્ત કરે છે. અને તે પોતાની લાયકાતને અનુરૂપ નોકરી પ્રાપ્ત કરે છે. આમ, શિક્ષણને કારણે વ્યક્તિની આવકમાં વધારો થતાં તેના જીવનધોરણમાં પણ સુધારો થાય છે.

૧૨. શિક્ષણની વ્યક્તિ અને કુટુંબ પર સારી અસર:- જે કુટુંબમાં શિક્ષિત વ્યક્તિ વધુ હોય ત્યાં કમાનારની સંખ્યા પણ વધારે હોય છે. અને તેને પરિણામે કુટુંબની આવકમાં પણ વધારો થાય છે. શિક્ષિત કુટુંબનો આર્થિક માનમેલો અને પ્રતિષ્ઠા માં પણ વધારો થાય છે.

૧૩. મહાન થવા શિક્ષણની જરૂર:- કેવળ ઉચ્ચકુળમાં જન્મ લેવાથી કોઈ માનવી મહાન નથી થતો મહાન બનવા માટે તેને શિક્ષણની જરૂર હોય છે. માનવી ભલે નીચા કુળમાં જન્મ્યો

હોય, નિર્ધન હોય, પરંતુ તે શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરી તે બુદ્ધિમાન અને મહાન બની શકે છે. તેમાં આશ્ચર્યની વાત નથી.

૧૪. શિક્ષણથી પ્રજાની પહેલ કરવાની વૃત્તિ (Initiative) નું સ્તર ઊંચું જાય :- પ્રજાની શોધક શક્તિ વધે છે. આર્થિક અને સામાજિક ગતિશીલતાનો ઉત્કર્ષ થાય છે. શિક્ષણને લીધે સમાજને જરૂરી નેતાઓ, સાહસવીરો, ડોક્ટરો, એન્જિનિયરો અને માનવ સંશોધન રૂપી અમુલ્ય મૂડી પ્રાપ્ત થાય છે.

૧૫. સાક્ષરતાનાં દરમાં વધારો:- ભારત સરકારના શિક્ષણ અંગેના અથાગ પ્રયત્નોને કારણે ભારતમાં સાક્ષરતાનાં દરમાં વધારો થયો છે. ભારતમાં આયોજનની પ્રથમ યોજનાથી શિક્ષણ પાછળ મૂડીરોકાણ કરવામાં આવેલ છે. આમ, ભારત સરકારના પ્રયાસોથી સાક્ષરતાનાં દરમાં વધારો થયો છે. જે નીચેના ટેબલ પરથી માલુમ પડશે.

વર્ષ	સાક્ષરતાનો દર	પુરૂષ સાક્ષરતાનો દર	સ્ત્રી સાક્ષરતાનો દર
૧૯૦૧	૫.૩૫	૮.૮૩	૦.૬૦
૧૯૧૧	૫.૮૨	૧૦.૫૬	૧.૫૦
૧૯૨૧	૭.૧૬	૧૨.૨૧	૧.૮૧
૧૯૩૧	૮.૫૦	૧૫.૫૮	૨.૮૩
૧૯૪૧	૧૬.૧૦	૨૪.૮૦	૭.૩૦
૧૯૫૧	૧૮.૩૩	૨૭.૧૬	૮.૮૬
૧૯૬૧	૨૮.૩૦	૪૦.૪૦	૧૫.૩૫
૧૯૭૧	૩૪.૪૫	૪૫.૮૦	૨૧.૮૭
૧૯૮૧	૪૩.૫૬	૫૬.૩૮	૨૮.૭૫
૧૯૯૧	૫૨.૨૧	૬૪.૧૩	૩૮.૨૮
૨૦૦૧	૬૫.૩૦	૭૫.૮૫	૫૪.૧૬
૨૦૧૧	૭૪.૦૪	૮૨.૧૪	૬૫.૪૬

સાક્ષરતાનાં દરમાં વધારો થવાથી સમાજમાં પણ અનેરૂં પરિવર્તન આવેલ છે. આઝાદી પહેલાં આપણો ભારત દેશ ટાંકણીનું પણ ઉત્પાદન કરી શકતો ન હતો તે આજે શિક્ષણ ને કારણે કોમ્પ્યુટરના સાધનો, તમામ પ્રકારની યંત્ર સામગ્રી, ઈન્ફોર્મેશન ટેકનોલોજીના સાધનો ઉત્પાદન કરી શકે છે અને ચંદ્ર ઉપર પણ પહોંચવાની સિધ્ધિ હાંસલ કરી છે તે શિક્ષણને જ આભારી છે.

૧. અન્ન ક્ષેત્રે પગભર :- આપણે જે ધાન્યની આયાત કરતા હતા, શિક્ષણ દ્વારા આજે તેની નિકાસ કરી રહ્યા છીએ. હરિયાણી ક્રાંતિ, શ્વેતક્રાંતિને કારણે આપણે ધાન્ય અને દૂધની નિકાસ કરી રહ્યા છીએ.

ભારતમાં શિક્ષણ આર્થિક વિકાસમાં બાધક

ભારત અને ભારત જેવા વિકાસશીલ અને અલ્પવિકસિત દેશમાં શિક્ષણ દ્વારા કેટલાક ક્ષેત્રમાં આર્થિક વૃદ્ધિ અને વિકાસમાં વધારો થયો નથી તે માટે આપણા શિક્ષણમાં રહેલી કેટલીક ખામીઓ જવાબદાર છે. આજે પણ આપણે અંગ્રેજોએ

અપનાવેલી શિક્ષણ પદ્ધતિને વળગી રહ્યા છીએ. ક્યા પ્રકારના શિક્ષણની આપણા દેશને આવશ્યકતા છે તે આપણે સમજી શક્યા નથી. અંગ્રેજોના ગયા પછી પણ આપણે શિક્ષણના માળખામાં અને શિક્ષણ પદ્ધતિમાં કોઈ મોટો ફેરફાર કરી શકેલ નથી તેમાની કેટલીક મર્યાદાઓ નીચે મુજબ છે.

૧. શિક્ષણક્ષેત્રે ભારતનું સ્થાન સૌથી નીચે:- જાન્યુઆરી ૨૦૦૫ માં યુનેસ્કો દ્વારા “એજ્યુકેશન ફોર ઓલ ગ્લોબલ મોનીટરી રીપોર્ટ” માં જણાવવામાં આવ્યું છે કે, શિક્ષણની રીતે ૧૨૭ વિકસતા દેશોનો અભ્યાસ કરવામાં આવ્યો હતો. અને તેઓને શિક્ષણની ક્રમગીરીમાં ક્રમબદ્ધ રીતે ગોઠવવામાં આવ્યા હતા. તેમાં ભારતનું સ્થાન ૧૦૫ મું એટલેકે સૌથી નીચે હતું.

૨. શિક્ષણને સીધી રીતે ખેતી ઉદ્યોગ સાથે જોડવામાં નિષ્ફળતા:- શિક્ષણ દ્વારા ખેતી અને ઉદ્યોગમાં ઉત્પાદકતા વધારી શકવાની ક્ષમતા હોવા છતાં આપણને શિક્ષણને સીધી રીતે ખેતી ઉદ્યોગ સાથે જોડી શક્યા નથી. અને એગ્રીકલ્ચર સાયન્સ ભણનાર વ્યક્તિ ખેતીમાં જોડાઈને ખેતીનું ઉત્પાદન વધારવાને બદલે તે નોકરી કરવાનું પસંદ કરે છે. આમ ખેતીમાં ક્યા બિયારણનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. તેમાં કઈ ટેકનીક દ્વારા વધુ ઉત્પાદન મેળવી શકાય, તેમાં રાસાયણિક ખાતર, જંતુનાશક દવાઓ અને અન્ય આધુનિક પદ્ધતિઓનો કેવી રીતે ઉપયોગ કરી શકાય તે ભણનાર વ્યક્તિ ખેતી કરવામાં શરમ અનુભવે છે.

૩. બિન અરકારક સરકારની નીતી:- આ ઉપરાંત સરકારની નીતી પણ તે માટે જવાબદાર છે. આપણા દેશમાં સિંચાઈ માટે અબજો રૂપિયા ખર્ચવામાં આવે છે. પરંતુ પાણીના કચ્છરભર્યા, ઉત્પાદક અને ઈષ્ટતમ ઉપયોગની ખેડૂતોને શિક્ષણ અને તાલિમ આપવામાં આવતી નથી. ઈજિપ્તમાં ખેતીમાં ટપક પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. જેના દ્વારા પાણીનો મહત્તમ ઉપયોગ કરી શકાય છે. જો ભારતમાં પણ ટપક પદ્ધતિનો વધુ ઉપયોગ કરવા માટે સઘન તાલિમ આપવી જોઈએ, તો પાણીનો બચાવ કરી વધારે પાક લઈ શકાય એમ છે.

૪. આધુનિક ખેતીના યોગ્ય શિક્ષણનો અભાવ:- સરકાર દ્વારા આધુનિક ખેતી માટે અબજો રૂપિયા ખર્ચવામાં આવે છે, પરંતુ આધુનિક ખેતી કઈ રીતે કરવી તેનું યોગ્ય શિક્ષણ ખેડૂતોને આપવામાં આવતું નથી. સરકાર દ્વારા ખેતીના વિકાસ માટે ખેત-વિસ્તરણ, શિક્ષણ અને તાલીમની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. પરંતુ છેવાડાની વ્યક્તિ સુધિ તેનો લાભ મળતો નથી. આમ, સરકારની ખેત શિક્ષણ અને તાલીમની વ્યવસ્થા પણ સાર્થક થઈ નથી.

૫. કૃષિ ઉત્સવ અને કૃષિ મેળાનો લાભ બધા ખેડૂતોને મળ્યો નથી:- સરકાર દ્વારા કૃષિ ઉત્સવ અને કૃષિ મેળાનું આયોજન કરવામાં આવે છે. ગુજરાતના મુખ્યમંત્રી નરેન્દ્ર મોદીએ

૨૦૦૩ની વસંત પંચમીએ સૌપ્રથમવાર કૃષિમેળાનું ગુજરાતમાં આયોજન કરેલું હતું અને ત્યારબાદ દર વર્ષે કૃષિમેળા ગુજરાતના વિવિધ સ્થળોએ મુખ્યમંત્રી અને કૃષિમંત્રી દ્વારા કરવામાં આવે છે. પરંતુ તેનો લાભ મોટા ખેડૂતોને જ મળ્યો છે. નાના અને સીમાંત ખેડૂતો સુધિ તેનો લાભ મળ્યો નથી.

૬. ખેતી-ઉદ્યોગની તાલીમ લેનાર તેમાં જોડાવા માંગતો નથી:- એજ રીતે ઉદ્યોગની તાલિમ લેનાર અને એમ.બી.એ. થનાર વ્યક્તિ ઘંઘા - ઉદ્યોગોમાં જોડાવાને બદલે વ્હાઈટ કોલર જોબ શોધે છે. જો ઉદ્યોગોની તાલિમ લેનાર વ્યક્તિ ઉદ્યોગોમાં જોડાય તો ઉત્પાદકતા, કાર્યક્ષમતામાં વધારો થાય. પરંતુ ઉદ્યોગોની તાલિમ લેનાર તેમાં જોડાવાનું પસંદ કરતા નથી. ખેતીનું શિક્ષણ મેળવેલ વ્યક્તિ ખેતી કરવાને બદલે શહેરોમાં નોકરી શોધે છે, જે ઘણીજ શરમજનક બાબત છે. આમ, ઉચ્ચ અને કેળવાયેલ શ્રમ અન્ય ક્ષેત્રો તરફ વળવાથી તમનું શિક્ષણ આર્થિક વિકાસમાં મદદરૂપ થઈ શકતું નથી.

૭. ચોકક્સ વિજ્ઞાનનો અભાવ:- આજના વિદ્યાર્થીઓમાં ચોકક્સ વિજ્ઞાનનો અભાવ જોવા મળે છે. તેઓ Top class Degree તો મેળવે છે, પરંતુ શિક્ષણથી તેનામાં પરિવર્તન આવશે કે કેમ ? તે તેને ખબર નથી. આમ, આજનું શિક્ષણ વિદ્યાર્થીનો સર્વાંગી વિકાસ સાધવાને બદલે માત્ર ડીગ્રીલક્ષી બની ગયું છે.

૮. યોગ્ય પ્રકારના શિક્ષણના અભાવ:- યોગ્ય પ્રકારના શિક્ષણના અભાવે વ્યક્તિમાં કામચોરી, કામ પ્રત્યે સુગ, ઓછું કામ કરી વધું વળતર મેળવવાની અપેક્ષા, કામમાંથી છટકવાની વૃત્તિ, પોતાના કામ પ્રત્યે પ્રેમ અને સમર્પણનો અભાવ, દેશપ્રેમ અને દેશદાઝનો અભાવ જોવા મળે છે. શિક્ષણના પ્રભાવથી વ્યક્તિના સ્વભાવ, હાવભાવ, કાર્યશૈલી અને રહેણી-કરેણીમાં પરિવર્તન આવવું જોઈએ.

૯. શિક્ષિત બેરોજગારીમાં વધારો:- ભારતમાં સાક્ષરતાના આંકડાઓ જોતા જણાશે કે, શિક્ષણમાં વધારો થયો છે, પરંતુ ઘંઘા-ઉદ્યોગોમાં લાયક વ્યક્તિઓની ખોટ જોવા મળે છે. આજનું શિક્ષણ વ્યક્તિને રોજગારી આપવામાં નિષ્ફળ ગયું છે. તેથી શિક્ષિત બેરોજગારોનું પ્રમાણ સતત વધતું રહ્યું છે. આમ, જે શિક્ષણ વ્યક્તિને સ્વાવલંબી ન બનાવી શકે, રોજગારી ન આપી શકે અને પોતાના પગ ઉપર ઊભો ન રાખી શકે એ શિક્ષણ વ્યર્થ છે.

કેળવણીનું અર્થશાસ્ત્ર માનવજાતનો એક પ્રાચીન વારસો છે. ક્લાસીકલ અર્થશાસ્ત્રીઓને કેળવણીના મહત્વ વિશે શંકા ન હતી. શિક્ષણ દ્વારા માનવીય મિલ્કતમાં મૂડી રોકાણ કરવું એ ખ્યાલ એડમ સ્મિથના “વેલ્થ ઓફ નેશન” ૧૮૩૭ના ગ્રંથ જેટલો જૂનો છે. આજનું શિક્ષણ માત્ર ડીગ્રીલક્ષી કે માહિતીલક્ષી બની ન જાય તે જોવાનો સમય હવે પાકી ગયો છે. ભારત

અને તેના જેવા વિકાસશીલ અને અલ્પવિકસીત દેશોએ ઝડપી આર્થિક વિકાસ અને વૃદ્ધિ કરવા માટે શિક્ષણની પધ્ધતિમાં ઘરખમ ફેરફાર કરવાની આવશ્યકતા છે. આજના સમયની માંગને અનુરૂપ શિક્ષણ આપવું જોઈએ. વિકાસની દિશા પ્રમાણે શિક્ષણ આપવાની જરૂર છે. શિક્ષણમાં કરવામાં આવતા ફેરફારો ઉપરછલ્લા અને દિશાવિહિન ન હોવા જોઈએ. શિક્ષણની માંગને સમજીને ફેરફારો કરવામાં આવે તો શિક્ષણ આર્થિક વૃદ્ધિમાં સહાયક બની શકે તેમ છે.

સંદર્ભસૂચિ

- ⇒ પર્યાવરણનું અર્થશાસ્ત્ર, ડો. મહેશ જોષી
- ⇒ વિકાસ અને પર્યાવરણનું અર્થશાસ્ત્ર, ડો. મહેશ જોષી
- ⇒ પર્યાવરણીય અભ્યાસ, ડો. ગૌરાંગ ત્રિવેદી
- ⇒ ભારતીય અર્થતંત્ર, આર. સી. જોષી
- ⇒ શૈક્ષણિક આયોજન, ઘનવંત એમ. દેસાઈ અને રાયસિંગ બી. ચૌધરી

* ડૉ. સી.કે. પટેલ

Commerce

Research Zone India

Vol :- 12

Issue :- (3)

JUNE :- 2024

Page :- 22 - 24

ISSN :- 2319 - 8168

પ્રસ્તાવિત ડાયરેક્ટ ટેક્સ કોડ બીલ

આવકવેરો એ દરેક દેશની સરકાર માટે આવકનું એક મહત્વનું સાધન છે. તેમાં રાષ્ટ્રની વિકાસની જરૂરિયાતોને પહોંચી વળવા માટે વધારાના નાણા મેળવવાની પૂરતી શક્યતાઓ છે. ભારતમાં પ્રથમ વખત અંગ્રેજ શાસકોએ ૧૮૬૦ માં આવકવેરો દાખલ કર્યો હતો. ૧૮૫૬-૫૭ માં ભારતમાં સૈન્ય રાખવાનો ખર્ચ વધી જવાથી ભારતના પ્રથમ નાણા સભ્ય તરીકે જેમ્સ વેલ્સને આવકવેરો દાખલ કર્યો હતો. આ કામચલાઉ સ્વરૂપમાં આખવામાં આવેલ વેરો સમય જતાં કાયમી સ્વરૂપે ૧૮૮૬માં દાખલ થયો. આ ધારામાં વારંવાર ફેરફારો કરવામાં આવ્યા, જેના પરિણામે તેનું મૂળ સ્વરૂપ બદલાતું ગયું અને કાયદો ખૂબજ ગૂંચવણભર્યો બનતો ગયો તેથી સમગ્ર ભારતમાં આવકવેરા ધારો ૧૯૬૧ દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો. જેનો અમલ ૧ લી એપ્રિલ ૧૯૬૨થી કરવામાં આવ્યો હતો. આ કાયદામાં ૨૯૮ કલમો અને ૧૪ પરિશિષ્ટો છે. છેલ્લા પાંચ દશકામાં તેમાં પણ ૩૦ થી વધુ વખત ફેરફારો કરવામાં આવ્યા છે. તેથી સામાન્ય કરદાતા માટે ખૂબજ ગૂંચવણભર્યો બની ગયો છે. આ કાયદામાં રહેલી ક્ષતિઓ અને છટકબારીઓ પર નિયંત્રણ મૂકવા અને કાયદામાં સરળતા લાવવાના હેતુથી ભારત સરકારે એક કમિટીની રચના કરી તેણે અનેક નવા સુધારાઓ સાથે સૂચિત ડાયરેક્ટ ટેક્સ કોડ બીલ ૨૦૦૯ રજૂ કર્યું. ત્યારબાદ કેબિનેટે સૂચિત ડાયરેક્ટ ટેક્સ કોડ બીલ ૨૦૧૦ ના ડ્રાફ્ટને ૩૦મી ઓગસ્ટ ૨૦૧૦ ના રોજ મંજૂર કર્યો. હાલનો આવકવેરા ધારો ૧૯૬૧ અને સપત્તિવેરા ધારો ૧૯૫૭ ની જગ્યાએ ડાયરેક્ટ ટેક્સ કોડ બીલ આવશે. આ સૂચિત બીલમાં ૩૧૯ કલમો અને ૨૨ પરિશિષ્ટો છે. નાણામંત્રીશ્રી ચિદંબરમે ૧લી એપ્રિલ ૨૦૧૩ થી આ ડાયરેક્ટ ટેક્સ કોડ સંપૂર્ણ લાગુ પાડશે એમ લાગતું હતું પરંતુ સૂચિત ડાયરેક્ટ ટેક્સ કોડ બીલ લાગુ પાડી શકાયું નથી.

ડાયરેક્ટ ટેક્સ કોડ (D.T.C.) બીલ ના હેતુઓ

ડાયરેક્ટ ટેક્સ કોડ (D.T.C.) બીલ નો મુખ્ય હેતુ ઇન્કમ ટેક્સ, ડિડિન્ડ ડિસ્ટ્રીબ્યુશન ટેક્સ, ફ્રિન્ગ બેનિફીટ ટેક્સ અને વેલ્થ ટેક્સ ના કાયદાને સરળ બનાવી ગુચવાડાઓ દૂર કરવાનો અને કરદાતાઓનું કરભારણ ઓછું કરવાનો છે. પ્રત્યક્ષ કરવેરાના માળખાને સ્થિર, પારદર્શક અને સ્થિતિ સ્થાપક બનાવી બિનજરૂરી કાયદાકીય ઝઘડાઓ દૂર કરવાનો છે.

ડાયરેક્ટ ટેક્સ કોડ (D.T.C.) બીલ ના મુખ્ય આકર્ષણો

ડાયરેક્ટ ટેક્સ કોડ (D.T.C.) બીલ ના મુખ્ય આકર્ષણો નીચે મુજબ છે.

૧. સૂચિત ડાયરેક્ટ ટેક્સ કોડ (D.T.C.) બીલ દ્વારા મોટા ભાગની કરમુક્ત આવકો રદ થશે. ઈકવીટી મ્યુચ્યુલ ફંડ, નેશનલ સેવિંગ્સ સર્ટિફિકેટ, ટર્મ ડિપોઝીટ, યુનિટ સંકલિત વીમા યોજના, લાંબા ગાળાના ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર બોન્ડ્સ, હાઉસીંગ લોનની પરત ચુકવણી તથા તેની ખરીદી વખતે ચુકવેલ સ્ટેમ્પ ફી, રજીસ્ટ્રેશન ફી વગરે માટે મળતા કર લાભ રદ થશે.

૨. ઇન્કમ ટેક્સ, ડિડિન્ડ ડિસ્ટ્રીબ્યુશન ટેક્સ, ફ્રિન્ગ બેનિફીટ ટેક્સ અને વેલ્થ ટેક્સ રદ થશે અને તેની જગ્યાએ ડાયરેક્ટ ટેક્સ કોડ (D.T.C.) આવશે.

૩. આવકવેરાની આકારણી માટે આકારણી વર્ષ અને પાછલું વર્ષ એમ બે વર્ષના ખ્યાલો ધ્યાને લેવાના હોય છે તે દૂર થઈ જશે. હવે સૂચિત ડાયરેક્ટ ટેક્સ કોડમાં નાણાકીય વર્ષના ખ્યાલને ધ્યાનમાં લેવાનો રહેશે.

૪. વસવાટને આધારે હાલમાં આવકવેરા ધારામાં ત્રણ રહેઠાણના દરજ્જાઓ છે. (૧) રહીશ (૨) સામાન્ય રહીશ અને (૩) બિન રહીશ. સૂચિત ડાયરેક્ટ ટેક્સ કોડ (D.T.C.) બીલમાં રહેઠાણના દરજ્જાઓ માત્ર બે રહેશે (૧) ભારતીય રહીશ (Resident of India) અને બિન રહીશ (Non-Resident).

એસો. પ્રોફેસર, આર્ટ્સ એન્ડ કોમર્સ કોલેજ, નિઝર

૫. હાલનાં આવકવેરા ધારા મુજબ કરદાતા એટલે (૧) આવકવેરા કાયદા હેઠળ કોઈ કર અથવા નાણાની કોઈ રકમ જેવીકે, વ્યાજ, દંડ કે કોઈ ટેક્સની રકમ ભરવા માટે જવાબદાર શખ્સ અને (૨) આવકવેરા ધારા હેઠળ જેની સામે કોઈ પગલા લેવામાં આવ્યા હોય. સૂચિત ડાયરેક્ટ ટેક્સ કોડમાં કરદાતા ગણવા માટે વધારાની બે બાબતો ઉમેરવામાં આવી છે.(૧) જે શખ્સ આ કાયદા હેઠળ રીફંડ મેળવવાને પાત્ર હોય અને (૨) જે શખ્સ આ કાયદા હેઠળ સ્ટેચિયક રીતે ટેક્સ અંગે રીટર્ન ફાઇલ કરતો હોય.

૬. સરકારી કરદાતાઓને આવકવેરા ધારો ૧૯૬૧ માં સમાવેશ કરવામાં આવેલ નથી. જ્યારે સૂચિત ડાયરેક્ટ ટેક્સ કોડમાં આવકવેરો કે સંપત્તિવેરો ભરવા માટે જવાબદાર હોય કે ન હોય તો પણ સરકારી કરદાતાઓને આવરી લેવામાં આવેલ છે.

ડાયરેક્ટ ટેક્સ કોડ (D.T.C.) બીલ ની અસરો

નાણાકીય વર્ષ ૨૦૧૨-૧૩ થી લાગુ પડનાર ડાયરેક્ટ ટેક્સ કોડ (D.T.C.) બીલમાં નિયત રોકાણોમાં રોકાણ કરવાથી જે રાહત મળે છે તે દૂર કરવા માટેની જોગવાઈ કરવામાં આવનાર છે. તથા આવકવેરાના દરોમાં મહત્વના ફેરફારો કરવામાં આવનાર છે. ડાયરેક્ટ ટેક્સ કોડ (D.T.C.) મહત્વની અસરો નીચે મુજબ છે.

1. Minimum Alternate Tax (MAT) ના નવા સૂચિત દરો

અ.નં	કરદાતાનો પ્રકાર	હાલની રીટર્ન ફાઇલ કરવાની તારીખ	સૂચિત DTC હેઠળની રીટર્ન ફાઇલ કરવાની નવી તારીખ	સૂચિત DTC હેઠળ પ્રથમ રીટર્ન ફાઇલ કરવાની તારીખ
૧	દંધો ન કરનાર અને કંપની સિવાયના કરદાતાઓ	૩૧ મી જુલાઈ	૩૦ મી જૂન	તા.૩૦-૬-૧૨
૨	કંપની અને કરવેરા ઓડિટ લાગુ પડતુ હોય તેવા કરદાતાઓ	૩૦ મી સપ્ટે.	૩૧ મી ઓગસ્ટ	તા. ૩૧-૮-૧૨

૧. ટૂંકાગાળાના મૂડીનફા અને લાંબાગાળાના મૂડીનફા વચ્ચેની ભેદરેખા રદ
કોઈપણ મૂડી મિલ્કત ખરીદ્યા કે પ્રાપ્ત કર્યા પછી ૩૬ માસ પહેલાં વેચાણ, ફેરબદલી કે હસ્તાંતર કરવામાં આવે તો ટૂંકાગાળાનો મૂડીનફો ગણાય છે. અને ૩૬ માસ પછી વેચાણ કે ફેરબદલી કરવામાં આવે તો લાંબાગાળાના મૂડીનફો કહેવામાં આવે છે. માન્ય જામીનગીરી માટે ૧૨

હાલમાં Minimum Alternate Tax (MAT) ના દર બુક પ્રોફિટના ૧૮% (સરચાર્જ અને એજ્યુકેશન સેસ અને હાયર એજ્યુકેશન સેસને ધ્યાનમાં લેતા જેનો અસરકારક દર ૧૯.૮૩%) પ્રવર્તે છે. સૂચિત ડાયરેક્ટ ટેક્સ કોડ (D.T.C.) બીલમાં Minimum Alternate Tax (MAT) ના દર બુક પ્રોફિટના ૨૦% કરવામાં આવેલ છે.

૨.યથાવત રહેલ સ્વ રહેઠાણના મકાન અંગે ઉછીની લીદેલ મૂડીના વ્યાજની રાહત

તા. ૧-૪-૧૯૯૯ પછી સ્વ રહેઠાણના મકાન અંગે મકાનની ખરીદી, બાંધકામ, પુનઃ બાંધકામ અને સમારકામ માટે ઉછીની લીદેલ મૂડીના વ્યાજ પર રૂ.૧,૫૦,૦૦૦ કપાત આપવામાં આવે છે તે યથાવત રાખવામાં આવેલ છે.

૩. મકાન મિલ્કતની આવકના શીર્ષક હેઠળ કલમ ૨૪ હેઠળ મળતી કપાતમાં ઘટાડો

મકાન મિલ્કતની આવકના શીર્ષક હેઠળ કલમ ૨૪ હેઠળ મળતી કપાત ચોખ્ખા વાર્ષિક મૂલ્યના ૩૦% થી ઘટાડીને ૨૦

% કરવામાં આવશે.

૪. રીટર્ન ફાઇલ કરવાની તારીખમાં ફેરફાર

ડાયરેક્ટ ટેક્સ કોડ (D.T.C.) બીલમાં આવકવેરા રીટર્ન ફાઇલ કરવાની તારીખમાં નીચે મુજબના ફેરફાર કરવામાં આવેલ છે.

માસ પછી વેચાણ કે ફેરબદલી કરવામાં આવે તો લાંબાગાળાના મૂડીનફો કહેવામાં આવે છે. હવે સૂચિત ડાયરેક્ટ ટેક્સ કોડ (D.T.C.) બીલમાં ટૂંકાગાળાના મૂડીનફા અને લાંબાગાળાના મૂડીનફા વચ્ચેની ભેદરેખા દૂર કરી દેવામાં આવી છે. હવે મૂડીનફાની આવક સામાન્ય સાધનોમાંથી મળેલ આવક ગણાશે. તથા હાલની જેમ ટૂંકાગાળાના મૂડીનફા અંગે સૂચકાંક આધારિત મૂડી

પડતરનો લાભ મળશે નહિ.

૨. કુલ આવકની ગણતરી માટે આવકના સાધનોનું વર્ગીકરણ

આવકવેરા ધારા ૧૯૬૧ હેઠળ આવકના કુલ પાંચ સાધનો કે શીર્ષકો ગણવામાં આવેલ છે. હવે સૂચિત ડાયરેક્ટ ટેક્સ કોડ (D.T.C.) બીલમાં આવકના સાધનોને મુખ્ય બે સાધનોમાં વહેંચવામાં આવેલ છે. (૧) સામાન્ય આવકના સાધનો અને (૨) ખાસ આવકના સાધનો (અ) સામાન્ય આવકના સાધનોમાં નીચેની આવકોનો સમાવેશ થાય છે.

૧. પગાર કે રોજગારીની આવક

૨. મકાન મિલ્કતની આવક

૩. ઇંધા વ્યવસાયની આવક

૪. મૂડીનફાની આવક

૫. બાકીના અન્ય સાધનોની આવક

(બ) ખાસ સાધનોની આવક

૧. કોઈપણ કરદાતા માટે

જે આવકનું પુનરાવર્તન ન થતું હોય તેવી આકસ્મિક આવકો જેવી કે વ્યુહરચના હરિફાઈ, દોડ, ઘોડાદોડ, લોટરી અને પત્તાની રમત વગેરેમાંથી મળેલ આવક કરપાત્ર ગણાશે.

૨. બિન રહીશની આવક

બિનરહીશ કરદાતાએ મેળવેલ વ્યાજ અને ડિવિડન્ડની આવક જેના પર ડિવિડન્ડ વહેંચણી વેરો (DDT) ચુકવવામાં આવેલ ન હોય તથા ભારતમાંથી રોયલ્ટી, ટેકનીકલ ફી કે અન્ય રોકાણોમાંથી આવક મેળવી હોય.

૩. ભારતીય નાગરિક સિવાયના બિનરહીશે રમતગમત અને તેની સાથેની પ્રવૃત્તિમાંથી આવક

ભારતીય નાગરિક સિવાયના બિનરહીશે રમતગમત , રમતગમતની જાહેરાત, વ્યુઝ પેપર, મેગેઝિન કે જર્નલમાં રમતગમતના આર્ટિકલ લખવાની પ્રવૃત્તિમાંથી મેળવેલ આવક

૪. બિનરહીશ સ્પોર્ટ્સ એશોશિએશન કે સંસ્થાએ મેળવેલ આવક

૫. બિનરહીશ સ્પોર્ટ્સ એશોશિએશન કે સંસ્થાએ ભારતમાં રમાયેલ કોઈપણ રમતગમત અંગે રોયલ્ટી મની કે તેના જેવી કોઈપણ મેળવેલ આવક કરપાત્ર ગણાશે.

References

- ⇒ Singhania, Vinod K., Direct Tax Ready Reckner, 33rd Edition, Taxman Publication (P) Pvt Limited, New Delhi.
- ⇒ Direct Tax Code Bill -2010-section
- ⇒ Direct Tax Code by Taxman
- ⇒ www.pankajbatra.com/india/new-direct-tax-code-dtc-highlights/
- ⇒ www.ndtv.com/article/business/new-dir
- ⇒ www.economictimes.indiatimes.com/news/eco.
- ⇒ www.indiasummary.com/2010/06/16/direc
- ⇒ www.profitndtv.com/news/show_new-direct-tax-code
- ⇒ www.economictimes.indiatimes.com/quickarticles/show/5578251.cms

* B. B. Trivedi

Commerce

Research Zone India

Vol :- 12

Issue :- (3)

JUNE :- 2024 Page :- 25 - 27

ISSN :- 2319 - 8168

“EVALUATION OF WATER SHED DEVELOPMENT PROGRAM WITH REFERENCE OF BHAVNAGAR DISTRICT “

In 1994 a Community was formed under the Chairmanship of Dr C H Hanumant Rao in Which It Was Proposed to Implement Water Shed development Program With the participation of the people of the Village because till then most of the programs were working only at administrative level and the benefit did not reach those for whom the program was device with a view to generate employment and maintain environmental balance and by linking the two the government of India started the water shed development program in the year Oct 1994.

In this program the limited definition and scope of Water shed was magnified Those rural Areas Which needed development were identified and a few villages or one village was selected. After taking into Consideration the revenue area and the cultural diversity of the village a few development issues were undertaken with the involvement of village people for the overall development of the village

Guidelines of the Water Shed Development Program:

The areas which have the possibilities of drought desert areas ,the wasteland areas without forests are covered under the scheme and they are to be provided with 500 Hectors Water sheds scheme .This scheme will be graudutely under taken and the villages covered under this scheme will be provided

with watershades. The area which should be covered should have the capacity of 6200 Hectors' land and in this capacity smaller or large sheds of water can be selected.

Aims and objectives of water shed schemes

- * The development of those Villages which are directly or indirectly depended on this scheme of water sheds there economic development should be put into momentum

- * To encourage the savings and thereby to introduce new economic activity with ultimate intention to develop human and other resources and thereby creating the employment

- * To utilize the land , water and other natural resources like Vegetation Which are available in the areas of those water sheds , so as to minimize environmental damage and to slow down and possibly reverse the drought situation and thereby also to push further economic development

- * To take step by step actions to increase the efficiency of natural resources and to administer the generated estates in the water sheds areas.

- * To try to reestablish the environmental balance.

- * To undertake activities which will enable the development of human resources and increase income.

- * To do underground water storage.

- * To prevent the bad effects of drought by

* Deptt. Of Economics, Bhavan's College, Dakor. Dist-Kheda

water harvestation.

- * To bring out public awareness
- * To bring out educational awareness
- * To make equal distribution and maintains of benefits
- * To provide opportunities for local employment
- * To improvise public health
- * To undertake such kind of activities which would help women in their economic & social situation?

The norms for the works to be done under "Water Sheds Scheme"

The following norms are decided for the works to be done under this water sheds schemes:

- * Development activities or 80% of the area properly covered by treatment by water sheds
- * Out of the started work 80% works was completed in time unit and in the limit of estimated expenditure
- * Out of the started work of the project 80% of work should be conducted by beneficiary group
- * The 80% activity like technology forestation cattle breeding, crop administration and horticulture etc should have been accepted by 50% of the beneficiary groups
- * With reference to the problems the solution of 80% of it should have been solved by local technical awareness and engineering designs and also the local problems should have been solved by proper technology

Guidelines for Expenditure "For the Scheme"

To establish the equal standards of expenditure for the whole country for the water sheds scheme or its development does not seem to be proper with reference to that the expenditure policy should be decided by water shade development team in co – ordination with water shed community and minimum rate of wages should be sactioned by keeping in co-ordination with related" district perished agency " The market values of prevailing in the area should also be kept

in mind keeping in –consideration the proportion of expenditure the number of village should be decided were the works of water sheds development scheme is to be undertaken

The Matter of administration expenditures can be claimed from "District rural Development agency" this claim can be made by district rural development agency, The Water shed development teams, the water shed communities, and they will have to bear in mind the maximum limit of expenditure available from the funds.

Works Done "Under the Scheme "

Many works have been completed under water shed scheme in Gujarat state as checked dams, boribandh khet talawadi, water resource lakes nala-bandhi, drip irrigation, tree schemetation etc.

* Up to the year 2011, 44.79 Hectare area has been improvised by 2011 in Gujarat state 5590 projects have been sanctioned so far under water resource water development programme for this project the expenditure of 1.65.588 lacks has been done.also by the year 2011, 37327 Check dams have been constructed under this program in Gujarat state.

Water Shed(Hariyali) yojana in Bhavnagar District:-

Years	Financia Allotment (Rs.in Lacks)	Actual Amount Cost (Rs.in Lacks)
2006-2007	452.00	228.00
2007-2008	498.00	358.22
2008-2009	518.95	523.24
2009-2010	1036.41	758.35
2010-2011	998.25	702.34

Source-Department of Rural Development of Gujarat State 2006 to 2011

The above table clearly indicates that during the year 2006-2007, total Rs. 452.00 Lac was allotted for the Water-shad Planning of Bhavnagar District. However, the actual

expenditure cost only Rs. 228.00 lac in this respect. In the same way, during the year 2007-2008 and 2008-2009 Rs. 498.00 lac and Rs. 518.95 respectively were allotted for this Planning. But the actual expenditure was 358.22 and 523.24 respectively for this planning. Whereas during the year 2009-2010, the highest grant was allotted which was Rs. 1036.41. However, the total expenditure against this was Rs. 758.35 lac. During the year 2010-2011 total Rs. 998.25 was allotted for this planning whereas the actual expenditure was Rs. 702.34 lac. Hence, it is inferred that the actual expenditure for this planning is lesser than granted fund, excluding the year 2008-2009, which clearly indicates that there is a lack in the financial planning for the Water Shade Plan of Bhavnagar District. Hence, it is recommended to plan accurately for the appropriate finance that is –allotment and cost.

References

- ⇒ **B.S.Bhatia, G.S.Batra** "Rural Development Management" Deep & Deep Publication, New Delhi, 2001
- ⇒ **Bhadouria, P.B.S., and S.C.Dua**, "Rural Development Strategy and Perspective", Anmol Publications, New Delhi, 1986.
- ⇒ **Chambers Robert** "Rural Development: Putting the Last First", London; Longman, 1983, p.147.
- ⇒ **Dantwala, M.L.** "Poverty in India" Dain and Norv : 1870-1970 MacMillan Company of India Ltd. Delhi. (1973)
- ⇒ Department of Rural Development of Gujarat State 2006 to 2011

* Vishvnath Borse

Commerce

Research Zone India

Vol :- 12

Issue :- (3)

JUNE :- 2024 Page :- 28 - 30

ISSN :- 2319 - 8168

IMPACT OF EDUCATION ON FERTILITY IN SURAT DISTRICT

This paper is mainly focused on relation between education and fertility in male and female. To fulfill of objective of this paper, 120 samples is selected from Surat district. After applying χ^2 test we find out that there is no relation between education and fertility. But when we so average no children of both male and female education wise we know that fertility rate is decreasing with increasing of education level in both male and female. Moreover in female it is decreasing faster than male.

Key Words: Fertility, Average no of child, family size, Breast-feeding, Education level

Introduction

Woman Education plays important role in world wide. It does not improve their earning ability only but also empower them to deciding their family size. Several studies show that educated women delay marriages, use family planning method and wants small family for better child health as well as for better child education.

According to census 2011, population of Gujarat crossed 6 crore digit. The population of Gujarat increased 19.17% between population census 2001 and population census 2011. In district level, Surat district has 42.19% population growth rate during census 2001-2011 which is highest among other district of Gujarat. Now it very important decrease population growth rate of Surat district. It is only possible through increasing education level of woman which may be cause late marriages and increase the use of birth control techniques and reduce the demand of certain number of children, also education affect the social life of women by increasing desire for higher living standards.

Review of literature

This section show different studies indicating the fertility behaviour and the relationship between women education and family size in different parts of the world.

Several researches have been on this topic. Different researcher used different method and techniques in their research and find out mixed correlations between fertility and education. For example, using national data Adelman (1963), Friedlander and Silver (1967), Heer (1966), and Janowitz (1979) all found negative correlation between fertility and education whereas Kamerschen (1971) found a positive correlation between education and fertility. For the United States, Heer and Boynton (1971) found no significant correlation.

According to Jain and Nag (1986) "Female education largely affects fertility through the proximate determinants. Age at marriage of educated females is higher than their illiterate counterparts and the use of family planning methods is also greater among educated women. However, the duration and intensity

* Statistical Assistant, Office of Statistical Officer (Inspection), Vadodara.

of breast-feeding is lower among educated women than the illiterate women”.

Akmam (2002) in the case of Bangladesh, show a significant and inverse relationship between education and fertility. However the study found success of family planning policies, which have been quite effective in reducing the fertility rate in that country.

Kakar, Khilji and Ullah (2011), “Female education mostly results in increasing the age at first marriage, which as a result reduces the pregnancies, and being more aware of available contraceptive methods helps in reducing the household size. Educated women are expected to marry late and use contraceptives thus expected to have less number of children. Improving the educational status of women is one very effective instrument for decelerating birth-rate in developing nation like Pakistan. Female literacy and awareness about birth control and benefits of small family should be increased systematically, to have an effect on family size.”

Methodology

1) Data Collection : This paper is based on primary data. All this data was collected and through questioner. In the literature review most of the researcher has consider only women education but we have consider both man and woman education. Here sample of 120 couple who do not want more children, is selected from rural and urban area of Surat district. Moreover purposive sampling is used to collect the data. To avoid complexity the level of education is defined as: “primary and below primary, matriculation (secondary education level), Higher secondary and graduation and above graduation” and no. Of children is defined as “ $\leq 1, 2 \text{ \& } \geq 3$ ”

2) Hypothesis Development
Null Hypothesis : H_0 : There is no association between education level and Fertility in both male and female.

Alternative Hypothesis

H_1 : There is an association between education level and Fertility in both male and female.

3) Tools & Techniques:

To test the significance of hypotheses, χ^2 test is applied. The education level of couple was used as an independent variable whereas dependent variables were no of children as fertility indicator. Moreover mean tool is also used.

4) Limitation:

- * All limitation of sample size is applied here.
- * Only number of children is used as indicator of fertility.
- * Limitation of sampling techniques applied here.

Findings & Conclusion:

Table no. 1 shows average no. Of children male and female education level wise.

Table No. : 1

Education Level	Average no. Of children	
	Male	Female
primary and below	2.13	2.20
matriculation	2.00	2.17
Higher secondary	1.77	1.92
graduation and above	1.33	1.20

Above table shows that average no of children is decreased with higher education in both male and female. In primary and below primary education level of male, average no of children is 2.13 which is decreasing while education level is increasing. in graduation and above graduation, average no of children is 1.33. Average no of children is decreased with increasing in education level. In primary and below primary average no of children is 2.20. which going toward down when education level is increased. In graduation and above graduation level it is 1.20. if we compare average no of children of Male and Female education level wise, we know that Female education is closely effected to average no of children. At primary and below primary education, Female average no of children is 2.20 which is higher then Male's average no of children. Another thing that at graduation

and above graduation level, female's average no of children is 1.20 which is lower than male's average no of children. It means that female education is closely related to average no of children.

Table no 2 shows χ^2 value and Coefficient of contingency.

Table No. : 2

	Male	Female
χ^2	4.996*	6.327*
Coefficient of contingency	0.20	0.17
* Indicate not significant different 95% significant level		

From above table we conclude that association between education and fertility is very low in both male and female. In male it is 0.20 whereas it is 0.17 in female which is lower than male. Moreover null hypothesis is accepted which means there is no relation between education and fertility.

References

- ⇒ Adelman, I., **"An Economic Analysis of Population Growth"**, American Economics Review, 53(1963), pp. 314 - 339.
- ⇒ Akmam, W. **"Women's Education and Fertility Rates in Developing Countries, With Special Reference to Bangladesh"**, Eubios Journal of Asian and International Bioethics, Vol.12, (2002), pp.138-143.
- ⇒ Friedlander, S. and Silver, M., **"A Quantitative Study of the Determinants of Fertility Behavior"**, Demography, 4 (1967), pp. 30-70.
- ⇒ Heer, D.M., **"Economic Development and Fertility"**, Demography, 3(1) (1966), pp.423-444.
- ⇒ Heer, D.M., and W. Boynton. **"A Multivariate Regression Analysis of Differences in Fertility of United States Counties"**, Social Biology 17 (1971) pp. 180-194.
- ⇒ Jain A. K., and Nag, M., **"Importance of Female Primary Education for Fertility Reduction in India"**, Economic and Political Weekly, Vol.21, No. 36 (1986), pp. 1602-1607.
- ⇒ Janowitz, B. S., **"An Analysis of the Impact of Education on Family Size"**, Demography, Vol. 13, no.2 (1979), pp.192.
- ⇒ Kamerschen, D. R., **"The Statistics of Birth Rate Determinants"** Journal of Development Studies 7 (1971), pp. 293-303.
- ⇒ Kakar, Z.K., Khilji, A.K., and Ullah, Z., **"Effect of Female Education on Family Size in Pakistan: A Case Study of Quetta City"**, Journal of International Academic Research (2011) Vol.11, No.2 (2011), pp. 37-41.

* Krupa J. Bhatt

Commerce

Research Zone India

Vol :- 12

Issue :- (3)

JUNE :- 2024 Page :- 31 - 33

ISSN :- 2319 - 8168

TQM: AN EFFECTIVE METHOD FOR QUALITY CONTROL

At present many business organizations takes birth due to the policy of LPG many researcher have been take place in order to satisfy the needs of customers. Consumers can satisfy their wants by main products or substitute products. So, the concept of TQM is accepted by the business firm. In order to enhance the quality of their own manufacture and they tries to retain there is share in the world markets in quality and reliability of their gods and services. Thus the TQM is the "Management of Quality totally and fully in all respects. Small areas and all activities of organization right from top to bottom.

Introduction:

During the industrial revolution, manufactures or craftsmen checked the quality of their products personally. No outside agencies or quality control method were employed to inspect and control the quality of goods. At present the word "quality" became a matter of concern for both military and industrial organizations. This was to keep the firms competitive in the national and globe trade markets.

As a result of globalization, firms who wish to retain their share in the world markets in quality and reliability must maintain quality of their goods and services. The term "Quality" has, thus, taken a form of quality revolution which each firm today is striving to aim at

Quality Meaning:

Quality is conformance to requirements. The word "Quality" has different meaning for different people. Quality means "Products that are manufactured exactly to specifications." It also refers to "products and services that totally satisfy our customer needs and expectation in every respect on a continuous

basis."

Factors Affecting Quality:

Quality is generally affected by 8M like markets. Money, men, materials, machines, management, motivation and management information systems. So the business firm have to take to decision after study the above factors and tries to remove their effect on the quality of goods and services.

Total Quality Management (TQM)

According to ISO, quality management is defined as "that aspect of the overall management function that determines and implements quality policy and as such is the responsibility of the top management" It is a managerial responsibility and relates to control of all activities within the organization for future success of the organization.

Once an organization decides to concentrate on quality of its products, it implements this decision by applying managerial efforts to change the entire approach to business and make quality a guiding factor in everything that an organization does. The fact that managerial attention is focused on every

* Teaching Asst. M.J. College of Commerce, Bhavnagar

organizational activity, howsoever small it may be, is the core of total quality management. It aims at continuous improvement in organizations and focuses on total satisfaction of consumers, both internal and external.

TQM is a modern tool for effective management, it refers to "organization's long-term commitment to the continuous improvement of quality throughout the organization and with the active participation of all members at all levels to meet and exceed customers expectations. TQM is not a one time process, it is a continuous long-term process that involves constant managerial efforts to be recognized and reinforced through continuous data collection, evaluation, feed back and improvement programmes. For TQM to be effective, an organization has to be a "learning organization", that is, all organizational members from top to bottom, both managerial and non-managerial have to endeavour for continuous training and education, measurement, accountability, recognition and rewards, communication, teamwork and application of various tools and techniques. So it is a continuous process of improvement for individual, groups as well as the entire organization, whereby managers attempt to change the organization's way of working by developing people's knowledge about what to do, how to do, doing it with the right methods and measuring the improvement of the process and the current level of achievement.

Tools / Techniques of TQM:

TQM can be put to practice by adopting suitable TQM methods. Adopting the right method is important as success of TQM largely depends on the knowledge and selection of the method, its suitability for quality management problems and its effective implementation by effective leaders. Following are the tools for effective quality control by TQM.

1. Bench Marking : Bench marking is used to

fill gaps in firm's performance by taking independent look at it. It helps the organizations move from introspective to externally focused areas of business operations.

2. Deming wheel : Deming wheel aims at full satisfaction of consumers and so that it develops a new product as per the requirements of the customers.

3. ISO 9000 : It aims at providing consistent quality to customers and for this purpose it sets standards.

4. Just-in-time : It aims at delivering the raw materials to the production place just in time when they are needed. It is also known 'Zero inventory' and 'stockless production.'

5. Quality Circles : Under this method a small groups of persons do similar work and search the solutions for problems. It helps in developing the quality of products and individuals.

6. Critical Path Analysis : It is a project planning technique which separates the work to be done on a project into adequate elements, time and cost. It allows the effect of different courses.

7. Failure Mode and Effect Analysis (FMEA): Under this method design of product is to be prepared after considering the problems at early stage. It allows for planning, failures and prevention

8. Force field analysis : It helps managers to identify the forces which have maximum impact on implementation of change.

9. Brain Storming : It is used when the manager wants to get to many ideas for solving the problem. It encourages the employees.

10. Nominal group technique : It is a way of generating ideas from a group and identifying the level of support within the group for those ideas.

11. Suggestion Schemes : It generates new ideas for moving to continuous improvement through changes.

12. C-Charts : Control charts in a graphical

presentation where managers set standards of expected normal variation due to chance caused (which are acceptable within the range of upper and lower quality level).

13. Histograms : It is a visual presentation of data that highlight the problem areas.

14. Pie charts : It is a pictorial presentation of data where the relative size of each individual part is shown to the total.

15. Tally charts : It is a simple method of data collection to improve quality.

Benefits of TQM :

1. It helps to satisfy customer demand.
2. It helps the firm to satisfy customer demand.
3. It helps the firm to face competition and strengthens competitive position.
4. It enables the firm to optimally utilise its scarce resources.
5. It helps in maintaining quality cost relationships.
6. It improves quality of the products by preventing and correcting defects and reducing wastes.
7. It improves organisational environment.

Principles of TQM:

1. Prevention : Prevention is better than cure. In the long run, it is cheaper to stop product defects than trying to find them.

2. Zero defects : The ultimate aim is no (zero) defects or exceptionally low defect levels it is a product or service is complicated.

3. Getting things right first time : Better not to produce at all than produce something defective.

4. Quality involves everyone : Quality is not just the concern of the production or operations department. It involves everyone,

including marketing, finance and human resources.

5. Continuous Improvement : Business should always look for ways to improve processes to improve quality.

6. Employee involvement : Those involved in production and operations have important role to play in finding quality problems.

Conclusions:

TQM principles and benefits are not restricted to any one company or nation. They are globally applicable and positively affect the business environment. The Indian economy has experience a marked shift towards the open market system since its liberalisation and it open to TQM principles similar to companies in the west. More and more companies in India are adopting the TQM principles to derive benefits like low cost and customer satisfaction. Continuous top management support is necessary to make TQM a success and reality in the Indian corporate world. It promotes employees' commitment and results in customer satisfaction – the ultimate goal of any company.

References

- ⇒ Management Concepts & Practices, Roger Bennett, Mike Harry, Tim Hannagan.
- ⇒ Atkinson, P E (1990) Creating Culture Change: The key to successful Total Quality Management, IFS Publications.
- ⇒ Collard, R (1989) Total Quality Success Through People IPM.
- ⇒ Corporate Governance Values & Ethics, Dr. Niru, Dr. Nimitta Rajput, Taxman.

* M. M. Gauswami

** M. D. Vachhani

Commerce

Research Zone India

Vol :- 12

Issue :- (3)

JUNE :- 2024 Page :- 34 - 38

ISSN :- 2319 - 8168

EFFECT OF JYOTIGRAM SCHEME ON RURAL LIFE IN BHARUCH DISTRICT: (A STUDY OF SELECTED FIVE VILLAGE)

This paper studies the impact of JGS on the rural society and economy in four villages of Bharuch district, which is situated in an area of about 524673 square meters in south Gujarat. It comprises eight talukas namely, Ankleshver, Hasot, Jagadiya, Valiya, Narmda, Vagra, Aamod and Jambusar. It has a total population of about 15, 51,019, out of which 74.27per cent is rural, residing in about 665 villages. There are 665 villages is total Bharuch district all these villages are covered under this Yojana since 2005/06.

Key Words : Institute of Rural Management Anand (IRMA), Centre for Environmental Planning and Technology (CEPT), International Water Management Institute (IWMI), Human Development Index (HDI).

Introduction:-

Nearly 80 percent of India's population having access to electricity, face power shortage failures and excess load supply is much lower than demand. To compensate the gap efficiency in energy use is to be ensured which will reduce losses, broaden supply base, increase productivity and competitiveness in all sectors. Moreover it lowers the emission of green house gases per will of power generated and contributes to environmental conservation.

The estimated energy use in south Asia was worth US \$3.78 billion per year as noted by Shah et al (2003). A portion of it was used to pump out approximate 210 Km³ of groundwater per year for irrigation purpose. The supply of groundwater ensures efficiency and higher productivity in agriculture at the cost of wastage and inefficiency. Energy prices happen to be below optimum in India which

accumulates losses consistently in the energy sector. (Joshi et al 2005 E T2005)

This resulted in replacing the meter system during 1970 by flat rate regime for power supply to irrigation in which a flat per annum charges was levied on agricultural connections based on the capacity of pump rather than the actually metered consumption of power. This system was convenient as it reduced logistical problems and transaction costs of monitoring around thirteen million small and scattered electricity users. This ensured two fold benefits of implementation of rationed power supply and cost reduction. It improves financial position of energy sector and simultaneously promotes rationed and sustained supply and use of energy in agriculture.

The main drawback of this system is overexploitation of groundwater and environmentally sustainable. Accordingly World Bank, Asian Development bank has

* Lecturer, M. K. College of Commerce, Bharuch.

** Assistant Teacher, sadhana vidyalaya, Bharuch

recommended switching back to metered power supply regime. This was mainly because flat tariff trend reduce the marginal cost of groundwater extraction close to zero encouraging over extraction of groundwater for own use and sale to other irrigators (shah at all 2003, kishor and verma 2003) The study concluded that groundwater and energy went waste shah et al (2003) suggested that the total duration of power supply to agriculture in India over the early year should be regulated to a level relative to that of flat tariff and the schedule of power supply should be according to farmers' irrigational needs. Joshi et al 2005 strongly believed proper management of rationed power supply ensures reduction of losses of energy sector from its farm operations, overall technical and commercial losses of power and curtail wasteful use of an estimated 12-21 km of groundwater per year and improve farmers satisfaction Scott at al 2003 recommended regulatory structure for groundwater conservation to be routed through energy pricing and supply.

Another limitation of flat rate regime was unmetered power consumption led to power theft, losses and corrupt practices recovered being as agricultural consumption. However most of the benefits were enjoyed by industries and large farmers. (Joshi et al 2005) Irregular power supply results in use of phase splitting "converters" from single to three phases to run pump sets beyond scheduled hours during peak season.

JGS are beneficial to everyone involved. Studies by IRMA as well as Ahmadabad based centre for env. Plg at tech (CEPT) have stated how JGS has improved village life. These studies conclude that the JGS has catalyzed agriculture sector in Gujarat. In early 2007 IWMI undertook a quick assessment of the impact of JGS in 55 village spread over 10 districts with the helps of local researchers. The study however centered on impact on groundwater in Gujarat. The study by Tushaan Shah and

Shilpa Verma also assigns the results of IRMA & CEPT that JGS has improved quality of life of people in rural areas tremendously. Power cuts and voltage fluctuations are almost negligible and torable.

Majuadar (2012) correlates per capita electricity consumption with human development index, a broad measure of well being as gauged by life expectancy, literacy, education and standard of living. According to Majuadar electricity is a powerful enabler. A little education goes a long way. The study shows that when annual consumption rises from 0 to just few thousand kilowatt hours per capita, countries move near the top of the HDI scale. Argentina with the per capita consumption of about 2500 kWh has on HDI score approached that of Canada, whose consumption is seven times higher.

Methodology :

The scheme recently initiated and implemented qualitative assessment of scheme would give an overall picture of the benefits of the scheme to rural population. A primary survey was undertaken in village of BD during five selection of village was randomly done personal visit was undertaken to each village and information was collected through participatory research approach and focus group discussion methods. Various people were contacted and information, opinions of perceptions was recorded. This is one side of the coin, on the other side officials of GVCL BH. There were interwoven to look into the working of the system selected village. Total villages covered in JGS 2006.

Results and Discussion:

Table: 1 selected villages and Yojana.

Village	J.G.Y. implement dim 2005/06	Population	30% Funding
Nabipur	April 2005	5,263	Village Community
Kantharia	April 2005	5,775	Village Community
Manubar	May 2006	5,029	GEB
Karmad	May 2006	5,127	GEB
Tankaria	April 2005	9,323	Village Community

Source: - Report 2011 MGVCL, Vadodara.

The villages with more than 5000 persons were selected population for study. The villages are well developed in terms of infrastructure like reduction, primary health centre, Veterinary Centers, Computer Classes, Fabrication industries Small Scale industry and communication services. Villages Nabipur and Kantharia are only 5 to 7 Kms from Bharuch and Manubar, Karmad and Tankaria and 25 to 35 Km.

Major crops:-

Cotton, Tovar and Pulses are the major agricultural produce. Due to irrigation facility banana of sugar cane plantation is also carried out. Bore well and canal facilities are awaited by farmers.

80% the respondents are involved in agriculture, business, services and small industries activities and 10% of respondents are agricultural laborers invalids in arrival husbandly 50% of the respondents are 50 yrs or above and female respondents are 20%, Important fact is all the respondents are reduction with 50% of them baring above 1 lac.

The information reveals that after the supplementation of the scheme villagers are not facing any problem related to electricity supply and the supply of electricity is round the clock for 24 hours. Presently the use of electronic appliance for household chores has increased to a great extent which saves time.

With respect to income it has increased to 35 to 50%. Continuous and sufficient supply of electricity has faceted students residing in village are salve to collect information and necessary study material through internet and TV programs. Social factions and events are celebration without any hinawance and people feel more secure at nights.

Agriculture sector has also accrued benefits through this scheme in the form of siring of time and resources due to prompt and timely supply of electricity. Animal husbandry has also developed and provided and increased employment and income of people.

In short, implementation of JGY has improved standard of living of people, Availability of facilities and various services has improved socio-economy conditions of people.

Effect of JGY

A) Effect of jyoti Gram Yojana on Farm operation :

After jyoti Gram Yojana, farmers in all the villages were reported to be receiving three-phase electricity for farm operation for nearly six to eight hours each, with usually, a break of half an hour in between. All villages they were more frequent and lasted for about one to two hours, so that effective three-phase power supply was only for about five to six hours daily, which was both uncertain and inconvenient for them. Even as the announced schedule for three-phase power supply. On alternate weeks, most farmers revealed that it was not followed strictly. Their usage had

decreased by about 80 per cent and was replaced with electric engines after Jyoti Gram Yojana.

B) Effect on Power Threat : Almost all the respondent farmers in every village supported this move against the theft of power. They opined that if they received assured and quality power supply for a sufficient duration, they would not like to run by making illegal use of power. Convert single-phase power into three-phase was reported to be curtailed by about 80 to 90 per cent after JGY in all selected villages. This village all farmers that they often used converters to run their now their usage is completely stopped. Two reasons, namely strict checking and fines issued by MGVL and secondly phase conversion was not technically feasible and more. There recent incidents of fines issued by MGVL for illegal phase conversion were reported in all selected villages.

C) Effect on Households : In the entire village under study, domestic power supply was reported to be available 24 hours a day, with rare occurrences of power cuts. Voltage fluctuations had stopped incompletely but were after JGY. Occurred mostly only during monsoons. The only perceptible effect of JGY according to the rural people was that, while earlier, they had to adjust their day to day schedule to power cuts, they do not have to do so at present. Marriages, dinner parties are usually organized at night, there used to be a constant threat of power cuts, which could disrupt the whole programme. Religious functions also can be celebrated more conveniently these days. People quality of life had improved after JGY because TV programmes related to agriculture, important news and other entertainment was available regularly. Continuous power supply also adds immensely to their comfort in the hot summers and monsoons when mosquitoes are in plenty.

In all the villages use of electrical household

gadgets was limited mostly to tube lights, fans, TV, refrigerator, and a splurge was reported in the purchase of these, after JGY. Reports have also invested in mixer grinders and domestic flourmills. Earlier, well to do households in all the villages tended to possess invertors. But their usage had almost stopped after JGY and most people had sold them off. However, the purchases of other labour and timesaving gadgets like washing machines, electrical irons, had not increased much. The probable reason may be that these goods did not match with the value system and mindset of the people here. Spare time was not a problem with rural housewives, and they tended to adjust their daily schedule and use electrical equipments as and when power was available. For example, they would watch TV or use the mixer grinder as soon as power was restored. Hence, load shedding made little difference to them. Besides, of course, the purchase and use of electrical gadgets also depends a lot on the economic affordability of family.

In all the study villages, very good reports on domestic water supply. Two times water supply a day. JGY had a positive impact on women in two ways. One is regular domestic water supply hours and free from long queues at the flourmill.

D) Effect on village Institutions : A major impact of JGY was noticed in all the villages under study. Important functions of the dairy such as fat testing and computerized measurement of milk, printing of receipts, calculations for payments, storage of milk, storage of injections for artificial insemination and other medicines for cattle are dependent on power supply. And other positive reported to primary health centre and school.

E) Effect on rural economy:

* Due to JGY average employment in rural area has increased and migration of people towards urban areas has decreased.

* Development of such infrastructure has

reduced dropouts of girls of absentees to extent of 90%.

* Use of electronic gadgets, has awareness and improvement in mutational standards has resolute in improvement of economic standard.

* Women are able to develop time for various activities like education entertainment social and other income actualizes to extent of 70 to 80%.

Conclusion:-

The scheme is successful in terms of operation and reduction of theft. However this scheme will be more efficient of useful if it is able to convert the service into income generating opportunity for rural population proper implementation, rural education and efficient services can ensure effective results of the scheme. This call for extensive work at values levels ensures conversion of opportunities by improving economic benefits for rural population.

References

- ⇒ Bhatt Sonal (2008), Impact of Jyoti Gram Scheme on rural life and economy in Gujarat- a case study of four villages in Anand district, Journal of rural development, Vol. 27 No. 3, Pages 501-522.
- ⇒ Bose, Hiren Kumar (2005), India's Energy Meter, The Economic Times, Ahmedabad, December 14.
- ⇒ GOG.(2006), socio-Economic Review- Gujarat State, Directorate of Economic and Statistics, Gandhinagar, Part 2, page 37.
- ⇒ Nagrani Anil (2007), CSR Initiatives- Jyotigram Yojana, Journal of Indian Electrical and Electronics Manufacturers' Association, Vol. XXVII, No.1, January, pages 14-18.
- ⇒ Rao, D. N. and S. Govindarajan, (2003), Community Intermediation in Rural Power Distribution, Water Policy Highlight No.14, IWMI-Tata Water Policy Program, Anand.
- ⇒ Shah Tushaar, Christopher Scott, Avinash Kishore and Abhishek Sharma, (2003), Energy-Irrigation Nexus in South Asia: Improving Groundwater Conservation

*** Rahul Revne**

Commerce

Research Zone India

Vol :- 12

Issue :- (3)

JUNE :- 2024 Page :- 39 - 42

ISSN :- 2319 - 8168

CASE STUDY ON NAUKRI.COM

This article is based on the case study of the Naukri.com. How an Idea can change the life of man and became him a successful entrepreneur. How, he select a team and offer a profit sharing, how he manage his business though he didn't have the proper resources. What an entrepreneur can do so; he can reach the milestone in his business. So, from this case study, there are lots of learning for an entrepreneur.

Key Words : Naukri.com, Indian Institutes of Management (IIM), Indian Institutes of Technology (IIT), LAND MARK & INFO EDGE,

Sanjeev Bikhchandani is a classic story of spotting an opportunity and chasing it with guts, determination, lots of hard work and a little bit of luck. Naukri.com (the company is listed as "Info Edge India Ltd" on the Bombay Stock Exchange) is India's number one job portal at a time when there is a serious scarcity of employable people in just about every sector of business and industry. Naukri.com is India's leading internet classifieds company.

Info Edge (India) Limited (Info Edge) is India's premier on-line classifieds company in recruitment, matrimony, real estate, education and related services.

There was no business background in the family, no great financial acumen or anything his father was the doctor in the government family & mother was a housewife. His brother went to IIT, Kanpur, and then IIM Ahmedabad and then did his PhD from Stanford.

At the age of 12, he had decided, in which direction his career would take. At that time he thinks that he should be starting his company. Sanjeev went to study economics at St. Stephen's college, the interesting thing that

he had got the admission to IIT but didn't take it. He taught that it was a five year course where as a B.A. was a three year course and after that get the 2 years experience & go to IIM Ahmedabad. He had a clear goal that work for a 1 or 2 years & then started a company. Sanjeev started 3 companies – LAND MARK & INFO EDGE. The 1st specialized in pharmaceutical trademarks & the 2nd produced salary surveys & reports. The company started life in the servant's quarter of his father's house, at a modest rent of 800 rupees per month. He faced a cash flow crisis on the 29th – just before payday. Sanjeev's own paycheque came from teaching at a couple of business schools over the weekend. Luckily he met an "angel investor"; Sanjeev's wife – and batch mate – who was working with Nestle. That's how they managed to run the house. She also told his wife that they will be living off on her salary for a quite while.

Sanjeev struggled for 13 years. He had moved out of the MNC job rather early. At that time his salary was Rs 80,000 per annum. This was decent in 1990. What happened over the years

*** Manager in Micro Engineers**

when Sanjeev was struggling, at that his friends changed because they were doing different things. They used to go on foreign holidays, visit hotels and bars, which Sanjeev simply could not afford. According to Sanjeev, he got over the fear factor in the first two years.

He realized that, “for an entrepreneur the real risk is often a lot less than the perceived risk before you jump. You learn to cope, to manage — you find your cushions and buffers.”

Sanjeev had not taking salary for three years — 1997 to 2000 & that was tough.

Idea can come from anywhere. You could be sitting in a tub and have a eureka moment. Or in a bus or at your dining table. Idea came from anywhere, any time at any place. According to Sanjeev, he could see his future, had he continued as a manager in the corporate sector. If he was lucky, at the end of the,

* 5 years – he will be a senior manager,

* 8 years – marketing manager,

* 25 years CEO

He used to ask his self: is this what he want in life?

When he was in HMM (now known as Glaxo SmithKline) he noticed that when an office copy of *Business India* came in, everybody used to read it from back to front. It had 35 to 40 pages of appointment ads in every issue. At that time *Business India* was the No.1 medium for appointment ads for managers. And people would openly talk about jobs that were available or slipping out of their hands. They discussed opportunities. Nobody was applying, nobody wanted to leave because they were in a comfortable MNC job with good brands, good pay packages etc., but they used to talk about it. The year 1993 Sanjeev & his partner decided to go separate ways. Each partner kept one company, half the employees & assets. Sanjeev was left with Info Edge & the “job data base” idea came with it. Business was growing, but slowly. And then Sanjeev visited an exhibition at Pragati Maidan called

“IT Asia”, Here, he was introduced to the internet for the very first time. Though he was from IIM, he doesn’t know about World Wide Web.

After getting the knowledge of internet, with the help of his brother, he got the server which was in the U.S. He gave his brother 5% share in the company. Sanjeev then invited VN Saroja (PGP 1990) from IIMA on board. Saroja looked after operations in the startup team & got 9% stake. Now, he wants to Anil Lall, a friend who was a very good programmer & worked from home on freelance projects for making a website & gave 7% stake.

Hitesh Oberoi, an IIM Bangalore Graduate - he was working in Hindustan Lever, Delhi. After that he was going to join dot com company & came to Sanjeev for taking advice. Sanjeev offer him to join his company & also offer him some stocks.

They went to the *Central News Agency* and brought back some 29 newspapers with appointment ads. They built the structure of the database. They got a thousand jobs, then Sanjeev took a floppy & give it to his technical friend and told him that with the help of the data make the web site — *Naukri* — in one week. They launched on April 2, 1997. Amazing fact is that after the first six months of launching *Naukri.com* Sanjeev, did not have an Internet connection. *Naukri.com* is the first site that was targeting Indians in India. While all others like rediff.com, Khoj and Samachar were all targeting Indians in the US.

Many people warned Sanjeev that “*naukri*”, “*Naukar*” etc was down-market. But something told him it was distinctive, unique. He went with his gut and stuck to the name. “Today, it’s one of our greatest assets.” 1,000 jobs minimum on the site “Live and current” No job older than 30 days, all jobs taken from the newspapers,

* Opportunity stands for “O”,

* In Yesterday, there is no “O”,

* in today, there is one “O”,

* Where in tomorrow there is three "O".

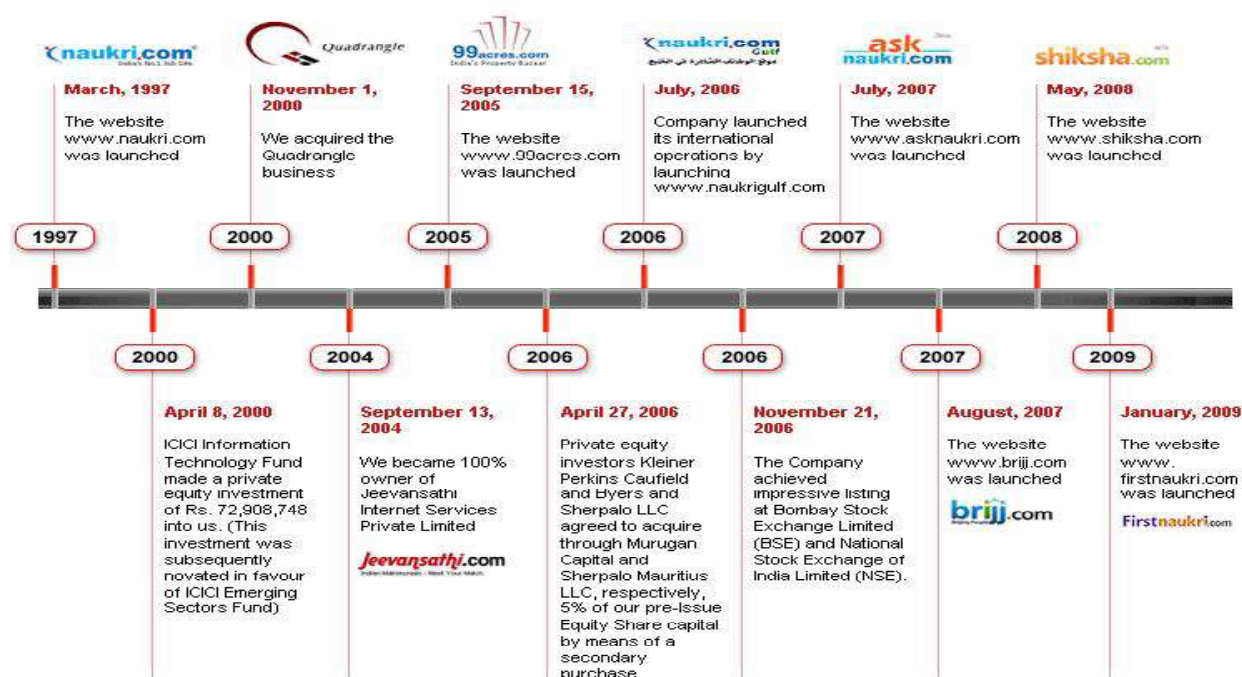
As an MBA from Ahmadabad, he had an opportunity to join multinational company but according to his mind that is a false prestige. *"You are a prisoner of your visiting card and the logo on it"* Within six month of launch, a direct mail letter was sent out to 3,000 HR managers and recruiters. For 350 rupees one could list a job on the site. For 6,000 rupees one could get annual subscription which gave you unlimited listening through the year.

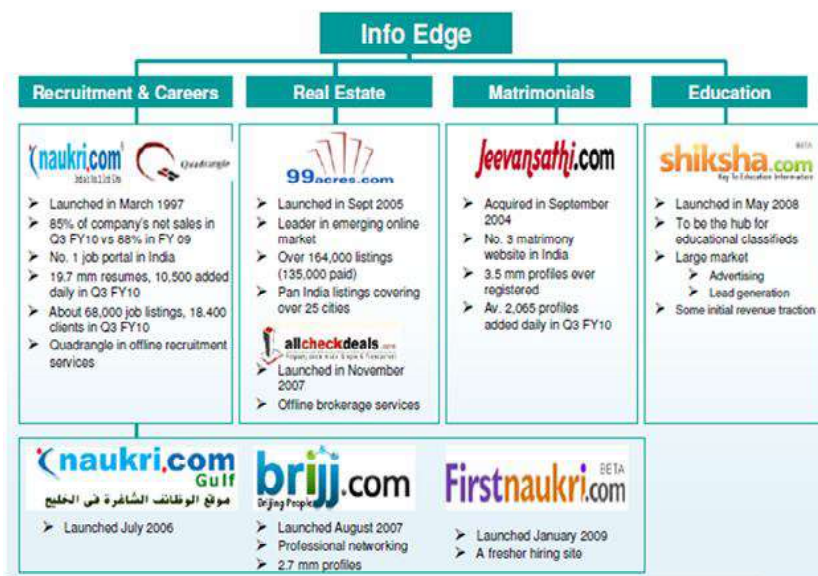
With this efforts Naukri.com began to get the business i.e., Rs.2-2.5 lacs. With more two efforts their revenue increased between 8-9 times in a year. Suddenly, Naukri was bigger than the rest of the company in terms of revenue. In year one in Naukri we did Rs 2.35 lakh (Rs 235,000) of business. In year two our figures jumped to Rs 18 lakh (Rs 1.8 million) though Sanjeev was not able to pay his salary. *Jobs Ahead* was launched on the India-Pakistan Sharjah Cricket tournament. The advertising budget of *Jobsahead.com* –just the launch –was twice as large as *naukri's* annual turnover. When that happened, Sanjeev realized the game had changed. *One can't live with 50 lacs*

turnover with 5 lacs profit. You gotta be a 5 crore company with 50 lacs profit. To migrate from this orbit to that orbit, funding is necessary without investments one can't migrate from orbit "A" to orbit "B".

From the Alexa they got over 75% to 80% share of job traffic in India And according to Matrix they got between 60% to 65%. In terms of revenue share – they roughly estimate that they have around 55% of the market. Because of competition, they called back the venture capitalists & got the fund from ICICI. *Info edge got funding from ICICI Venture in April, 2000.* The company, with a Rs. 36 lakhs turnover received a Rs. 45 crore valuation. *(Which in those bubbled days seemed modest? A month later, the market crashed.)* With the help of the venture capitalist company planned 10-12 offices with 300 total staff, in the different cities of the India. After the losses of 2 years company are able to generate to profit from the 3rd year with the turnover of 9.5 crores. As of May 2008, Info Edge has 1650 people of which 1200 are in sales.

Company also turns into diversification. There was already an executive search operation. The company added,

In November 2006, Info Edge became the 1st pure Indian dotcom to conduct a successful IPO. At that time it had revenues of 84 crores & profits of 13 crores. When company is in the scale-up phase, the main thing was learning to delegate. When the company is going for the growth it's all about getting good people, aligning them to a larger goal & making things work. When one have a smart people, they will demand their space. They will demand their respect. Businessmen have to empower them & get out the way. There is no such thing as a failed entrepreneur. You are a failed entrepreneur only when you quit. Until then, you are simply not successful...yet.

Get great people – sell them the vision, the idea & share the wealth, be generous with offering stock. If you are starting a business to make money, don't do it. Chances are that you will fail, because there will be hard times. And if your motivation is not something beyond money, those hard times will test you. You will quit and go back to your job. But if you are doing something other than money, you will rough it through the hard times.

Scaling Up is also a lot about letting go. Get smart people. If they are truly smart and if they have their self belief, they will create their own space and they will do stuff that may be you

can't do or maybe you haven't thought of.

References

- ⇒ Pushkar Gaikwad, "Naukari.Com Case Study" <http://gaikwad.in/naukri-com-case-study/>
- ⇒ Kamla Bhatt, <http://www.podtech.net/home/1824/naukricom-founder-sanjeev-bikhchandani-what-does-it-take-to-start-a-company>
- ⇒ Kushan Mitra, "Dot-com's poster boy - Sanjeev Bikhchandani" <http://businesstoday.intoday.in/story/dotcoms-poster-boy-sanjeev-bikhchandani.html/1/1174.html>
- ⇒ Rajiv Dingra, "Huge advertising spend, revenue growth and tieups.. its all happening in online space!!", <http://www.watblog.com/2007/05/05/huge-advertising-spend-revenue-growth-tieups-all-h/>
- ⇒ <http://www.infoedge.in>
- ⇒ <http://www.thesmartceo.in/sanjeev-bikhchandani-search-for-a-naukri.html>
- ⇒ <https://delhi.tie.org/speaker/17/sanjeev-bikhchandani>
- ⇒ <http://indiatoday.intoday.in>
- ⇒ Arvind Sahay, "Naukri.com", Vikalpa vol. 30, No.4 oct-dec.2005

* Mukesh Patel

Education

Research Zone India

Vol :- 12

Issue :- (3)

JUNE :- 2024 Page :- 43 - 46

ISSN :- 2319 - 8168

THE TEACHER OF ECONOMICS

INTRODUCTION

The success or failure of Economics course rests with the teacher. He may be provided with all the possible facilities in terms of physical facilities, apparatus and equipment, given an ideal syllabus and a sufficient time for teaching of Economics but unless he is enthusiastic about his work, knows the subject and really knows how to teach Economics, he is not likely to achieve success. On the other hand, a keen and well-informed teacher who loves his subjects and believes in its value will succeed inspite of difficulties and handicaps.

In this regard the Kothari Commission Report (1966) says, "Of all the different factors which influence the quality of education and its contribution to national development, the quality, competence and character of teacher are undoubtedly the most significant"

EDUCATION AND THE ROLE OF THE TEACHER

In the process of education the role of teacher is just like that of a driver, it is who runs and drives that process. The role of teacher is much more important as compared to the role of buildings, equipments, books, teaching aids, teaching methods etc. The place of teacher is even important to that of the subjects-matter because it is the teacher who teaches the child and subject-matter is only of secondary importance. A good teacher can always correlate various aspects of the education

process for the maximum benefit of the child. Even if we have a bad school building, bad furniture, bad seating arrangement but have a good teacher then we should be sure that the teacher will be able to make up for all the deficiencies. We have studied the educational psychology of teaching to provide best education to the child in the best possible manner. However, all this psychological research shall be of no use if the teacher is not efficient enough and capable of giving a practical shape to those researches and laws and the theories. It is the teacher who can effectively employ the knowledge about the educational psychology and the theories of education. According to Binning "Teaching is a progressive occupation and the teacher must ever be a student"

From the above discussion it becomes quite clear that it is the teacher who can make the destiny of a young man. Unless he has capacity to discharge his duties efficiently, he cannot prove worthy of the trust reposed in him. The teacher is expected to have certain qualities and characteristics. The qualities and characteristics are required for the teacher of each and every subject. This is true about the teacher of Economics as well.

For teaching of Economics it is necessary to have direct observation of environment and physical condition. Students have to be encouraged for observing things by themselves and to have a proper assessment

* Lecturer, Aradhana B.Ed. College, Botad.

and knowledge of the subject-matter. Such a type of encouragement can be provided only by a good teacher of Economics. An Economics teacher can accomplish this task successfully if he can guide his student in a scientific and thorough manner. A teacher having certain qualities can do this job in a better way. In the following article these qualities are taken up.

REQUIREMENTS AND CHARACTERISTICS OF A GOOD ECONOMICS TEACHER

A teacher of Economics is expected to possess certain academic qualification as also certain professional qualifications.

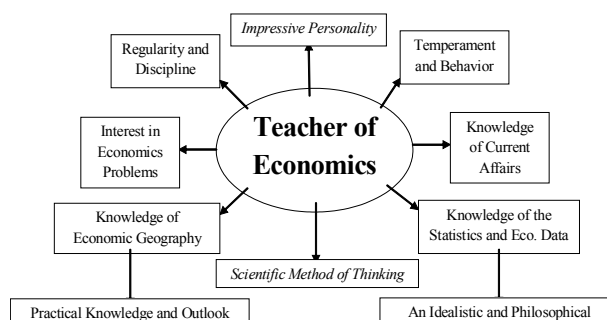
As regards the academic qualifications it is usually a pass in matriculation /senior secondary examination for becoming a teacher in a primary school. A pass in B.A. examination for becoming a teacher in middle or high school and a pass in M.A. examination in Economics for becoming a teacher of Economics to teach higher secondary classes. In addition to minimum academic qualification anyone who wish to be appointed a teacher in Economics has to undergo a teacher training course. For this purpose a person for appointment as a teacher in a primary school has to undergo 1 or 2 years Junior Basic Training (J.B.T.) course and for appointment in high and higher secondary school the graduate or post-graduate teacher has to undergo B.T. or B.Ed. courses. This professional training is all more important these days when new techniques of teaching, evaluation etc., are being introduced. Trained teacher also require the stimulus of a refresher course to keep them informed about the latest methods of teaching and to refresh his knowledge of Economics. Such a refresher course also provides him an opportunity to see some of the latest books and apparatus concerning economics teaching and to obtain instructions in arts and scientific hobbies.

This aspect of the teacher has been brought out in following words by **Dr. Ravindra nath Tagore**, "A teacher can never truly teach unless

he is still learning himself. A lamp cannot light another lamp unless it continues to burn its own flame."

Qualities of a Teacher of Economics

A successful teacher of economics must have the following qualities

1. Impressive Personality : Teacher's personality traits have deep impact on the pupils. The following traits in the teacher are worth mentioning here:

- Love for children
- A man of character
- Emotionally stable
- Good expression
- Sense of humour
- Social traits
- Leadership quality
- Properly dressed

2. Temperament and Behavior : The teacher must be a person having amiable temperament and decent behavior. He must be sweet tempered, neck, modest and willing to meet people and ready to solve their difficulties and problem. He should be sobre and serious. He must not display cheapness at an occasion. He should treat his student like his kith and kin. He should possess the qualities of tolerance, originality, cooperation, generosity etc. He should be hard working and preserving. He should also possess clear and sound views.

3. Regularity and Discipline : The teacher of economics should be quite regular in his work. He should be law abiding and should be

prepared to follow the rules and regulations of the school. A teacher who is disciplined and obeys rules and regulations can expect his students to go the same way.

The teacher should work in regular and systematic way. A disciplined life makes the students disciplined which then becomes a part of their personality and habits.

4. Interest in Economics Problem : The teacher of economics should be interested in various economics problem of the society. He should try acquiring a direct knowledge about this problem. Such knowledge should be practical also. Thus a teacher of economics should be able to have a practical outlook about the solution of those economics problem. Without this direct and practical knowledge of economics problem he will not be able to acquaint his students with all details of those problems and their practical utility.

5. Knowledge of Current Affairs : An economics teacher is expected to have a good knowledge of current economics events. Without this knowledge it is not possible for him to solve various economics problems. To be aware of these economics events he must go through daily newspapers, magazines etc., which deal at length various economics problem.

6. Knowledge of the Statistics and Economic Data : Statistics and data play a vital role in teaching of economics. No theory of economics is complete without the knowledge of statistics and the data about it. These data change according to the circumstances and times. The economics teacher is expected to be fully aware of the latest data about export-import, banking rates, national income etc.

7. Knowledge of Economics Geography : Economics conditions are governed by geographical conditions. An economics teacher should have a thorough knowledge of economics geography. In the absence of knowledge of economics geography it will not be possible for him to understand the progress

made by the country. He shall not be able to have proper assessment of the knowledge of various trades and industries and arts and crafts. It is on the knowledge of economics geography that all these things can be understood in a scientific manner.

8. Practical Knowledge and Outlook :

Economics has a theoretical as well as practical outlook. The economics teacher should teach his student how to solve problem in the field of economics in a practical manner. He should also teach them to apply the theories and principal life. This thing can be done only if the teacher himself has the practical knowledge and outlook. He must plan to visit various factories, industrial centers, craft-centers etc. While on such visit with his student he should explain to them various things in details and help them to develop a practical outlook.

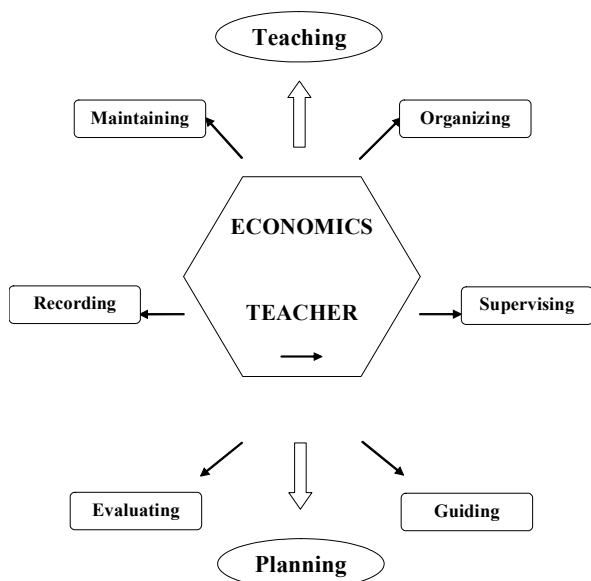
9. Scientific Method of Thinking : It is essential that a teacher of economics has a scientific way of thinking. Such an attitude is desirable to enable him to explain the subject-matter of economics in a rational manner. Teacher should always impress upon his students not to take anything for granted and to verify facts before accepting them.

10. An idealistic and philosophical outlook

: Such an outlook is essential for a good economics teacher like any other subject teacher. The attitude of the teacher should be based on sound philosophical foundations so as to develop the feeling of world brotherhood and world fraternity in his students.

Functions of Economics Teacher

Teaching is a complicated job. It is not mere communication of knowledge to the students. Even knowledge cannot be handed over to the student like currency. The teacher has to attend to a number of factors while working in the school. Some of the important functions that the teacher has to perform are as follows:

Teacher can also take help from some sincere, brilliant and willing students who are keenly interested in economics by assigning them work outside school hours. Such students may be asked to contribute to economics museum, make some models, charts etc. Their help can also be sought to keep Economics room clean and tidy. Allotment of such work to student provides an excellent chance to an economics teacher to channelize the energies of some naughty students. It also provides an opportunity to the teacher to assess the leadership and sense of responsibility in these students.

References

- ⇒ "The quality of school: Reply", American economics Review, vol. 76, 1985.
- ⇒ Yadav, A., Teaching of economics: New Delhi, 2006.

* **Manshukh Sabva**

Education

Research Zone India

Vol :- 12

Issue :- (3)

JUNE :- 2024 Page :- 47 - 48

ISSN :- 2319 - 8168

EVALUATION AND MEASUREMENT IN SCHOOLS

Introduction

Measurement is a narrower concept in which we obtain objective quantitative evidence of pupils growth. Measurement thus involves conventional tests and examination. "But evaluation is a broader concept which implies that Considerations have been given to certain values standards and that the interpretation of the evidence has been made in the light of the particular situation." Whereas measurement is a tool used for measuring evidence of growth and progress in academic subjects, evaluation is a means by which all the changes taking place in the personality of the child; and his qualities are judged objectively continuously.

Concept of Evaluation

The following are some of the definitions of evaluation.

Evaluation implies:

1. A process by which the values of school enterprise are judged.
2. An inclusion of all activities whereby and individual teacher or a group of teachers determines how educational objectives have been achieved.
3. A process of determining social desirable goals and outcomes for education.

These definitions imply that it is a continuous, comprehensive and cooperatives procedure involving children, the staff of the school, members of the community and any other who are concerned with educational

outcomes.

Principal's function in the process

The headmaster or principal of a school is responsible for supervising the work of teacher, the ministerial staff and the school programmer as a whole. Hence, he has to evaluate how for the school is working. Evaluation of teaching and learning should not be inspectional or directive but should be a cooperative Endeavour. The quality of the school depends upon the quality of evaluation. Good evaluation is self-reflexive and circular. Good teacher make good evaluation in terms of good goals and good teachers are inspired and guided by good headmasters or principals, promotes and guides his staff in determining value goals and the processes by which they are measured.

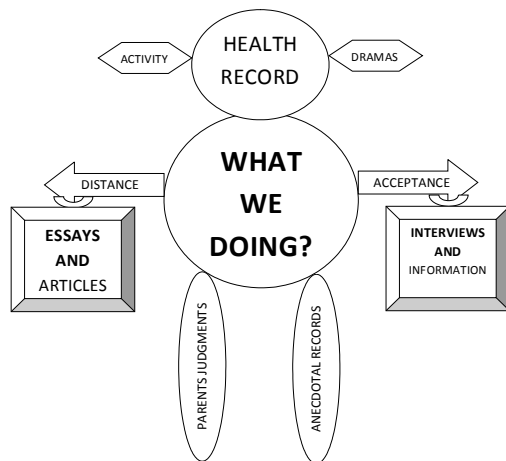
How to Evaluate pupil Growth and Development

In our school system we have not yet discarded the traditional concept of evaluation. We think of evaluation still in terms of tests that we take thought the year. In this section we are concerned with what we should do to judge pupil growth in the school and not to describe the tools of measurement and their use. The achievement tests. That we conduct year in and year out are merely tools of measurement which we use in interpretations of the data that we get as a result of the testing programmed. Evaluation, which includes interpretation of

* **Smt. S. J. Sabva Shikshan Mahavidyalay (M.Ed.), Botad**

data, is therefore a more comprehensive process than measurement. How much of these measurements are we doing at present in our school?

These information we can get from the following sources.

A wise classroom teacher keeps a diary and notes down all the information for an individual held as he gets it.

Internal Assessment

The internal assessment aims at diagnosing pupils difficulties in learning. It finds out the potentialities of individual pupil and his needs, interests and aptitudes. Such an assessment stimulates the child to progress and achieve more.

The external assessment is concerned only with pupil's passing certain type of examination. The philosophy of internal assessment is concerned with what students get out of education. Education as a whole is not only concerned with mastering bits of knowledge in certain subjects but it is also concerned with the development of desired interests, appreciation, habits, attitudes and personal qualities. The teacher's observation and other informal techniques are needed to find out the extent of development of these in the individual child. Internal assessment alone can perform this function. No written examination can evaluate such qualities.

Problems of Internal Assessment

1. The programme of internal assessment is difficult to be accepted by the teacher, student and public administration.
2. The second problem faced when introducing internal assessment in school is related to the development of competence among the teachers.
3. A very crucial problem arises when pupils from one school join the another because the standards of two schools for internal assessment may be different.
4. If internal assessment is also to be conducted in the final classes where pupils have to appear at some external examination marks. To avoid the difficulty either no internal assessment is made for such outgoing pupils or the results are announced separately.

Reference

- ⇒ Cultural and education in America, Harold rug. Harcourt brace, New York, 1931 p.55.
- ⇒ For a detailed account of the impact of lockean philosophy on American life & culture consult the meeting of east and west F.S.C. northop.
- ⇒ Consult Sinclair Lewis novel Babbitt

* ડૉ. ભાવિકા પંડ્યા

Education

Research Zone India

Vol :- 12

Issue :- (3)

JUNE :- 2024 Page :- 49 - 50

ISSN :- 2319 - 8168

સામાજીક સંસ્થામાં આવેલાં પરિવર્તન અને પરિવર્તકો

આજનું શિક્ષણ એ ભાર વિનાના ભણતરનું બનાવવું હોય તો પાઠ્યપુસ્તક સાથે પરીક્ષાનો અભિગમ અપનાવવો પડશે. આજનો વિદ્યાર્થી અભ્યાસક્રમના ભાર હેઠળ દબાઈ રહ્યો છે અને વર્ષના અંતે લેવાતી પરીક્ષા ગોખણપટ્ટીને પ્રાધાન્ય આપે છે. પાઠ્યપુસ્તક સાથે પરીક્ષા લેવાતી વિદ્યાર્થીની માનસિક શક્તિ, તર્કશક્તિ, વિચાર શક્તિ વગેરેમાં વિકાસ જોવા મળે છે. પણ ભવિષ્યમાં આ ઓપનબુક એકઝામ વિષે શિક્ષકો અને વાલીઓ અને વિદ્યાર્થીઓ આ પદ્ધતિ વિષે કેટલું જાણે છે. તે અંગે તેનો દષ્ટિકોણ જાણવા પ્રસ્તુત અભ્યાસ હાથ ધરાયો હતો. અભ્યાસની સમસ્યા પુસ્તક સાથે પરીક્ષા અંગે શિક્ષકો, વાલીઓ અને વિદ્યાર્થીઓના દષ્ટિકોણનો અભ્યાસ રાખવામાં આવી હતી. સંશોધન પદ્ધતિમાં સર્વેક્ષણ પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. અભ્યાસના હેતુઓ નીચે મુજબના હતા.

(૧) પુસ્તક સાથે પરીક્ષા પદ્ધતિની સંભવિત અસરો તપાસવી.

(૨) પુસ્તક સાથે પરીક્ષા અંગે શિક્ષકો વાલીઓ અને વિદ્યાર્થીઓના દષ્ટિકોણ જાણવા.

વ્યાપવિશ્વ તરીકે ભાવનગર જીલ્લાની સેલ્ફ ફાઈનાન્સ માધ્યમિક શાળાના વાલીઓ, શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓ હતા. જેમાંથી નમુના તરીકે ૩૦ શિક્ષકો, ૩૦ વાલીઓ અને ૩૦ વિદ્યાર્થીઓ યાદચ્છિક રીતે પસંદગી કરવામાં આવ્યા હતા. આ અભ્યાસના તારણો નીચે મુજબના હતા.

(૧) ૮૫% શિક્ષકો આ પદ્ધતિના અમલીકરણ પહેલા શિક્ષકોને જરૂરી તાલીમ આપવા પર ભાર મૂકતા હતા.

(૨) ૮૦% વાલીઓ આ પદ્ધતિની જાણકારી વિષે અસ્પષ્ટતા હોવાનો સમર્થન આપતા હતા.

(૩) ૮૦% વિદ્યાર્થીઓ આ પદ્ધતિને અપનાવતા પહેલા તેના લાભ અને ગેરલાભ વિષે જાણવા માંગતા હતા.

ભૂમિકા :-

ગુજરાતના શિક્ષણ જગતમાં પુસ્તક સાથે પરીક્ષા અંગેના એક નિર્ણયે વિદ્યાર્થીઓ, વાલીઓ અને શિક્ષકોના મનમાં પરીક્ષા અંગેની સંકલ્પના જ સાવ બદલી નાખી. વાલીઓ, શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓના માનસમાં પુસ્તક સાથે પરીક્ષા અંગે ભારે ગડમંથલો ચાલી. વર્તમાનપત્રો, સામયિકોમાં આ બાબતે સંખ્યા બંધ લેખો છપાયા પણ આ પદ્ધતિને અમલમાં મૂકવી કે નહીં તે અંગે નિર્ણય લેવાયો નહીં. ભવિષ્યમાં આ પદ્ધતિથી શિક્ષણમાં સુધારણા થરો કે નહીં તે અંગેનો વિચાર જાણવા પ્રસ્તુત અભ્યાસ હાથ ધરાયો હતો. "પુસ્તક સાથે પરીક્ષા અંગે શિક્ષકો વિદ્યાર્થીઓ અને વાલીઓનાં દષ્ટિકોણનો અભ્યાસ"

❖ અભ્યાસના હેતુઓ :-

૧. પુસ્તક સાથે પરીક્ષા પદ્ધતિની અસર તપાસવી

૨. પુસ્તક સાથે પરીક્ષા પદ્ધતિની માહિતી મેળવવી.

૩. પુસ્તક સાથે પરીક્ષા અંગે શિક્ષકોનો દષ્ટિકોણ જાણવો.

૪. પુસ્તક સાથે પરીક્ષા અંગે વાલીઓનો દષ્ટિકોણ જાણવો.

૫. પુસ્તક સાથે પરીક્ષા અંગે વિદ્યાર્થીઓનો દષ્ટિકોણ જાણવો.

❖ સંશોધન પદ્ધતિ : આ સંશોધન સર્વેક્ષણ પદ્ધતિથી કરવામાં આવ્યું હતું.

પ્રસ્તુત અભ્યાસનું વ્યાપવિશ્વ ભાવનગર જીલ્લાની સેલ્ફફાઈનાન્સ માધ્યમિક શાળાઓના શિક્ષકો, વિદ્યાર્થીઓ અને વાલીઓ હતા. જેમાંથી માધ્યમિક શાળાઓનાં ૩૦ શિક્ષકો, ૩૦ વિદ્યાર્થીઓ, ૩૦ વાલીઓની યાદચ્છિક રીતે પસંદગી કરવામાં આવી હતી. આ નમૂનાના પાત્રોને મૂક્ત અભિપ્રાયવલી આપવામાં આવી હતી.

❖ માહિતી એકત્રીકરણ : પ્રસ્તુત અભ્યાસ માટે પસંદ કરાયેલાં પાત્રોને પુસ્તક સાથે પરીક્ષા પદ્ધતિ અંગેનો તેમનો દષ્ટિકોણ જાણવા એક મુક્ત અભિપ્રાયવલી આપવા સંશોધક

* લેકચરર, શ્રી સહજાનંદ બી.એડ્. કોલેજ, ઘોઘા રોડ, ભાવનગર.

જાતે જ જે—તે શાળામાં ગયા હતા.

❖ **માહિતીનું વિશ્લેષણ :** સામાન્ય અંકશાસ્ત્રીય પદ્ધતિ દ્વારા વિશ્લેષણ કરવામાં આવ્યું હતું.

અભ્યાસનાં તારણો :

શિક્ષકોની દ્રષ્ટિએ

(૧) ૨૫% શિક્ષકો એવું માને છે કે આ પરીક્ષા પદ્ધતિથી વિદ્યાર્થીની માત્ર સમજ શક્તિ જ નહીં પરંતુ તેમની વ્યાવહારિક ઉપયોજનની કસોટી પણ થઈ શકશે.

(૨) ૪૦% શિક્ષકો આ પદ્ધતિથી વિદ્યાર્થીઓ વધુ અનિયમિત અને શિક્ષક કરતાં પાઠ્ય-પુસ્તક પર વધુ શ્રદ્ધા ધરાવતા બનશે.

(૩) ૬૫% શિક્ષકો એવું માનતા હતા કે આ પદ્ધતિ મૌલિક અભિવ્યક્તિની જરૂરિયાત ઘટશે.

(૪) ૭૫% શિક્ષકો આ પદ્ધતિથી પરીક્ષા દ્વારા શિક્ષકો પરનું ભારણ ઘટી જશે તેવું માનતા હતા.

(૫) ૮૫% શિક્ષકો આ પદ્ધતિના અમલીકરણ પહેલા શિક્ષકોને જરૂરી તાલીમ આપવા પર ભાર મુકતા હતા.

વાલીઓની દ્રષ્ટિએ.

(૧) ૩૦% વાલીઓ આ પરીક્ષા પદ્ધતિથી પોતાના બાળકોને ભાર વગરનું ભણતર મળી રહેશે તેવું માનતા હતા.

(૨) ૪૦% વાલીઓ પુસ્તક સાથે પરીક્ષાની પદ્ધતિથી પોતાના બાળકોનો ટયુશનનો ખર્ચ ઘટશે તેવું માનતા હતા.

હતા.

(૩) ૭૦% વાલીઓ પુસ્તક પરીક્ષાની પદ્ધતિ અંગે દ્વિધા અનુભવતા હતા.

(૪) ૮૦% વાલીઓ આ પદ્ધતિથી વિદ્યાર્થીઓમાં લેખન અને આંતરસૂચની શક્તિ વધશે તેવું માનતા હતા.

વિદ્યાર્થીઓની દ્રષ્ટિએ.

(૧) ૩૦% વિદ્યાર્થીઓ આ પદ્ધતિથી અજાણ્યા હતા.

(૨) ૪૦% વિદ્યાર્થીઓ આ પ્રકારના સુધારણાની તરફેણમાં હતા.

(૩) ૬૦% વિદ્યાર્થીઓ આ પદ્ધતિ દ્વારા તેની સમજ શક્તિ, વિચાર શક્તિ વિકસાવાની તક મળશે તેવું માનતા હતા.

(૪) ૮૦% વિદ્યાર્થીઓ આ પદ્ધતિના લાભ અને ગેરલાભ વિષે જાણવા માંગતા હતા.

પરિણામોનું અર્થઘટન :—

(૧) પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં શિક્ષકો નવી પરીક્ષા પદ્ધતિ બાબતે દ્વિધા અનુભવતા હતા.

(૨) મોટાભાગના શિક્ષકો તાલીમ આપવાની તરફેણમાં હતા.

(૩) મોટાભાગના વાલીઓ આ નવી પરીક્ષા પદ્ધતિ અંગે ગેરસમજ કે દ્વિધા અનુભવતા હતા.

(૪) મોટાભાગના વિદ્યાર્થીઓમાં આ પરીક્ષા પદ્ધતિની સંકલ્પના અસ્પષ્ટ જણાઈ.

(૫) એકંદરે પ્રસ્તુત અભ્યાસનું વ્યાપવિશ્વ નાનું હોવાથી તેમજ પુસ્તક સાથે પરીક્ષા પદ્ધતિની વૈજ્ઞાનિક માહિતીના અભાવે શિક્ષકો, વાલીઓ અને વિદ્યાર્થીઓમાં જરૂરી માહિતી આપી તેમના દ્રષ્ટિકોણ બદલાવવા જરૂરી થઈ પડશે એવું પ્રાપ્ત પરિણામોના આધારે સ્પષ્ટ રીતે જોઈ શકાય છે. કેમ કે અંતે તો શિક્ષણ ઝંખે છે નવા અભિગમો."

સંદર્ભસૂચિ

- ⇒ ડૉ. બળવંત જાની : ઉચ્ચશિક્ષણ : પ્રવાહો અને પ્રશ્નો પ્રવિણ પુસ્તક ભંડાર, રાજકોટ આર.એસ. ત્રિવેદી : શિક્ષણમાં નવીનીકરણ અને ટેકનોલોજી, ગુજરાત પ્રકાશન, અમદાવાદ.
- ⇒ શૈક્ષણિક સામયિક : "આદિત્ય કિરણ" સપ્ટેમ્બર ૨૦૦૮, ક્ષિતિ પબ્લિકેશન, અમદાવાદ.

*** Hiren Patel**

Education

Research Zone India

Vol :- 12

Issue :- (3)

JUNE :- 2024 Page :- 51 - 52

ISSN :- 2319 - 8168

EFFECTIVE LECTURING IN THE CLASS ROOM

Effective lecturers combine the talents of scholar, writer, producer, comedian, showman, and teacher in ways that contribute to student learning. Lecturing is probably the oldest and still most commonly used teaching method in the college classrooms. It is recognized for the following strengths:

- Lectures can communicate the intrinsic interest of the subject matter. The speaker can convey personal enthusiasm in a way that no book or other media can. Enthusiasm stimulates interest and interested, stimulated people tend to learn more.
- Lectures in university settings can provide students with role models of scholars in action. The professor's way of approaching knowledge can be demonstrated for students to emulate.
- Lectures can convey material otherwise unavailable, including original research or recent developments that have not yet made it to publication.
- Lectures can organize material in a special way. They may be a faster, simpler method of presenting information to an audience with its own special needs. Lectures are particularly useful for students who read poorly or who are unable to organize print material.
- Lectures can convey large amounts of factual material in a limited time frame.
- Lectures can speak to many listeners at the same time.
- Lectures permit maximum teacher control. The instructor chooses what material to cover, whether to answer questions, and other courses of action.

- Lectures present minimum threat to students. They are not required to do anything, which they may prefer.

- Lectures emphasize. Learning by listening, an advantage for students who learn well this way.

- Lectures offer "face-to-face confrontations with other talking, gesturing, thinking, feeling humans".

However, with the increasing availability of information via various media, particularly through the Internet, attending lectures is no longer considered by many students as the main way to obtain new information. Another challenge instructor's face today is the diverse Learning styles or preference of today's students. For many of them, passively listening to lectures is not conducive to their learning. Furthermore, researchers and an increasing number of instructors have identified the following weaknesses of traditional didactic lectures:

- Lectures put students in a passive rather than active role.

- Lectures lack feedback to both the instructor and the student about the student's learning. They encourage mainly one-way communication.

- Lectures require effective speaking skills and use of voice. Such skills are not stressed or trained in most graduate programmes and are distributed unevenly among college professors.

- Lectures assume that all students are learning at the same pace and at the same level of understanding, which is hardly ever true.

*** Lecturer, Aradhana B. Ed. College, Botad**

- Lectures tend to be forgotten quickly.

Lecture Preparing

when preparing a lecture, it is helpful for instructors to keep in mind that the learner's minds are not blank slates. Therefore, the lecture should build on student's existing knowledge. It is also helpful to think carefully about the learning goals for students and how the lecture can strategies on preparing a lectures:

- Be comfortable with the instructional material. This includes reviewing the related course materials and reading lists of colleagues who have taught the course before, and thinking of questions to ask in the same class taught by an experienced instructor to see how he or she organizes the content and student activities.

- While planning to use the lecture mainly for transmitting basic Factual information basic factual information, the instructor Should try to demonstrate higher level information processes, Such as analysis, synthesis, clarification, comparison, and Contrast

Ways to Start Lecture

There are various ways to start a lecture; a thoughtful introduction can instantly capture the interest of the audience, as with a good drama, an effective lecture "hooks" the listener's attention from the start. It can also help students discriminate between more and less important issue of the major topic and create realistic expectations about what they are supposed to learn from the lecture. The experience of effective instructors suggests that a good way to start the lecture is to point to a gap between student's knowledge base and the content to be presented in order to arouse their curiosity.

- Raise a question to be answered by the end of the hour.

- Relate lecture content to previous class material.

- Providing an overview of the lecture

- Giving the lecture an intriguing title.

Effective Organization of the Lecture

Effective organization of the lecture can help students understand the way in which the

points are organized. Besides verbally introducing the topic of the day, it has been proven to be a good idea to write them on the board or an overhead projector for students as a "road map" Organizing the lecture can be done in a number of different ways, depending on the subject matter itself, as well as the lecture's personal approach. The instructor can organize them according to one of the following methods:

- Topical: a psychology class that examines how four groups of Theorists approach human behavior: social learning theory, Development theory, psychoanalytic theory, and cognitive theory.

- Causal: a history class that discusses the factors that contributed to the development of the Third Reich and outbreak of world war II Sequential an education course discusses graduate school.

- Graphic: a biology course begins with a transparency of a diagram Of the human brain; using a plastic overly, the instructor draws in Structural details and gives explanation simultaneously.

- Structural: an anatomy course discusses the anatomical system of Human beings.

- Problem-Solution: an engineer course looks at a mechanical Failure case and discusses possible solution to the problem, using The theories or concepts students have recently learned. During the lecture, instructors should plan to reserve some time to Respond to student's questions and comments.

REFERENCES

- ⇒ Crawford, c., "Lessons from Computer Games Design", in B. Laurel (Ed), reading, MA: Addison-Wesley, 1990.
- ⇒ Mukhopadhyay M. and Parhar, Madhu, "Instructional design in multi-channel learning system", 2001.
- ⇒ Rhodes, D. M. & Azbell, J. W, "Designing interactive video instruction professionally", 1995.
- ⇒ Schiff man Shiris S., "Instructional system design: Five Views of the Field", in Anglin G.J., (ed.), 2 Ed., Englewood, Colorado, 1991.

* Dinesh Rojesara

Education

Research Zone India

Vol :- 12

Issue :- (3)

JUNE :- 2024 Page :- 53 - 55

ISSN :- 2319 - 8168

कबीर की प्रासंगिकता

प्रस्तावना

किसी भी साहित्य की प्रासंगिकता पर विचार करते समय हमें सर्व प्रथम यह देखना चाहिए कि वह साहित्य अपने युग के लिए कितना और किस रूप में प्रासंगिक था और वह आज के संदर्भ में कितना और कहाँ तक प्रासंगिक है। किसी काव्य की सार्थकता का प्रश्न उसके मानव-मूल्यों से सम्बद्ध रहता है। मूल्यों की पहचान गुणों के आधार पर अधिक न होकर वास्तविकता के आधार पर ज्यादा की जाती है, क्योंकि मूल्य जीवन के सौंदर्य में विकसित होता है। मूल्य सम्बन्धि अवधारणा में सत्यम्, शीवम्, सुन्दरम् के माध्यम से सांस्कृतिक क्रांति भी हुई है। साहित्यकार अपने वर्तमान युग की दूर्बलताओं तथा आवश्यकताओं का अध्ययन करता है, अतीत परम्परा के उपयोगी तत्त्वों तथा आदर्शों को स्वीकार करता है और सुखद भविष्य के स्वप्नलोक में विलीन होता है। इस प्रकार साहित्यकार जब एक त्रिकालदर्शी के रूप में कर्मरत होता है, तब उसका वर्तमान जीवन उस समय की मानवीय समस्याओं से जुड़कर वह प्रासंगिक बनता है। उस वक्त उसकी रचनाएँ देश-काल की सीमाओं का उल्लंघन करके आगे बढ़ती हैं और प्रासंगिक बनकर कालजयी बनती हैं।

कबीर की प्रासंगिकता

कबीर की विद्रोह भावना सामाजिक और धार्मिक स्तर की विविध प्रकार की असंगतियों तथा अनितियों को स्पष्ट करने में अत्यन्त सहायक है। वे जाति-भेद को नहीं मानते थे। कबीर की दृष्टि में ब्राह्मण और शुद्र समान हैं और दलित वर्ग भी ईश्वर के सामने ब्राह्मणों से कम नहीं। उनका मत है कि सच्चे साधू की परख के लिए उच्च जाति के बीच में उनकी खोज करना निरर्थक है और अनावश्यक भी। कबीर कहते हैं -
“जाति न पूछो साधू की, पूछ लीजिए ग्यान ।
मोल करो तलवार का, पड़ी रहन दो म्यान ॥”
कबीर ने तत्कालीन सामाजिक स्थिति की ओर आक्रोश करते हुए बताया था कि वर्ण और जाति का भेदभाव समाज की अन्यायपूर्ण हालत है और व्यवसाय के अनुसार मानव-मानव में अलग पार्थक्य भावना उपस्थित करना सबसे बड़ा अन्याय भी है। कबीर ऐसे पार्थक्य भाव के विरुद्ध चुनौती देते हुए कहते हैं -

“जाति जुलाहा मति कौ धीर ।

हरषि हरषि गुण रमै कबीर ॥”

मनुष्य ने जाति और वर्ग के आधार पर दूसरे मानव को अपने से अलग कर दिया है और कुछ दूसरों को अपने से निम्न श्रेणी के

* Lecturer, Aradhana B. Ed. College, Botad

मान लिए हैं। किन्तु वास्तव में ईश्वर की सृष्टि में सब समान हैं। इस तत्व का समर्थन करते हुए कबीर कहते हैं -

“एक बूँद, एक मलमूतर, अक चाम, एक गूदा ।

एकजाति तें सब उपजा, कौन ब्राह्मन, कौन सूदा ॥”

कबीर का मत है कि जपमाला हाथ में लेने और माथे पर तिलक लगाने से भक्ति नहीं होती। यह केवल बहाना मात्र है और बाह्य प्रकटन भी। इस की निर्थकता को स्पष्ट करते हुए कबीर कहते हैं -

“माला तिलक लगाई के, भक्ति न आई हाथ ।

दाढ़ी मूँछ मुँडाई के, चलै दूनी के साथ ॥”

कबीर स्पष्ट रूप से बताते हैं कि बाह्य आचारों से मानसिक परिवर्तन तथा शुद्धि संभव नहीं। बुराईयों से भरे हुए हमारे मन को पवित्र करना ही ईश्वर भक्ति का प्रथम सोपान है। वे कहते हैं -

“दाढ़ी मूँछ मुँडाई के हुआ घोटम घोट ।

मन को क्यों नहीं मूँडिए, जामें भरिया खोट ॥”

भक्ति और ईश्वर प्रसाद के लिए सिर का मुंडन करना केवल बाह्य आचार मात्र है। इस प्रकार ईश्वर भक्ति के नाम पर सिर के मुंडन करने वालों की निंदा तथा उपहास करते हुए कबीर कहते हैं -

“मुंड मूँडाए हरि मिलै, सब कोई लेहि मुँडाई ।

बार-बार के मूँडते, भेड़ न बैकुण्ठ जाय ॥”

कबीर अनपढ़ थे और उन्हें पुस्तकों से कुछ भी ज्ञान प्राप्त नहीं था। वे पुस्तकों से प्राप्त ज्ञान के पक्षपाती भी नहीं थे। उनका मत था कि प्रेम और अनुभव ज्ञान से सच्चा ज्ञान प्राप्त हो जाता है।

“पोथी पढ़ि पढ़ि जग मुआ,
पण्डित हुआ न कोय ।

एकै अच्छर प्रेम का पढ़े, सो पण्डित होय ॥”

कबीर की दृष्टि में हिन्दू-मुसलमान, ब्राह्मण, शुद्र, वेद-पुराण और कुरान में कुछ भी भेद भाव नहीं था। वे इन सब की कुरीतियों, दुराचारों, बाह्यडम्बरों तथा अन्यायोंपर कड़ी आलोचना करके निंदा के स्वर से भर्त्सना करते थे। कबीर ने धर्म और समाज के अनावश्यक आचार-विचारों के प्रति निषेधात्मक शब्दों के द्वारा प्रेम भक्ति के सहारे सत्य और सहानुभूति जन्य स्वरूप को प्रतिष्ठित किया। भक्त किसी भी जाति का हो “हरि को भजे सो हरि का होई” तत्त्व का समर्थन करते थे।

“तू ब्राह्मण, मैं काशी का जुलाहा,
मुहि तोहि कैसे के बनाही ।

हमारे राम कहि उबरे, वेद भरोसे पांडे डूबी मरहि ॥”

कबीर ने स्पष्ट रूप से यह भी बताया है कि साढ़े तीन गज की धोती और तीन धोर्गों वाला जनेऊ पहने हुए, गले में जपमाला डाले हुए और हाथ में लोटे लिए लोगों को सन्त नहीं कहना चाहिए, वे वास्तव में बनारस के ठग हैं।

“गज साढ़े तै धोतिया, तिहरे पाशति ताग,

गति कीन्हा जप मालिआ,
लौटे हथि निबग ।

ओई हरि के संतन आखि,
अहि बनारस के ठग ॥”

कबीर समाज में फैली हुई धार्मिक एवं सामाजिक रूढ़ियों तथा अन्धविश्वासों, मूर्तिपूजा, जातिवाद, तीर्थयात्रा आदि के कट्टर विरोधी थे।

“पाहन पूजे हरि मिले तो मैं पूजूं
पहार ।

ताते ये चक्की भली, पीस
खाय संसार ॥”

कबीर की नजर में सभी जाति के
लोग, चाहे ब्राह्मण हो, चाहे क्षत्रिय हो, चाहे
शुद्र, या वैश्य, सब समान थे। इसलिए
कबीरने कहा है -

“जाति न पूछो साधू की, पूछ
लीजिए ग्यान ।

मोल करो तरवार का, पडा
रहन दो म्यान ॥”

वर्तमान समय में कबीर की प्रासंगिकता

आधुनिक संदर्भ में कबीर के ऐसे
विचारों की प्रासंगिकता स्पष्ट रूप से
परिलक्षित होती है। उनके साहित्य को किसी
स्थान, परिधि या समय विशेष की सीमा में
बाँधा नहीं जा सकता है। कबीर के धार्मिक
ऐक्य-भाव सम्बन्धि महत्वपूर्ण प्रयत्न के
फलस्वरूप, उस जमाने के हिन्दू और
मुसलमानों के बीच में जो वैमनस्य और
विरोध की भावना प्रबल थी, उसे कुछ हद
तक हटा देने में वे सफल हुए हैं। आज भी
ऐसे भक्त, कवियों या नेताओं की जरूरत है,
जो धार्मिक कट्टरपन को दूर कर धार्मिक
एकता और समन्वय भावना का समुज्ज्वल
संदेश प्रदान कर सकते हैं।

कबीर लोकधर्म के संस्थापक हैं। भारत
में जाति-भेदने उच्च-नीच, भेद-भाव पैदा
किया है। हिन्दूओं में छुआछूत, तीर्थयात्रा,
मूर्तिपूजा, जनेव धारण करना, यज्ञ करना,
आदि धर्म के अनिवार्य अंग बन गये थे, वैसे
ही मुसलमानों में रोजा, नमाज, सुन्नति,
हज आदि लाजमी हने थे। कबीर जाति-पांति
के भेद-भाव को निरर्थक मानते थे।

आधुनिक काल में जाति तोड़ों आंदोलन शुरू

हुआ है, कबीरने सैंकड़ों वर्ष पहले इस कुप्रथा
के विरुद्ध आवाज उठाई थी। वह आज
हमारे लिए प्रामांगिक है। कबीर की कथनी
और करनी लम्बन्धी वाणी आज के संदर्भ में
भी प्रासंगिक है। मध्यकालीन समाज विविध
प्रकार की विडम्बनाओं से ग्रस्त था और
आज का समाज भी उनसे मुक्त नहीं हो
पाया है। अतः कबीर की वाणी प्रासंगिक एवं
सार्थकता ज्यों-की- त्यों बनी रहती है। उनकी
प्रासंगिकता कभी नष्ट न होकर युग-युगों
तक बनी रहेगी।

* Chetan Parmar

Education

Research Zone India

Vol :- 12

Issue :- (3)

JUNE :- 2024 Page :- 56 - 59

ISSN :- 2319 - 8168

TEACHING PERFORMANCE

The term teaching performance is refer to the conduct of instruction: posing questions, providing explanations, giving directions, showing approval, engaging in the myriad instructional acts that a teacher performs in the classroom. The term is not meant to encompass the effects or products of instruction, such as student achievement or personal growth. Neither is it meant to encompass such teacher characteristics as attitudes and expectations. Rather, teaching performance is concerned, to use Dunkin and Biddles terms, with process variables rather than presage or product variables.

A perspective on this issue is imperative because practice, especially when defined broadly to include general classroom teaching. It is here where previously learned concepts do or do not come together and where skills fit or fail to fit. Whatever the values, shortcomings, or irrelevancies of the teacher education program, it is held to be through practice that one really learns to teach. The essentiality practice is reflected in one recommendation for the improvement of teaching:

Practice, practice, practice....frequent, varied and criticized practice. Observation, immediate feedback and practice again to perfect in a variety of situations.

While this quotation clearly implies means of controlling rather than simply providing practice, its spirit is familiar.

The perceptions of education students, to, tend

to validate its essentiality. Field experience and particularly student-teaching experience generally are perceived by education students to be the most valuable component of their professional training.

A clearer picture of the effect of practice might emerge from studies in which extraneous variables are better controlled. In fact, the evidence from such studies is more definitive. On the one hand, it suggests that positive changes in certain attitudinal and dispositional behaviors occur with repeated laboratory and classroom teaching experience. On the other hand the evidence fails to show that practice in itself results in targeted changes in performance. In a selective review of studies based on conceptual training, Gliessman and Pugh reported that practice resulted at best "...in levels of skill acquisition no higher than those resulting from conceptual instruction alone. Furthermore, practice was the only means of training that, when used alone, failed to result in changes in performance.

What can be concluded from this evidence? Whatever the perceptual and attitudinal changes that accompany practice, it appears highly questionable to assume that practice in itself is the critical variable in stimulating changes in teaching performance.

Training variables have been referred to above as instructional variables. The distinction between these two is in immediate purpose

* Lecturer, Aradhana B.Ed. College, Botad.

and focus. Very generally speaking, instructional variables are designed to teach something about teaching behaviour. More specifically, the immediate objective in using instructional variables is the acquisition of concepts about, and changes in perception of, specified teaching behaviors and skills.

Intervention variables, on the other hand, are intended to directly modify behavior. Rather than the filmed or videotaped behavior of another person, the point of departure as well as the focus of intervention is the behavior of the teacher himself or herself. Typically, though not always, the teachers behavior is recorded and replayed on videotape or audiotape. With these general distinctions in mind, we are ready to look more carefully at each class of variables. It is perhaps an indication of how firm a hold the doctrine of practice has had in teacher education that investigators have only recently turned their attention to the role of knowledge and understanding in changing teaching performance.

The recent development of systematic study in this area is some what surprising since teacher educators traditionally have assumed that conveying knowledge through lecture, discussion, and demonstration would in some way affect teaching performance. While one would be hard pressed to support such a general assumption, it does seem evident that a clear conception of the behaviors or skills one is to exhibit facilitates the use of those behaviors and skills. To put it another way, teaching performance can be influenced by clearly defined and delineated.

A further finding, already discussed in our previous discussion of the place of practice, confirms the importance of conceptual instruction: in two of the three studies that included a practice condition without conceptual instruction, gains in use of specified skills were not demonstrated. Thus, it appears that instruction directed at concept

acquisition is an effective, perhaps necessary, means of influencing performance.

To demonstrate the conceptual changes that are assumed to mediate change in performance is a more elusive task; there is, however, some indirect and direct evidence of such changes. Indirect evidence can be found once again in the studies reviewed by Gliessman and Pugh. In more than half of the comparisons in the five studies reviewed, significant gains or differences in skill acquisition were accompanied by corresponding gains or differences in concept-acquisition scores, always favouring the groups receiving conceptual tended to accompany more frequent use of the skills themselves is at least consistent with the hypothesis that concepts mediated behavior change.

Evidence directly supporting that hypothesis is reported in one of the studies reviewed. In this study, not only were both conceptual and skill differences reported favoring teachers who received conceptual instruction but, more important, level of concept acquisition in the instructed group was positively and significantly related to skill scores. Thus, teachers who showed greater mastery of the skill as concepts tended also to use the same skills with greater frequency. In training studies, conceptual variables and observational variables tend to be interrelated through a common use of filmed or videotaped examples of teaching behavior as a component of instruction.

A few investigators, however, have used models explicitly as a basis for the observational learning of teaching skills. The rationale for such a training strategy generally is derived from social imitation theory, a theory stressing the imitative basis of human behavior. Briefly, this theory posits, and its supporting evidence indicates, that people acquire complex social and emotional behavior through imitation; such imitation may be accompanied by greater

or 'less awareness and may follow from filmed as well as live models.

The effect of filmed or videotaped teaching models on teaching performance has been demonstrated by several investigators, but most directly by Lange who increased preservice teachers' use of an indirect or student-centered teaching style by showing them a brief film modeling that style. The fact that the subjects nor analytic training strongly supports the hypothesized effect on performance of viewing the filmed model.

How might one account for the effect of conceptual and observational variables on teaching performance? Those who have investigated the effects of conceptual variables have tended to argue that the critical task in acquiring a teaching behavior or skill is learning to discriminate its characteristics. In short, acquiring the concept of a skill enables one to understand what one is to do in using that skill and perhaps how one can do it well. A case in point is the construct of indirect influence which Lange addressed in his training study. Indirect influence comprises a set of teaching behaviours the principal components of which are asking questions and conveying support or approval.

Some teaching behaviors may be difficult to treat as teachable because they contain many nonverbal, expressive, even emotive elements. These behaviors may be specially well taught through the use of models. Here again, the fact the highly familiar component behaviors are involved is an important condition of learning. Bandura hypothesized that the component behaviors of complex social and emotional behaviors often have been acquired previously by the learner.

To be able to exhibit those complex behaviours essentially requires that the component behaviours be integrated into a larger act. This explains why some complex behaviors can be exhibited on the basis of observation and without. So interpreted, such processes would

certainly apply in the same pervasive sense to a teacher's adjustments and adaptations to events in the classroom. As an intervention technique, however, feedback refers to a more general process with many verbal elements. The key to that process is some means of conveying information to a teacher about his or her performance.

Replaying performance on different media, for example, has shown differential effects on performance. While it is difficult to distinguish the most and least effective media, the fact that the use of different media has shown discernible differences in skill acquisition indicates that feedback itself is a significant variable. Similar conclusions may be drawn from systematic attempts to vary other aspects of the form and content of feedback.

The paramount and perhaps most familiar of these principles is that of reinforcement: behaviors or response that result in confirming, satisfying outcomes tend to recur while those that do not tend to recur. Applied experimentally and with some success to the control of pupil-social behaviour, these precepts also have been applied to the modification of teaching behavior. Such applications have met with some success on the conventional criterion of change in performance in the training setting itself.

Intervention variables are clearly complex variables. Even the apparently straightforward act of viewing one's own performance on videotape incites some highly complex, little understood process. Gaining an understanding rehearsal or trial. The means of doing so is videotaped or audiotaped replay of the teacher's performance about the performance, or some combination of the two. It is important to distinguish feedback in this sense from feedback as a basic aspect of learning, especially perceptual-motor learning. In the latter case, feedback encompasses the visual, auditory, kinesthetic, and other cues by which learners correct their directional

responses, target tracking, and other perceptual-correcting or adapting character of human behaviour. of these processes would entail unraveling a tangled skein of anxieties, satisfactions, ego defenses, and confirmations. It is evident, however, that intervention through the use of feedback or reinforcement contains both informational and affective elements. Feedback is informational in nature: what skills were used or not used; how students reacted to a particular teacher behavior; what instructional style was displayed.

Feedback that is confirming also has reinforcing properties, of course, but its function in training is primarily informational. The use of praise or approval, on the other hand, introduces a stronger affective element. Such social reinforcers may convey more or less information depending upon the refinement with which they are used but they typically do elicit affective responses. Thus, training interventions in general vary in complex ways on both informational and emotional dimensions.

Failure to demonstrate such an advantage probably can be attributed to a number of factors, among them less than optimal continuity in training elements, selection of essentially simple target skills, and inadequate evaluation criteria. The design of an optimally effective training sequence, however, requires that careful thought be given to the rationale underlying it. What provides the "warp," so to speak, of the training fabric? There are at least two different views on this question. In the case of practiced-based methods such as microteaching, it is practiced behaviors or skills that are assumed to be the connecting thread of the training process. This leads to an emphasis on repeated practice as a critical element in training.

Reference

- ⇒ Cultural and education in America, Harold Rugg. Harcourt brace, New York, 1931 p.55.
- ⇒ For a detailed account of the impact of Lockean philosophy on American life & culture consult the meeting of east and west F.S.C. Northrop.
- ⇒ Consult Sinclair Lewis novel Babbitt.

* કાના એચ.રામ

Rural Study

Research Zone India

Vol :- 12

Issue :- (3)

JUNE :- 2024 Page :- 60 - 63

ISSN :- 2319 - 8168

સ્ત્રી સશક્તિકરણના અવરોધો

સ્ત્રી સશક્તિકરણએ ૧૮મી સદિથી હિમાયત હાથ ઉપર ધરવા છતાં ત્રણ સદી વીતવા છતાં આજ સુધી શક્ય બનવા પામ્યું નથી. સ્ત્રી વિકાસ માટે આઝાદી પહેલાં અને આઝાદી પછી પણ સતત પ્રયત્નો થતા રહ્યા છે. તે ઉપરાંત સ્ત્રી રક્ષણ માટે સ્વતંત્ર ભારતમાં બંધારણીય પગલાં અને કાયદાઓની રચના કરવામાં આવી, રાષ્ટ્રીય અને આંતરરાષ્ટ્રીય સ્વેચ્છિક સંસ્થાઓના પ્રયત્નો છતાં જોઈએ એટલો વિકાસ શક્ય બન્યો નથી. આ સ્ત્રીસશક્તિકરણમાં બાધાઓ હોવાના કારણો શક્ય બનતું નથી. આપણો સમાજ, સમાજ દ્વારા થતું સામાજીકરણ, સામાજીક રીવાજ, આર્થિક પરાવલંબન, શૈક્ષણિક બાબતો, આરોગ્યલક્ષી બાબતો વગેરે તેમાં બાધાઓ રહેલી જોવા મળે છે. આ બાબતોમાં ક્યાં ક્યાં ખામી રહેલી છે તે બાબતની તપાસ અને તેમાં સુધાર પછી સ્ત્રીસશક્તિકરણ શક્ય બનાવવાના પગલાંઓ અસર કારક બની શકે છે.

પ્રસ્તાવના:

'નારી તુ નારાયણી' વગેરે વાક્યો આજનો સમાજ કે પુરુષ વર્ગના ચિન્હ સમાન ગણાય છે. પરંતુ વાસ્તવિકતા કદાચ આ બાબતથી ભિન્ન છે. સતરમી સદીમાં વિવિધ વૈચારિકતાની શરૂઆત થઈ અને ત્યારથી નારી ચળવળની પણ શરૂઆત થયેલી છે. પરંતુ આજે આપણી સામે સ્ત્રીસશક્તિકરણ કેટલું? સ્ત્રીને પોતાના વિચારોની રજૂઆત કેટલી? આ સવાલમાં હજુ આપણને વિચાર કરતા રહી જઈએ છીએ. વિશ્વ ના ઘણા દેશો ગુલામી માં થી મુક્ત બન્યા. ઘણી ક્રાંતિઓ થઈ પરંતુ સ્ત્રીક્રાંતિ ક્યારે થઈ શકે એનો ચોક્કસ સમય ગાળો નક્કી નથી. આટલાંટલા પ્રયત્નો છતાં પણ સ્ત્રી સ્વતંત્રતા કેમ ન થઈ? તે પ્રશ્ન આપણને મુંજવનાર બની રહ્યો છે. ઘણાં પણ ભારતમાં થયા આ પછી સ્વતંત્ર ભારતમાં પણ પ્રયત્નો થયા તેમ છતાં આપણું ગાડું હજુ ત્યાંજ ગબડી રહ્યું છે અને તેજ બાબતની ચર્ચા અહીં થવાની છે.

સ્ત્રીસશક્તિકરણના પ્રયત્નો:

ભારતીય સમાજ માં સ્ત્રીને માતા, બહેન, પત્ની કે પુત્રી ની ભૂમિકા આપવામાં આવેલી છે. વૈદિક કાળથી મુઘલ કાળની શરૂઆત સુધી આપણી સ્ત્રીઓ સમાનતાના આધારે અધિકારો પ્રાપ્ત થયા છે. હિન્દુ ધર્મમાં શક્તિના

સ્વરૂપને પૂજવામાં આવે છે. પરંતુ મોઘલકાળ એ સ્ત્રી બરબાદીનો મહત્વ નો સમયગાળો ગણવામાં આવે છે અને આ સમયમાં આપણો સમાજ ચુસ્ત રૂઢિ-રિવાજો નો ભાર હેઠળ સ્ત્રીને દાબી દેવામાં આવી.

ઈ.સ. ૧૭૫૦ અંગ્રેજ કાળ આપણા વિકાસ નો કાળ ગણાવી શકાય છે. જેમાં શિક્ષણ ની હિમાયત થઈ અને શિક્ષણ ના પ્રવાહની શરૂઆત એ સ્ત્રીસશક્તિકરણ ને પ્રેરિત આપનાર બન્યો.

મેરી વોલ્ટોન ક્રાફ્ટ દ્વારા અઢારમી સદીમાં નારી ચળવળ પ્રવાહની શરૂઆત કરવામાં આવી. ત્યાર બાદનીયેના નારીવાદ આવ્યા.

- ઉદારમતવાદી નારીવાદ
- ઉદામવાદી નારીવાદ
- સમાજવાદી નારીવાદ
- આધુનિક નારીવાદ

❖ ભારતમાં અંગ્રેજ શાસન કાળ દરમિયાન બાલિકાહત્યા ગુનો બન્યો. ૧૯૨૫ દેવીદાસી પ્રથા નાબૂદ કરવામાં આવી.

❖ હરિવિલાસ દ્વારા ૧૯૨૯ માં બાળ લગ્નઅધિનિયમ બનાવવામાં આવ્યો.

❖ ૧૯૨૧ રિફોર્મ એક્ટ થી સ્ત્રીને મતદાન કરવાનો

* ઈ. કો-ઓર્ડિનેટર, શ્રી સહજાનંદ પી.જી. સેન્ટર ઓફ સોશયલ વર્ક, ઘોઘા રોડ, ભાવનગર.

હક્ક મળ્યો.

❖ ૧૯૪૬માં પરણિત હિન્દુ સ્ત્રીમાટે અલગ રહેવા ભરણપોષણ અધિકાર કાનુન બનાવ્યો.

❖ ૧૯૩૭માં હિન્દુ વિમેન્સ એક્ટ બનાવવામાં આવ્યો.

❖ ૨૬ જાન્યુઆરી ૧૯૫૦ ના દિવસે બંધારણ અમલમાં આવતા સમાન અધિકારો પ્રાપ્ત થયા.

- ૧૯૫૪-સ્પેશિયલ મેરેજ એક્ટ
- ૧૯૫૫-હિન્દુલગ્નનો કાયદો
- ૧૯૮૮-માં વાલિપણાનો અધિકાર બહુપત્નીત્વ પર પ્રતિબંધ

- ૧૯૫૬-હિન્દુ વારસા ધારો
- ૧૯૭૬ - સમાન વેતન ધારો
- ૧૯૬૧-પ્રસૂતિ રાહત કાનૂન
- ૧૯૬૧-દહેજ પ્રથા પ્રતિબંધ કાનૂન
- ૧૯૭૩-ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડ
- ૧૯૮૭-અનૈતિક વેપાર અટકાયત
- ૧૯૭૧-ગર્ભપાત કાનૂનક
- ૧૯૬૬-બીડી અનેસિગાર
- ૧૯૪૮ -ફેક્ટરી એક્ટ
- ૧૯૪૮-કામદાર રાજ્યવિમા હેઠળ પ્રસૂતિની ખાસ રજા

આ ઉપરાંત ૩૩% અનામત પ્રથાની શરૂઆત થઈ. સ્ત્રી વિકાસ માટે યોજનાઓ બનાવવામાં આવી અને તે પણ અમલ બની જે નીચે મુજબની હતી.

- ઘર દિવડા યોજના
- હસ્ત કલા ઉદ્યોગ
- તાલિમ માટે આર્થિક સહાયની યોજના
- વિધવાના પુનઃસ્થાપન માટેની યોજના
- આરોગ્ય તપાસ માતૃ અને બાળ કલ્યાણ
- ૨૦ મુદ્દા કાર્યક્રમ
- મહિલા મંડળ
- કિશોરી શક્તિ યોજના
- સખી મંડળ
- ગ્રામિણ મહિલા અને વિકાસ કાર્યક્રમ
- પ્રસૂતિ સહાય યોજના
- મહિલા સીવણ વર્ગ સહાય
- વર્કિંગ વુમન હોસ્ટેલ
- દિકરી યોજના

આ પ્રમાણે અંગ્રેજ કાળ અને સ્વતંત્રતા બાદ પણ ભારતીય સ્ત્રીઓ સશક્ત થવા પામી નથી. આટ-આટલા પ્રયત્નો છતાં આપણી પરંપરાગત અને

ઘર કરી ગયેલી અમુક બાબતો અવરોધક રહેવા પામી છે. જે નીચે મુજબ ગણાવી શકાય.

સ્ત્રીસશક્તિકરણમાં અવરોધક બાબતો:

પરંપરાગત પતિપરમેશ્વરનો ખ્યાલ:

માનવી મગજ નું ઘડતર બહુ વિચિત્ર પ્રકારે થાય છે અને આપણા સમાજ માં સામાજિકરણ એ સ્ત્રી થી જ થાય છે. આપણે કુંટુંબ ભાવનામાં માનનારા હોવાથી માતા પાસે બાળકનો ઉછેર થાય છે અને આથી માતા જ્યારે સંતાનમાં પુત્રી હોય ત્યારથી જ એક વાક્ય તેના મગજમાં સંગ્રહિત બનતી હોય છે. 'પતી પરમેશ્વર છે.' આજે પતિ પરમેશ્વર નું વાક્ય વારંવાર સાંભળવાથી ભવિષ્યમાં કોઈ સ્વતંત્ર કાર્ય કરી શકતી નથી અને તે બીજા ને આધિન બની રહે છે. ભારતીય નારીઓ પોતાના પતિને પરમેશ્વર બનાવવાનો ખ્યાલ હંમેશા પોતાના રાખી ફરનારી છે. ત્યારે સ્વતંત્રતા તો બાજુ ઉપર રહે પરંતુ સ્વતંત્ર વિચાર પણ કરી શકતી નથી.

આર્થિક પરાવલંબન:

સશક્તિકરણનું બીજું પાસું એ આર્થિક સક્ષમતા છે. જ્યારે આપણા દેશમાં ૫૭ ટકા પ્રજા ગામડાંમાં આજે પણ રહે છે. જ્યારે દેશની ૭૮ ટકા વસ્તીને કૃષિના ક્ષેત્રમાંથી રોજગારી મેળવે છે. અને ખેતિ વ્યવસાયમાં વહિવટ ઘરના મુખ્યવ્યક્તિ દ્વારા થતો હોય ત્યારે સ્ત્રીએ પોતાની આર્થિક જરૂરીયાત માટે બીજાને આધિન રહેવાનું થાય છે.

રોજગારીના ક્ષેત્રે ઈ.સ. ૧૯૫૧માં ૨૩.૪ ટકા હિસ્સો હતો. જે વધીને ઈ.સ. ૨૦૦૧ માં ૨૫.૬ ટકા થવા પામ્યો. આ છ દશકામાં માત્ર ૨.૨ ટકા વધારો નોંધ્યો જેને અસરકારક કેવી રીતે કહી શકાય.જે વર્ષ ૨૦૧૧ સુધીમાં માત્ર ૨૭ ટકા થયો. આ ઉપરાંત મહત્વની બાબત એ છે કે આ હિસ્સામાં મોટો ભાગ કૃષિક્ષેત્રે સંકળાયેલ હોવાથી ઘણો ઓછો હિસ્સો અન્ય ક્ષેત્રો માટે બાકી રહે છે. ૨૦૦૮ના એક અભ્યાસમાં તારણો જોઈએ તો પગારથી કામ કરતાં ૮ ટકા, ખાનગી વ્યવસાય ૬ ટકા, વહિવટ ૧૨ ટકા તેમજ બેંકિંગક્ષેત્રે માત્ર ૧૦.૩ ટકા રોકાણ જોવા મળે છે. આમ લગભગ ૬૫ ટકા સ્ત્રી રોજગારીનો આધાર કૃષિ ઉપર ભારણ રહેલું જોવા મળે છે.

જાતિય અસમાનતા

આપણો સમાજ ભલે કહેતો હોય કે આજે સ્ત્રી પુરુષની સમોવડી બની ગઈ છે. પરંતુ આ વાક્ય કેટલું યોગ્ય છે. કેમકે 'આજે સ્ત્રી પુરુષ સમાન બન્યા છે.

આવી વાતો માત્ર મૌખિક ખુલાસા સિવાય કંઈજ નથી. આપણી સરકાર, સમાજ સુધારકો અને સ્વૈચ્છિક સંસ્થાઓ દ્વારા ઘણા પ્રયત્નો થયા છે.

અનામત પ્રથા, યોજનાઓ, આરોગ્ય સુધારણા વગેરે બાબતોમાં ખુબ પ્રયત્ન થયા. ૩૩ ટકા અનામત હોવા છતાં રાજકારણમાં જ ૨૦૦૯ માં માત્ર ૮ ટકા પ્રમાણ હતું. ગામડાંમાં સ્ત્રી સરપંચ અનામત હોય કે સ્ત્રી ધારાસભ્ય અનામત હોય તેમને માત્ર નામ માટે જ રાખવામાં આવે છે બાકી તેઓ ને કોઈ જ પ્રકારની જાણ હોતી નથી.

ઈ.સ. ૧૯૬૧ થી ઈ.સ. ૨૦૦૧ સુધીમાં જાતિય પ્રમાણ જોવામાં આવે તો તેમાં પણ સતત ઘટાડો નોંધાતો રહ્યો છે. આજે પણ બાળક જન્મની બાબત હોય કે શિક્ષણની બાબત હોય પણ જ્યારે વિચારણાં થાય ત્યારે પ્રથમ મહત્વ પુરુષને પ્રાપ્ત થાય છે. આજે પણ દિકરાના જન્મની ઉજવણી થાય છે અને દિકરીના જન્મનાં દુઃખ તરીકે જોવાય છે. આ બાબત આપણાં માનસમાં એવી તો ઠસાવી કે વધો સુધી તેની અસર આબાદ રહેવાની.

શૈક્ષણિક સમસ્યાઓ.

સ્ત્રી શિક્ષણ ઈ.સ. ૧૯૦૧માં ૦.૭ ટકા હતું જે વધીને આજે ૬૫.૪૬ ટકા જેટલું થવા પામ્યું છે. આ બાબત આપણે ગર્વ લેવા જેવી ખરી પરંતુ આ શૈક્ષણિક વિકાસના ગીત ગાવા કરતાં બીજી બાજુ તપાસતા ખ્યાલ આવશે કે ઉચ્ચ શિક્ષણમાં માત્ર ૩૬ ટકા જ છે. ટેકનીકલ, વ્યવસાયિક, બેકિંગ કે ગ્રામ વિકાસના ક્ષેત્રોમાં ખુબ નિયું પ્રમાણ છે.

આજે ગામડામાં ૫૭ ટકા વસ્તી ગામડાં છે અને તેમાંથી ૪૨ ટકા બહેનોની વસ્તી છે જેમાંથી ૨૨ ટકા યુવતિઓનું પ્રમાણ છે. હવે શૈક્ષણિક સવલતો જોવા જઈએ તો ગામડાંઓમાં ટેનિકલ કોલેજો કે સામાન્ય કોલેજો કે ઉચ્ચ શિક્ષણની સવલતો પણ ખુબ ઓછી છે અને બીજી બાજુ ખાનગી શિક્ષણની સવલતો ખુબ ખર્ચાળ છે જે ગામડાના લોકો પોતાના એક બાળકને પણ માંડ માંડ ભણાવતા હોય ત્યારે કેમ શિક્ષણ આપવું તે મહત્વની બાબત છે. આપણે સશક્ત થયા કે આપણને વિચારતા કરવા, આપણી શક્તિઓના વિકાસ માટે શિક્ષણ એ મહત્વની કડી છે જ્યારે આપણામાં તેજ બાબતનો અભાવ છે ત્યારે સશક્ત કેમ થવું. ભારતીય મહિલા પાસે શક્તિઓ છે પણ બહાર લાવવાનો આધાર નથી.

આરોગ્યલક્ષી સમસ્યા

ભારતીય સ્ત્રીનું આરોગ્ય પહેલાથી નબળું રહેલું જોવા મળે છે આ બાબત ઉપરાંત કુપોષણ પણ એટલું જ જવાબદાર જે તે ઉપરાંત ટેલિવિઝન કે અન્ય બાબતોથી આજે પવિત્ર સંસ્કૃતિની અસરના લીધે ડાયટિંગ અને પાતળા રહેવાના ગાંડપણની અસરો પણ પોષ્ટીક ખોરાકથી વંચિત રહે છે. સરકારે કુપોષણ નિવારણ કાર્યક્રમ પણ અસરકારક રહેવા પામ્યો જ્યારે કુટુંબ નિયોજન કાર્યક્રમને સાત દશકા વિત્યા છતાં આજે દરેક સ્ત્રીને સરેરાશ ૩ બાળકો છે.

સ્ત્રીના નબળા આરોગ્ય પાછળ ઘણી સમસ્યાઓ પણ જવાબદાર છે જેમાં બાળલગ્ન, કજોડાલગ્નો, આરોગ્યલક્ષી જાગૃતતાનો અભાવ, શિક્ષણનું ઓછું પ્રમાણ, આરોગ્યલક્ષી સુવિધાઓનો અભાવ વગેરે. માતામૃત્યુદર માં ઘટાડો નોંધાયો પણ તેનું પ્રમાણ ઝીરો સુધી નથી આવ્યું. આજે પણ ૩ ટકા સ્ત્રીઓની પ્રસુતિ ઘરે જ થાય છે. આજ બાબતો જોતા સ્ત્રીની કાર્યક્ષમતાનો વિકાસ આરોગ્ય આધીન છે. અને આરોગ્યમાં સુધારો નથી થવાનો ત્યાં સુધી સશક્ત એ સ્વપ્ન સમાન છે.

બેવડી ભૂમિકા

આપણા સમાજમાં એક માન્યતા ઘર કરી ગઈ છે. સ્ત્રીઓ હંમેશા ઘર સંભાળવાનું અને બાળ ઉછેર નું કામ કરવું જોઈએ. આજ બાબત થી આજે પણ પત્ની પત્નિ બન્ને નોકરી કે વ્યવસાય કરતા હોય તેવું માત્ર ૮.૫ ટકા જોવા મળે છે. બાકીના યુગલોમાંથી કોઈ એક કામ કરનાર હોય છે. અને મોટાભાગનું ઘર સંભાળ નું કામ સ્ત્રીઓના ભાગે જ આવતું હોય છે. સ્ત્રીઓ નોકરી કરતી હોય અને પુરુષો ઘર સંભાળવાનું અને બાળ ઉછેરની જવાબદારી નિભાવતા હોય તેવા માત્ર ૧.૫ ટકા ઓછું છે. જ્યારે બેરોજગારી પિડિત સમાજમાં પણ સ્ત્રીને નોકરી કરવા દેવામાં નથી આ ઉપરાંત પણ શિક્ષિત સ્ત્રીઓ પણ નોકરી કે ખાનગી વ્યવસાય કરવા દેવામાં આવતી નથી.

પરંપરા અને પરંપરાગત રિવાજો

માનવી વિચાર ઉપર તેની સંસ્કૃતિ અને વારસાની અસર થતી હોય છે. માનવી વિચારણામાં અમુક રિવાજો એવી રીતે ફસાયેલ હોય છે કે જેને દૂર કરવા માટે લાંબો સમય મિટાવી શકાતી નથી. આવા ઘણા રિવાજો આપણાં ભારતીય સમાજના પાયા માં રચાયેલ છે. 'સ્ત્રી ઘરમાં જ શોભે ' ' સ્ત્રીને શું ખબર પડે ' ' સ્ત્રી ઘરનું ઘરેણું કહેવાય તે ઘરમાં જ શોભે ' વગેરે

જેવી માન્યતાઓ આપણાં સમાજ માં રહેલી છે. પરણિત સ્ત્રી એ પોતાના પતિના વિચાર મુજબ ચાલવાનું રહે છે. આ છે આપણાં સ્વતંત્ર ભારતની સ્ત્રી ગુલામી.

ઘરની બહારની દુનિયામાં સ્ત્રીને ખબર હોય એવી આપણાં સમાજમાં ઘણી ઓછી સ્ત્રીઓ છે. અને આથી જ જાણકારીનો અભાવ રહેલો જોવા મળે છે. રીવાજોની ઝાળમાં સ્ત્રીને રુઢવામાં આવે ત્યાં અવાજ ઉઠાવનાર નો ત્યાગ કરવામાં આવે અથવા અવાજને દબાવી દેવામાં આવે છે. આવી કેટલી જિંદગીઓ આપણાં રિવાજોમાં રીબાઈ છે.

સ્ત્રી હિંસા કે સ્ત્રી અત્યાચાર:

છેલ્લા બે દશકાથી સતત ગુનાના પ્રમાણમાં વધારો થઈ રહ્યો છે. અને આજના દિવસે નિયંત્રણ બહુ ઓછું બનવા પામ્યું છે. સ્ત્રી અત્યાચારની વાત કરવામાં આવે તો વર્ષ ૨૦૧૨ દરમિયાન સ્ત્રીઓ ઉપર થયેલા ગુનાનું પ્રમાણ ૨,૪૪,૨૭૦ કેસો નોંધાયા હતા. ૨૪,૯૨૩ બળાતકાર, ૮,૬૧૮ દહેજ મૃત્યુ થયાં હતાં. આ જોતા ખ્યાલ આવશે કે વર્ષ ૨૦૦૮માં ૦.૪ ટકા મૃત્યુ દહેજના લીધે થતાં હતાં જેમાં માત્ર ૦.૧ ટકા ઘટાડો નોંધાયો છે. વર્ષ ૨૦૧૨ જે સ્ત્રીઓ ઉપર અત્યાચાર થયા છે તેમાં ૪.૨૬ ટકા બળાતકારના કેસ હતાં. ઉપરોક્ત આંકડાઓ જોતા ખ્યાલ આવશે કે આવા સમાજ માં સ્ત્રી વિકાસ કેટલો શક્ય છે?

સરકારી પગલાઓનું અયોગ્ય અમલીકરણ અને કાનુની નિતીઓની સમસ્યા:

ઈ.સ. ૧૯૮૭ માં મહિલા આયોગની સ્થાપના, નેશનલ કમિટી ઓફ વુમેન, જાન્યુઆરી ૧૯૯૨ માં નેશનલ કમિશન ફોર વુમેન, ૨૦૦૧ માં કિશોરી શક્તિ યોજના વગેરે આવવા છતાં પણ વિકાસ થવો જોઈએ એટલો થવા પામ્યો નથી. બીજી બાજુ સ્ત્રી રક્ષણ માટે કાયદાઓ બનવા છતાં પણ ન્યાયમાં આડે આવતી

કે વિલંબિત ન્યાય મળતો હોવાથી લોકો ફરિયાદ કરતા ડર અનુભવે છે કે પછી ફરિયાદ નોંધાવતાં જ નથી. યોજનાનો લાભ ખરેખર જે લોકોને મળવો જોઈએ તે મેળવી શકતા નથી અને લાગવગ શાહિ કે અયોગ્ય વ્યક્તિને લાભ મળવાથી તકલિફો દુર થવા પામતી નથી.

સમાપન

મુખ્ય સમસ્યા પોતાથી કે પોતાના ઘરથી ચાલુ થતી હોય છે અને તેના ઉકેલની શરૂઆત પણ ત્યાંથી જ થાય તો તેનો ઉકેલ ઝડપી લાવી શકાય છે. આપણાં સમાજનું માનસ જ્યાં સુધી સ્ત્રીને સમજી નહિ શકે ત્યાં સુધી વિકાસ શક્ય નથી. સમસ્યા દેખાય તે ક્યારેય હોતી નથી. એટલે સમસ્યાના મૂળ સુધી પહોંચવું જરૂરી છે. અન્યથા આજ સુધી ઘણી સ્વૈચ્છિક સંસ્થાઓ અને સરકારી વિભાગો સ્ત્રી વિકાસના નામ ઉપર ચાલતા રહ્યા છે અને આવું જ ચાલતું રહશે તો આવતા ઘણાં વર્ષો સુધી ચાલુ રહશે.

સંદર્ભ

- ⇒ પ્રો. શાહ એ.જી. અને પ્રો દવે જે.કે. ' ભારતીય સમાજમાં સ્ત્રીઓનો દરજ્જો' અનડા(2004) અમદાવાદ
- ⇒ CRIME REPORT 2012
- ⇒ Census 2011 Data of Indian Population 2011 Census
- ⇒ www.census2011.co.in/ Ministry of Women and Child Development wcd.nic.in
- ⇒ National Mission for Empowerment of Women-Ministry of Women ...
- ⇒ www.nmew.gov.in/
- ⇒ hdr.undp.org/en/reports/national/.../Timor-Leste_NHDR_2011_EN.pdf

* ચેતન જે. સાવલીયા

Rural Study

Research Zone India

Vol :- 12

Issue :- (3)

JUNE :- 2024

Page :- 64 - 66

ISSN :- 2319 - 8168

સામાજીક સંસ્થામાં આવેલાં પરિવર્તન અને પરિવર્તકો

નાગરીક તરીકે માનવી જિવન શક્ય છે. અને નાગરીક થવા કે જરૂરીયાતના સંદર્ભે માનવીની જરૂરીયાતોએ સમાજ દ્વારા પુરી પાડવામાં આવે છે. સમાજ એ વ્યવસ્થિત ઢાંચામાં રહે, વ્યક્તિ તરીકે એક વ્યવસ્થિત જિવન જીવે તે માટે સામાજીક સંસ્થાનું હોવું અનિવાર્ય છે. આવી સંસ્થાઓ માનવી સમુહ જિવનની શરૂઆતથી થયેલી છે. પ્રાથમિક જરૂરીયાતો, સામાજીક નિયંત્રણ, સામાજીકરણ, ચારિત્ર ઘડતર તેમજ સંસ્કૃતિ હસ્તાંતર એ સામાજીક સંસ્થાઓ દ્વારા શક્ય બને છે. સમાજમાં પરિવર્તન થતું રહેતું હોય છે અને તે મુજબ પરંપરાગત સંસ્થાઓમાં પણ પરિવર્તન આવવા પામ્યું છે. પરિવર્તનના કારણે ઘણાં સારા પરિણામો પ્રાપ્ત થયા છે. પરંતુ ઘણી બાબતો નકારાત્મક થઈ છે. જે સમસ્યારૂપ પણ છે.

પ્રસ્તાવના:

માનવીય જીવનનું ઘડતર વિકાસ અને નિયંત્રણ નું કામ સંસ્થાઓ દ્વારા થાય છે. માનવીય જીવનમાં મહત્વની ભૂમિકા એ સંસ્થાઓની રહે છે. સામાજિક સંસ્થાઓનો જન્મ માનવીની શરૂઆતથી જ થયેલો છે. સૌથી પહેલાં કુટુંબસંસ્થા, આર્થિક સંસ્થા, લગ્નસંસ્થા, શૈક્ષણિક સંસ્થા, ધર્મસંસ્થા અને રાજકીય સંસ્થા ની શરૂઆત થયેલી જોવા મળે છે.

સામાજીક સંસ્થાની લાક્ષણિકતા:

- સંસ્થા લોકોની પ્રાથમિક આવશ્યકતાની પૂર્તિ માટે બને છે.
- સંસ્થાનો જન્મ બધા મનુષ્યોના વ્યવહાર અને ચિત્ર ઉપરથી બને છે.
- પ્રત્યેક સામાજીક સંસ્થાઓ ચોક્કસ ઢાંચામાં રચાયેલ હોય છે.
- પ્રત્યેક સંસ્થાનો એક યા એક કરતાં વધુ ઉદ્દેશ્ય હોય છે.
- સંસ્થાનું બંધારણ મૌખિક હોય છે.

સામાજીક સંસ્થાના કાર્યો:-

- સંસ્થા સામાજીક નિયંત્રણ તરીકે કાર્ય કરે છે.
- સંસ્થા વ્યક્તિના કાર્યને સરળ બનાવે છે.
- વ્યક્તિના કાર્યો અને સ્તર નિર્ધારિત કરે છે.
- સંસ્થા સદા વ્યક્તિના હિતમાં જ નિર્ણય કરતી નથી ઘણી વખત વિરૂધ્ધ પણ હોય છે.

- સંસ્થા સ્વતંત્ર નથી હોતી તે સમાજ અને સંસ્કૃતિક વ્યવસ્થા સાથે સંબંધિત હોય છે.

- સંસ્થાના રીત રિવાજોમાં ઝડપી પરિવર્તન શક્ય નથી.

સામાજીક સંસ્થાઓ પરિવર્તન અને પરિવર્તકો:-

કુટુંબ સંસ્થા:-

માનવીય જરૂરીયાતોના ઉદભવની સાથે કુટુંબ સંસ્થાનો જન્મ થયો. ગુફા જીવન, નાના-નાના કસબા અને ધીરેધીરે ગામડાંનું સર્જન થવા લાગ્યું. પરંતુ સમય જતાં વિકાસ અને ટેકનોલોજી જેવા પરિબળોથી ઔદ્યોગિકરણ અને શહેરીકરણ અસ્તિત્વ માં આવવા લાગ્યા. કુટુંબ સંસ્થામાં પ્રથમ તો માણસ નું સામાજિકરણ થાય છે. માનવીય સામાજિકરણ, ભરણ પોષણ વગેરે બાબતો માટે કુટુંબ સંસ્થા અનિવાર્ય ગણવામાં આવે છે. આજના સમયે આ સંસ્થામાં પરિવર્તન કે બદલાવ આવવા પામ્યો છે. કુટુંબ સંસ્થા માં પ્રથમ તો માણસનું સામાજીકરણ થાય છે. માનવીય સામાજીકરણ, ભરણ પોષણ વગેરે બાબતો અનિવાર્ય ગણવામાં આવે છે. આજના સમયે આ સંસ્થામાં પરિવર્તન કે બદલાવ આવવા પામ્યો છે. કુટુંબ વ્યવસ્થામાં રોબર્ટ કહે છે તેમ બાળ ઉછેર અને પ્રજનન માટે પ્રમાણભૂત પ્રણાલી છે. આ પ્રણાલીમાં સ્ત્રી જે ઘરસંભાળ અને બાળ ઉછેરનું કાર્ય સંભાળી જે વર્તમાન સમયમાં બાળ ઉછેર કે ઘરમાં રહેલી

* લેક્ચરર, શ્રી સહજાનંદ પી.જી. સેન્ટર ઓફ સોશયલ વર્ક, ઘોઘા રોડ, ભાવનગર.

અશક્ત વ્યક્તિના ભરણપોષણના પણ પ્રશ્નો આવ્યા છે.

ધીરે-ધીરે સંયુક્ત કુંટુંબ પ્રણાલીમાં બદલાવ આવવા પામ્યો છે. આપણા દેશમાં લગભગ ૮૫% ઉપરના સંયુક્ત કુંટુંબ વ્યવસ્થા જોવા મળતી હતી જે આજે નાશ પામવા સુધી પહોંચી છે. સંયુક્ત કુંટુંબ વ્યવસ્થામાં બાળકોનું સામાજિકરણ અને વૃદ્ધોનું ભરણ પોષણના પ્રશ્નો ન હતા જ્યારે આજે વિભક્ત કુંટુંબમાં બાળકોનું સામાજિકરણ શાળાઓ કે આયાઓ દ્વારા થવા લાગ્યું છે. બાળ ઉછેર આજે વિભક્ત કુંટુંબમાં પ્રશ્નરૂપ બનતો જાય છે. કુંટુંબ સંસ્થામાં પરિવર્તન આવતાની સાથે આજે બાળ અપરાધ, વૃદ્ધો અને અશક્ત સભ્યોનું ભરણપોષણ નો પ્રશ્ન, બાળ ઉછેરના પ્રશ્નો વગેરે આવવા લાગ્યા છે.

લગ્ન સંસ્થા : લગ્ન સંસ્થા વ્યક્તિગત નિયંત્રણ અને સામાજિક વ્યવસ્થા ટકાવવા માટે જવાબદાર સંસ્થા હતી. જેનું અસ્તિત્વ ચરિત્ર ઘડતર કરવા માટે અને બાળ ઉછેર જવાબદારી વગેરે કાર્યો માટે બનાવવામાં આવેલી હતી. આ ઉપરાંત વ્યક્તિની ભૂમિકા, દરજ્જો અને ફરજો નક્કી થતી હતી. એક પત્ની, બહુ પત્ની જેવા લગ્નો જોવા મળતા. અન્ય પુરક વ્યવસ્થા માટે બહુ પતિત્વ, ભાતુ લગ્ન, ભગિની લગ્ન, દેરવટુ, જેઠવટુ વગેરે પ્રકારની હતી. અનુલોમ અને પ્રતિલોમનો વિરોધ જોવા મળતો હતો. આપણાં સમાજમાં આજે પણ લગ્ન વ્યવસ્થાનું અસ્તિત્વ રહેલું જ છે. પરંતુ તેમાં બદલાવ આવવા પામ્યો છે. આજે લગ્ન પસંદગી ખુલ્લી બની છે. આ પરિવર્તન પાછળ ભાતિગળ સંસ્કૃતિ, પશ્ચિમીકરણ અને પરિવર્તન જવાબદાર છે. એક બાજુ અનુલોમ અને પ્રતિલોમ સ્વીકાર્ય બન્યા, બહુ પત્નીત્વ અને બહુ પતિત્વના નિષેધ માટે કાયદો ઘડાયો, જ્યારે બીજી બાજુ પસંદગીના પાત્ર સાથે લગ્ન એ સારી બાબત છે. જ્યારે છુટાછેડાના પ્રશ્નોમાં વધારો, લગ્ન બહારના જાતિય સંબંધો, સમલૈંગિકતાના પ્રશ્નો પ્રબળ પ્રમાણમાં બન્યા છે. લીવ ઈન રીલેશન જેવા કાયદાઓથી ચારીત્ર્યનું સ્તર નીમ્ન થવા પામ્યું છે. લગ્ન સંસ્થામાં આવેલા પરિવર્તન થી લાભો ઘણાં થયા જેમાં પસંદગીના લગ્ન થવા લાગ્યાં ગૃહકંકાસમાં ઘટાડો નોંધાયો, બાળ લગ્નનું નિયંત્રણ થયું. પરંતુ સાથે-સાથે નુકસાન થવા પામ્યું છે.

જ્ઞાતિ સંસ્થા : -

● **વર્ણ વ્યવસ્થા :** કર્મ આધારિત દરજ્જો મળતો. વ્યક્તિના જીવનમાં કેવા કાર્યો છે જેના આધારે નક્કી

થતું. તેનું વર્ણ. ૧. બ્રાહ્મણ ૨. ક્ષત્રિય ૩. વૈશ્ય ૪. શુદ્ર ધીરે ધીરે વર્ણ વ્યવસ્થા તુટવા લાગી.

● **જ્ઞાતિ વ્યવસ્થા :** જ્ઞાતિ વ્યવસ્થાનો ઉદ્ભવ થયો જેમાં વ્યક્તિના જન્મ આધારિત દરજ્જો મળે છે. આ વ્યવસ્થા વ્યક્તિના જન્મ સમયે જ્ઞાતિ નક્કી થઈ જતી. આ વ્યવસ્થા ૨૦મી સદીના છઠ્ઠા દાયકા બાદ ઘટવા લાગી અને વર્ગ વ્યવસ્થાનો પગપેસારો થયેલ જોવા મળ્યો. ૧૯૩૦ ની વસ્તી ગણતરી મુજબ ભારતમાં ૩૦૦૦ જ્ઞાતિઓ અસ્તિત્વ ધરાવતી હતી. પરંતુ જ્ઞાતિ વ્યવસ્થા તૂટવા લાગી અને વર્ગ વ્યવસ્થામાં વ્યક્તિના જીવન ધોરણ આધારિત મૂલ્યાંકન થવા લાગ્યું. પરંતુ વર્ગ વ્યવસ્થામાં ચોક્કસ ભેદરેખા આવેલી નથી.

જ્ઞાતિ વ્યવસ્થા બાધારૂપ હોવા છતાં નીચેનાં કાર્યો જ્ઞાતિ વ્યવસ્થા ને આધીન હતાં.

- જ્ઞાતિ પંચાયત
- ચોક્કસ નિયમો અને પાલન માટે કડક નિયમ
- મુખ્ય સંસ્કૃતિ નું હસ્તાંતરણ, રીત-રીવાજો અને ધોરણો
- સામાજિક વ્યવસ્થા
- આર્થિક વ્યવસ્થા તરીકે સબળ
- ભારતીય કળાઓની જાળવણી

પરંતુ વર્ગ વ્યવસ્થા આવવાથી જ્ઞાતિગત સંસ્કૃતિ ભૂલાવા લાગી છે. પહેરવેશ, વારસાગત વ્યવસાય, વારસાઈ કળાઓ, નિયંત્રણ વગેરે બાબતોનું અસ્તિત્વ નાશ પામ્યું કે કિનારા ઉપર રહેલું છે. આજે ભારતીય મૂળ સંસ્કૃતિ ભૂલાવાથી ભારતીય ગરીમાને અસર થઈ છે. એક સામાજિક વ્યવસ્થામાં ખલેલ પડેલી જોવા મળે છે.

જ્ઞાતિ વ્યવસ્થા એક ચોક્કસ રીતે રચાયેલી વ્યવસ્થા હતી. જેમાં નિયમો, રિવાજો, ધોરણો, આર્થિક વ્યવસ્થા વગેરે બાબતો ચોક્કસ હતા. જ્યારે આધુનિક વર્ગ વ્યવસ્થામાં આ બાબતો અવરોધક છે. અને તે વ્યક્તિવાદી હોવાથી સમુહ વિકાસ શક્ય નથી.

ધર્મ સંસ્થા : સમાજ નિયંત્રણમાં ધર્મ સંસ્થાનું ખાસ મહત્વ રહેલું છે. જે માનવીના પવિત્ર કાર્ય અને સમાજમાં અસહાય લોકો માટે સહાયતા અને પવિત્ર બાબતો સમજાવે તથા ધર્મના જ્ઞાનનું કામ કરે છે. આ સંસ્થા દ્વારા સમાજમાં નિયંત્રણ અને અટકાવે છે.

આજે આપણા ભારતમાં મુખ્ય સાત ધર્મો અને વિવિધ ધર્મો જોવા મળે છે. ઉપરાંત ઘણાં સંપ્રદાયો

પણ અસ્તિત્વ ધરાવે છે. ધર્મ આજે પ્રાચીન કરતાં વિરોધની બાબત છે. લોકોમાં ભાઈચારો કે વિકાસની બાબતોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે. આથી આજે ધર્મનું નિયંત્રણ ઘટતું જોવા મળે છે. આજે વ્યક્તિવાદી સમાજ ઘડતર એ ધર્મ દ્વારા થયેલ આવકાર્ય છે. જે પોતાનું સમાજ એકતાનું કાર્ય કરવાને બદલે ધર્મથી અને ભગવાનથી લોકોને ડરાવવાનું કાર્ય કરે છે.

શિક્ષણ સંસ્થા:—

શિક્ષણ એ સામાજિકરણની એક પ્રક્રિયા છે. શિક્ષણ દ્વારા સામાજિકરણ થાય છે. અને વ્યક્તિનું જીવન ઘડતર થાય છે. વ્યક્તિત્વ વિકાસ, નિયંત્રણ, પરિવર્તન અને સામાજિક ગતિશીલતાનું કામ એ શિક્ષણને આધિન છે.

આપણી પ્રાચીન શિક્ષણ વ્યવસ્થા એ જીવનલક્ષી બાબતોનું ઘડતરનું કામ હતું અને આવી શિક્ષણ વ્યવસ્થા એ સંપૂર્ણ વ્યક્તિત્વ ઘડતર, રોજગારલક્ષી અને પરિવર્તનશીલ હતું. પરંતુ આજની શિક્ષણ વ્યવસ્થા ફક્ત રોજગારલક્ષી બનવા પામી છે. સાથે સાથે ટેકનોલોજી અને વિજ્ઞાનના વિકાસ સાથે સંકુચિત થવા લાગ્યું છે. આ ઉપરાંત ખાનગીકરણના લીધે અને મર્યાદીત બાબતોથી શિક્ષણની ગુણવત્તા નિમ્ન થઈ છે.

પરંપરાગત સંસ્થા: ગ્રામીણ સંસ્થા સંપૂર્ણ ગ્રામ પર પ્રભુત્વ ધરાવતી એક માત્ર સંસ્થા હતી. જેનાથી ગ્રામ માં થતી દરેક પ્રવૃત્તિ માં પંચાયત હસ્તકોટ કરી શકતી જ્યારે આજે ગ્રામ પંચાયત માં બદલાવ આવ્યો છે. અને ગ્રામ પંચાયત ભાગી પડતા સરકારી હસ્તકોટ કરેલ છે. આથી ગ્રામ પંચાયતમાં જે લોકો દ્વારા ન્યાયિક પ્રવૃત્તિ અને ગ્રામીણ વ્યવસ્થાપન કરવામાં આવતું તે આજે શક્ય બનાવી શકાતું નથી. ગ્રામ પંચાયત દ્વારા દરેક નિર્ણયની બાબત સર્વે ગ્રામજનોને માન્ય રહેતો હતો જ્યારે આજે ગ્રામ પંચાયતનું માન્ય રહેતું નથી.

આર્થિક સંસ્થા:—

ગ્રામીણ આર્થિક વ્યવસ્થા એ વિવિધ સંસ્થાઓ સાથે જોડાયેલ છે અને તેનાથી માનવી જરૂરિયાતો અને સામાજિક વ્યવસ્થાની દરેક બાબત ગોઠવવામાં આવેલી હતી. જ્ઞાતિ આધારિત અર્થ વ્યવસ્થાનું અસ્તિત્વ રોજગારી મેળવી શકાતી હતી. આજે આ અર્થવ્યવસ્થા તુટેલી જોવા મળે છે. પરંતુ જ્ઞાતિજાત વ્યવસાય નાશ પામી રહ્યો છે. સાથે સાથે ટેકનોલોજી વિજ્ઞાન જેવું આધુનિકીકરણ થયું છે. વિકસિત સમાજ અને

જીવનધોરણમાં સુધારો થવા છતાં પણ આજે અન્ય સમસ્યાઓનો ઉદભવ થયેલો જોવા મળે છે.

સમાપન:

ઉપરોક્ત ચર્ચા આપણી પરંપરાગત સામાજિક વ્યવસ્થાની બાબતમાં હતી અને આધુનિક વ્યવસ્થાની બાબતમાં હતી અને એ વાતથી આજે પરિચિત છીએ કે પરિવર્તન એ સમાજનું અનિવાર્ય પરીબળ છે. તેમ છતાં આધુનિક વિચારસરણી સામાજિક સંસ્થાઓમાં આવેલા બદલાવ મહત્વના છે. પરંતુ પરિવર્તન સાથે આપણી સમસ્યાઓ પણ આવેલી છે. જે આપણાં સમાજના વિકાસ કે વ્યવસ્થામાં બાધારૂપ રહેલી છે.

સંદર્ભ

- ⇒ પ્રો. શાહ .એ.જી અને પ્રો.દેવે.જે .કે' લગ્ન,કુંટુંબ અને સગપણ—સંબંધો અનડા(૨૦૦૫) અમદાવાદ
- ⇒ Srinivas m .n. social change in morden INDIA New Delhi
- ⇒ ડો. દેવરે સુધીર રાજારામ “ભારતીય સામાજિક વ્યવસ્થા’ અર્જુન પબ્લીશીંગ હાઉસ (૨૦૦૮) નઈ દિલ્લી
- ⇒ Rawat H.K. Sociology basic concepts"ravat publication (2009) jaipur
- ⇒ ડો. વાઘેલા અનિલ એસ. " સમાજશાસ્ત્ર પરિચય" યુ.ગં.નિ.બો. (૨૦૦૫) અદાવાદ

* CHAUHAN YOGENDRASINH J.

Physical Education

Research Zone India

Vol :- 12

Issue :- (3)

JUNE :- 2024

Page :- 67 - 69

ISSN :- 2319 - 8168

TRIBES AND SPORTS

Tribes of Gujarat have an interesting history. The Ramayana and Mahabharata make several reference to the hill tribes. The reference to the Bhil hunter mistakenly staying Lord Krishna at Prabhas Patan shows that the tribe had freedom in his region. In the character of Shabri, Valmiky's Ramayana portrays the simple and hospitable of the Bhil women. Bhil Tribes ruled over the Chhotadaipur, Rajpipla and Sagbara region of Ratanmal in the Panchmahals district, the Danta region in the Banaskantha district and over principalities around Ider. In the 11th century Karnadeo (son of Bhimadeo, the Chalukya King who ruled over north Gujarat) marched against Asha Palli and vanquished him. He then established Karnavati, a new Kingdom near Palaj, in the southern suburb of Ahmedabad.

Location of Tribes of Gujarat

Tribes of Gujarat inhabit the rugged terrain adjoining the Aravallis, the western ridges of the Vindhya and Saputara mountain Range and the northern slopes of the Sahyadri Ranges.

The Tribes belt in Gujarat consists of the district

Danga, Surat, Bharuch, Panchmahals, Sabarkantha various sects of adivasis. mainly of Bhil Tribes and Konkan origin reside in the region.

Tribes such as the Siddhis, Rabari Tribes, Mers and Bhavads live in the coastal Saurashtra districts of Junagadh, Jamnagar and Kutch.

The Siddhis are known to have come to India from East Africa and have distinct Negroid features. The Rabaries and the Mers seem to have come from the Mediterranean in early times.

The australoid Adivasi (who have Australoid features) live in the two tracts. They have Konkan features. The other group lives in the hill tracts along the state's eastern border and comprise of Bhil Garasias, Dungri Bhils, Ratwas, Naikas and others. They have Bhil features.

In the plains of the Surat, Broach and Bhuj Districts there are also other tribes, such as, the Dublas, who seem to have a foreign origin, the Dhodias, who might have migrated from the Dhulia region of Maharashtra and the Chodhuris, who may have come from Orissa or West Bengal.

Demographics of Tribes of Gujarat

There are over 5 million Adivasis or tribal communities in Gujarat. Tribes with Bhil features account for more than 50% of the Gujarat's Adivasi population. Most of the Adivasi sects claim descent from clans, such as, the Rathod, Solanki, Chauhan, Parmar and Makwana. The colourful ghagra the jhulki, the sallo and the jewellery worn by the Bhil Garasia women reveal Rajput influence as well.

The Bhils near Akkalkavu in west Kutch and those in Ratanpur came under the influence of the Muslims and though they adopted the Muslim faith, their women neither accepted the practice of wearing veils.

Culture of Tribes of Gujarat

The tribes of Gujarat are religious and are animistic in religion. They worship animals, such as the tiger, crocodile and snake

* Asst. Professor Arts college Fatehpura, Di-Dahod.

as Gods and also worship some plant Gods and a hill God(Thumbi Dev).They also have many Gods in common with the Hindus such as chamunda,Kalika,Amba,Lord Hanuman and Lord Krishna.Their greatest festival is Holi.

It is said that this and other festivals such as Diwali.which it is said originally belonged to these aborigines.were in due course of time adopted by the Hindus Scholars are also of the opinion that the concept of the Mother Goddess Parvati(daughter of the hill king) and that of the Lord Shiva has been borrowed by the Hindus from the Adivasis.The tribes also worship their dead ancestors.

Indian Traditional sports Tournament

India is the mother of traditional sports and the sports are played quite extensively throughout the country.The Indian people love playing the traditional sports very much and take part in various competitive tournament whenever they get a chance.The Indian traditional tournaments are organised by various authorities like the national, state or district associations. Apart from them, the organisers of different village festivals also organise various Indian traditional sports tournaments.

In India ,most of the Indian traditional sports tournament are organised during festivals.there are several religioion festivals in India that have become famous particularly because of organising a traditional sports tournamentthe sports like Thoda,Vallamali or Boat Race, kabaddi, Kho-kho, Mallakhamb, sagol etc attract a large number of people during festivals.

Rural Sports in India bears the essence of various games and the assortment of sports played amidst the territory og India that mobilizes the rural sector at once. Rural Sports like Gilli Danda, Kabaddi, Football ,basketball,wrestling, kite flying, kancha, Pitthu etc.

Adivasi Players of India.

1.Mc Mary kom -Boxer.

Mangte Chungneijang Mary Kom(born 1March 1983[?]),also Known as MC Mary Kom,[²] is a boxer from Manipur,India.She is a five- time Amateur Boxing champion,and the only women boxer to have won a medal in each one of the six worldchampionships.[³] weight category 41,45,46,48 and 51 Kg.

Awards:

1. Padma bhushan(Sports),2013
2. Arjun Award(Boxing),2003
3. Padma Shree(Sports),2006
4. Contender for Rajiv Gandhi Khel Ratna Award,2007
5. People of the year-Limca Book of Records,2007
6. CNN-IBN & Reliance Industries' real Heroes Award 14/4/2008 Mon
7. Pepsi MTV Youth Icon 2008
8. 'Magnificent mary'AIBA 2008
9. Rajiv Gandhi Khel Ratna award,2009
10. International Boxing Associaton's Ambassador for Women's Boxing 2009
11. Sportswoman of the year 2010,Sahara Sports Award

2.Durga Boro -Footballer

Durga Boro (born 28 june 1987) is an Indian professional footballer who plays as a striker for Guwahati.

3.Sunita Lakra -Indian Women's Hockey Team

(Born June 11,1991)is a member of the Indian women's national field hockey teamwho plays as a forward for the team.Hailing from Odisha she made her International debut in 2009,and has often been cited the backbone of the team since then and evenbeen part of important tournaments like the 17th Asian Games and the recently culminated Women's Hockey World League Round 2.India's clash against new Zealand yesterday at the Hawke;s Bay Cup 2015 marked the 50th International match for lakra, who as a defender at all crucial matches for the country.

4.Limba Ram -Archer

Limba Ram is an Indian archer who represented India in International

competitions, including three Olympics. He equalled an archery world record in 1992 at the Asian Archery Championships in Beijing. He was awarded the Padma Shri Award in 2012 and Arjun award in 1991.

5. Munmun Lugun - Footballer

Munmun Lugun (born 5 May 1993) in Delhi is an Indian footballer who plays as a full back for Pune in the 1-League. Pune, Simla Youngs, Delhi, United Sikkim, Rangdajied United clubs join.

6. Lal Mohan Hasnda - Footballer

Lal Mohan Hasnda (born 3 December 1983) in Jharkhand is an Indian footballer who plays as a forward for Prayag United s.c. in the 1-League. South Eastern Railway pathachakra and Prayag United team.

7. Sanjay Balmuchi - Footballer

Sanjay Balmuchi (born 5 January 1992) is an Indian professional footballer who plays as a midfielder for Mohun Bagan a.c. in the 1-League. He joined with Mohun Bagan and Churchill Brothers.

8. Baichung Bhutia - Former Captain, Indian Football Team

Baichung Bhutia (born 15 December 1976) is an Indian footballer of Sikkimese, Bhutia descent who plays as a striker. Bhutia is considered to be the torchbearer of Indian football in the International arena. Three-time Indian Player of the Year I.M. Vijayan described Bhutia as "God's gift to Indian football." He joined with East Bengal, JCT Mills, Bury, Mohan Bagan, United Sikkim team.

Awards:

1. Arjun Award for football in 1998
2. Padma Shri, the fourth highest civilian award in India, in 2008
3. Banga Bhushan award in 2014
4. Asian Football Hall of fame in 2014

9. Dilip Tirkey - Former Captain, India Hockey Team

Dilip Tirkey (born 25 November 1977) hailing from Sundargarh, Odisha is a former hockey player and his playing position was of fullback. He was best known for his penalty corner hit. Dilip was one of the most difficult

defenders (because of his tight marking skill near goal post) to beat in the world. He was an ex-captain of Indian hockey team, on 22 March 2012, he was elected unopposed to the Rajya Sabha as one of the three Biju Janata Dal (BJD) candidates to the Upper House of Indian Parliament

10. Birendra Lakra - Indian Hockey Team

Birendra Lakra (born 3 February 1990) is an Indian professional field hockey player. He represented India in Men's Hockey during the 2012 London Olympics. Lakra's elder brother Bimal has played as a midfielder for India. His sister Asunta Lakra has played for India's women's hockey team and has captained the side. He joined with Chandigarh Comets BPCL, Orissa Steelers, Ranchi Rhinos, Ranchi Rays. He also played Hockey World League, Asian Games, Commonwealth Games and Sultan Azlan Shah Cup.

11. Manohar Topno - Indian Hockey Team (born 1958) is an Indian field hockey player. He competed at the 1984 Summer Olympics in Los Angeles, where the Indian team placed fifth.

12. Masira Surin - India Women's Hockey Team

Masira Surin (born November 18, 1981) is a member of the India women's national field hockey team. She played with the team when it won the Gold at the Manchester 2002 Commonwealth Games.

References:

1. India Netzone
2. Adivasi - Wikipedia. <https://en.wikipedia.org/wiki/Adivasi>.
3. Kom, Mary (2013) Unbreakable
4. "Mary Kom Review" Mid-day. Retrieved 5 September 2014.
5. I see India. "Magnificent Mary" On Mary Kom. I see India. Retrieved 7 June 2012.

***Bhupendrasinh R. Zala**

Physical Education

Research Zone India

Vol :- 12

Issue :- (3)

JUNE :- 2024 Page :- 70 - 72

ISSN :- 2319 - 8168

Effect of Yoga and Aerobic Training on the Speed of Volleyball Players of Nadiad District

The purpose of this research study was to Effect of Yoga and Aerobic Training on the Speed of Volleyball Players of Nadiad District. This research study was limited to volleyball players. Volleyball playing brothers in the age group of 13 to 17 years were selected as subjects in this research study. In this research study, a total of 75 Volleyball players were divided into three groups namely 25 Volleyball players in Group-A-Yogasana and 25 players in Group-B-Aerobic and 25 players in Group-C-Controlled Group. In this research study, the subjects were trained in Yogasana and Aerobic for 12 months. The standard of measurement in this research study was measuring Speed through the 50 Yard Dash test. In this study, one way analysis of covariance (One Way Analysis of Covariance) test was applied to study the effect of yoga and Aerobic training on the explosive force of volleyball players. The differences between the means were tested at 0.05 level by LSD (Least Significant Difference) Post Hoc test. The conclusion of which was seen as follows. A twelve (12) week yoga asana training and Aerobic training program of Paddhattisara showed a significant improvement in speed of selected subjects.

The motto of physical education is "play for all men and women" while yoga is spreading all over the world as "yoga for all men and women". The world is uniting through yoga. Then there is a need for yoga research.

Yogic actions and Suryanamaskar are also a precious heritage of Indian culture. According to the stated goal of yogic actions, yoga means union with God. For that there are eight steps "Yama, Niyama, Asana, Pranayama, Pratyahara, Dharana, Dhyana and Samadhi". Accepting the body as the basic tool in this process of yoga, a disorder-free healthy state of body and mind is an indispensable framework for yoga practice. Body and mind are intimately connected. Essential Information for Yoga This is why asana pranayama etc yogic actions are also included in the physical education program. Aerobic exercise followed by activity that requires oxygen for a long period of time increases the body's ability to conserve

oxygen. Aerobic exercises result in beneficial changes in the lungs, heart and circulatory system. Specifically, this type of daily exercise increases the lung's ability to move air in and out and the total blood volume, making the blood more compatible with oxygen transport. Aerobic exercises are generally associated with endurance activities that do not require great speed. However, when demonstrating different aerobic exercises, it has always been observed that the use of long and slow movements is imperative. A fundamental principle at work in any effective aerobics exercise program is control.

Speed is the ability of a person to perform a certain type of motion continuously in minimum time. Speed is the number of motions during a given unit of time. E.g. Speed is the number of constant motions of the legs during a given unit of time in fast running. Other actions include Other factors also contribute to success. Muscular strength and speed are closely related. Success

* Research Scholar-Hemchandracharya.North Gujrat.Uni.Patan

in fast running cannot be achieved without the muscle strength required for fast leg movement. Along with thinking about muscle strength and speed etc., there is an element of speed in many real sports skills. E.g. Basketball, Football, Baseball etc.

Purpose of the Study

The purpose of this research study was to study the Effect of Yoga and Aerobic Training on the Speed of Volleyball Players of Nadiad District.

Selection of Subjects

This research study was limited to volleyball players of Nadiad District. Volleyball players in the age group of 13 to 17 years were selected as subjects in this research study. In this research study, a total of 75 volleyball players were divided into three groups namely 25 volleyball players in Group-A-Yogasana and 25 volleyball players in Group-B-Aerobic and 25 volleyball players in Group-C-Controlled Group. In this research study, the subjects were trained in Yogasana and Aerobic for 12 months.

Criterion Measurement

Sl.	Variable	Test	Measurement
1	Speed	50 Yard Run Test	Second

Statistical Procedure

In this study, one way analysis of covariance (One Way Analysis of Covariance) test was applied to study the effect of yoga and Aerobic training on the Speed of volleyball players. The differences between the means were tested at 0.05 level by LSD (Least Significant Difference) Post Hoc test.

Result of the Study :

Table-1
Analysis of Variance Covariance of Two Experimental and One Control Group of Speed Test Performance

Test	Group			Variance Covariance Analysis				
	Yogasan Training	Aerobic Training	Controlled	Sum of square (SS)		Degree freedom (df)	Mean sum of square (MSS)	F
Per test Mean	9.909	9.809	9.978	A	0.115	2	0.058	0.312
				W	30.102	72	0.418	
Post test Mean	9.434	9.311	9.636	A	6.418	2	3.209	11.326*
				W	27.167	72	0.377	
Adjusted Mean	9.376	9.281	9.824	A	5.334	2	2.667	26.315*
				W	8.845	71	0.125	

* The significance level at 0.05 level is $(2, 72) = 3.123$ & $(2, 71) = 3.125$

In the above table-1 the 'F' ratio of pre-test medians of speed test performance was found to be 0.312. Which compared to the table value (3.123) was not found to be significant at 0.05 level. The 'F' ratio of the final test medians of the three groups was found to be 11.326. Comparing it with the table value (3.123) was found to be significant at 0.05 level. Hence, the training provided has been shown to significantly improve the performance of the subjects. Also the 'F' ratio of corrected medians was found to be 26.315. Comparing it with the table value (3.125) was found to be significant at 0.05 level. The difference of the three groups

observed between the corrected medians by the 'F' ratio is significant. Significance was checked with the radical difference between the adjusted medians to see the significance of the differences between the adjusted final medians and to examine which group the experimental conditioning was more effective in the yoga asana training group and the Aerobic training group. Which is shown in Table – 2.

Table-2

Table showing the mean difference between the medians of two experimental and one control group of Speed test performance.

Mean			Mean Difference	Critical Difference
Yogasan Training	Aerobic Training	Controlled		
9.376	9.281		0.095	0.199
9.376		9.824	0.448*	
	9.281	9.824	0.543*	

*Significance level at 0.05 level

As per the above table - 2, there was a significant improvement (0.647) in yoga training group. Then the Aerobic training group showed improvement at (0.242) level. In experimental fitness of yogasana training group and Aerobic training group more significant effect of training given to aerobic training group was observed. No significant effect of experimental conditioning was observed between both experimental groups. But the effect of experimental conditioning was observed on both the experimental group as compared to the control group.

Conclusion

A twelve (12) week yogasana training and aerobic training program of Paddhattisara showed significant improvement in speed in selected subjects.

Reference

- * Ambubhai Purani Smarak Granthsreni, Vyayam Vignan Kosh-Granth Panchmo, Rajpipla: Gujarat Gymnasium Pracharak Mandal, Rajpipla, District Bharuch, 1982,
- * Cooper, Kenneth, The Aerobics Program for Total Well Being, New York: Bantam Books Publication, 1982.
- * Shah, Chinubhai P. , Vyayam Vignan Kosh-5, Rajpipla : Gujarat Vyayam Pracharak Mandal, Septeber, 1982.
- * Verma, Prakash J. A Textbook on Sports Statistics, Gwalior : Vinus Publication, 2000.
- * Yoga course, New Delhi : Ministry of Ayush, Government of India, Ayush Bavan, B-Block, GPO Complex, INA.

* Nimesh Nanda

Science (Physics)

Research Zone India

Vol :- 12

Issue :- (3)

JUNE :- 2024 Page :- 73 - 72

ISSN :- 2319 - 8168

AI-Guided Pharmaceutical crystallization: Innovations and Challenges

Crystallization is a pivotal process in pharmaceutical manufacturing, significantly influencing the purity, polymorphism, and particle size distribution of Active Pharmaceutical Ingredients (APIs). These characteristics directly affect drug bioavailability, solubility, and stability. Traditional crystallization methods are often empirical, costly, and time-consuming. However, the integration of Artificial Intelligence (AI), particularly Machine Learning (ML) and Deep Learning (DL), offers an innovative solution to enhance the efficiency, consistency, and predictability of crystallization processes. This paper reviews the role of AI in pharmaceutical crystallization, emphasizing how AI models predict crystal forms, optimize crystallization conditions, monitor real-time data, and improve quality control. Additionally, it discusses the challenges of AI integration and its potential for future advancements in pharmaceutical manufacturing.

Keywords: Pharmaceutical Crystallization, Artificial Intelligence, Machine Learning, Polymorphs, Process Optimization, Real-time Monitoring.

Pharmaceutical crystallization plays a critical role in the preparation of solid forms of Active Pharmaceutical Ingredients (APIs), which are crucial for oral drug delivery. The crystallization process determines several essential attributes, including solubility, stability, and bioavailability of the final product. Polymorphism—the existence of multiple crystal forms—can significantly impact the drug's performance, as different polymorphs exhibit distinct physicochemical properties such as dissolution rate, stability, and bioavailability [1][2].

Traditional methods for optimizing crystallization conditions are typically empirical and labor-intensive, relying on trial-and-error approaches to determine the right conditions for obtaining desired crystal forms. These methods can be time-consuming and costly, resulting in significant delays in drug development. Recent advancements in Artificial Intelligence (AI) have revolutionized crystallization by offering data-driven models capable of predicting polymorph formation, optimizing crystallization parameters, and improving consistency and reproducibility [3][4].

This paper explores the application of AI in pharmaceutical crystallization, with a particular focus on the use of Machine Learning (ML) and Deep

Learning (DL) algorithms to enhance crystallization processes. Additionally, we examine the challenges associated with AI integration and the future outlook for AI-driven crystallization in pharmaceutical manufacturing.

2. The Importance of Crystallization in Pharmaceutical Formulation

Crystallization is essential for the purification and isolation of APIs, which are crucial for ensuring the efficacy and stability of pharmaceutical products. The quality of crystallized APIs, including their polymorphic form, particle size, and distribution, affects several critical aspects of drug performance [5]. Key factors influenced by crystallization include: **Solubility and Dissolution Rate:** Polymorphs of the same drug can have varying solubility profiles, which directly impact bioavailability [6][7]. **Stability:** Different polymorphs exhibit different stabilities under varying environmental conditions, which affects the shelf-life and long-term stability of the drug product [8].

Manufacturing Consistency: Maintaining consistent crystal size and shape is essential to minimize batch-to-batch variability and ensure uniform product quality [9].

The optimization of crystallization is, therefore, crucial

* Physics Department, Shri C. N. P. F. Arts and D. N. Science college, Dabhoi, Gujarat, India

for achieving these desirable properties. However, traditional empirical methods often lack the precision required for fine-tuning the crystallization process to meet these stringent requirements. AI offers a promising alternative to these conventional methods.

3. Traditional Crystallization Challenges in Pharmaceutical Manufacturing

Pharmaceutical crystallization is influenced by several factors, including solvent choice, temperature, cooling rates, and agitation speed. Optimizing these parameters often involves extensive experimentation, which can be both time-consuming and costly. Traditional crystallization methods are typically based on trial-and-error approaches, which do not always guarantee reliable results or predictability [10][11]. This can lead to inefficiencies, increased development costs, and delays in drug production.

Moreover, controlling crystal size, shape, and polymorphism can be highly sensitive to slight variations in the crystallization environment. As a result, achieving reproducibility and consistency in crystallization processes has remained a significant challenge for the pharmaceutical industry [12][13].

4. AI and Machine Learning in Crystallization:

Artificial Intelligence, specifically Machine Learning (ML), provides an effective solution to many of these challenges by enabling data-driven predictions and optimizations. AI models can analyze large datasets and detect complex relationships between process variables and crystallization outcomes, significantly enhancing process control and consistency. The key areas where AI has been successfully applied in crystallization are outlined below.

4.1 Prediction of Crystal Forms (Polymorphs)

Polymorph prediction is one of the most significant applications of AI in crystallization. Different polymorphs of an API exhibit distinct solubility and bioavailability properties, which directly influence drug efficacy [14 15]. ML algorithms, such as support vector machines (SVM), neural networks, and decision trees, can be used to predict the likely polymorphs that will form under specific crystallization conditions [16]. By training models on historical crystallization data, AI can significantly reduce the need for extensive trial-and-error

experiments, accelerating the drug development process.

Wengert, S. et al. (2021) demonstrated the use of AI for predicting polymorph formation in pharmaceutical compounds, highlighting how ML models can provide reliable predictions with high accuracy [17]. This capability not only streamlines the development process but also helps identify novel polymorphs with potentially improved therapeutic properties.

4.2 Process Optimization for Crystal Size and Shape

The control of crystal size, shape, and distribution is crucial for optimizing the dissolution rate and bioavailability of pharmaceutical products. AI models, particularly those based on reinforcement learning, can dynamically adjust crystallization parameters such as temperature, solvent concentration, and cooling rates to achieve optimal crystal properties [18][19]. These models can be employed to simulate the crystallization process, predicting the effects of parameter adjustments on the final product and optimizing conditions in real-time.

Schneider et al. explored the use of reinforcement learning in optimizing crystal size and shape, showing that AI-driven models could outperform traditional methods in terms of process efficiency and crystal quality.

4.3 Real-Time Monitoring and Control

Real-time monitoring and control are essential for maintaining consistency and reproducibility in the crystallization process. AI can be integrated with in-line analytical techniques, such as infrared (IR) and Raman spectroscopy, to monitor crystallization conditions in real-time. AI algorithms can analyze data from these sensors and adjust process parameters accordingly, ensuring the crystallization process stays within the desired conditions [20].

Stevenson et al. (2020) demonstrated how AI could improve the real-time control of crystallization, allowing for immediate detection of issues such as poor crystal quality or undesired polymorph formation, with AI providing corrective recommendations [21].

4.4 Optimization of Solvent Systems

The choice of solvent is a critical factor in determining the quality of the crystallized API. AI can optimize solvent selection by analyzing historical crystallization data and predicting the most effective solvent or solvent mixture for a given API. This reduces the need for exhaustive experimentation and increases the likelihood of achieving high-quality crystals with the desired properties [21].

4.5 Data-Driven Design of Crystallization Experiments

AI can assist in designing more efficient crystallization experiments by identifying the most relevant process parameters that influence crystallization outcomes. By analyzing large datasets from previous experiments, AI models can guide the selection of experimental conditions, reducing the number of variables that need to be tested and accelerating the process [22].

5. Challenges and Limitations of AI in Crystallization

While AI offers significant potential for improving crystallization processes, several challenges remain:

Data Quality and Availability: AI models require high-quality, large datasets to make accurate predictions. Inconsistent or incomplete data can lead to poor model performance [23].

Complexity and Interpretability: Some AI models, particularly deep learning algorithms, are often considered “black boxes,” making it difficult for researchers to interpret how predictions are made. This lack of transparency may hinder regulatory acceptance [24].

Integration into Existing Systems: Integrating AI into existing crystallization workflows can be complex and require substantial investment in infrastructure and training [25].

Regulatory Approval: As AI technologies evolve, regulatory agencies like the FDA and EMA need to develop clear guidelines for the use of AI in pharmaceutical manufacturing.

6. Future Outlook

The role of AI in pharmaceutical crystallization is expected to grow significantly as AI technologies continue to evolve. Advanced algorithms and computational models will enhance the precision and accuracy of predictions, while real-

time monitoring and control systems will offer even greater control over the crystallization process. As regulatory agencies embrace AI-driven approaches, broader adoption of these technologies across the pharmaceutical industry is anticipated.

7. Conclusion

Artificial Intelligence is revolutionizing the crystallization process in pharmaceutical manufacturing. By leveraging machine learning and data-driven models, AI enhances the prediction of crystal forms, optimizes crystallization conditions, and enables real-time process control. These advancements contribute to more efficient and consistent drug development, ultimately leading to higher-quality pharmaceutical products. Despite challenges, the future of AI in crystallization holds great promise, with continued innovations expected to further streamline drug development processes.

References:

- [1] Smith, R. A., & Lee, K. Y. (2018). Polymorphism in pharmaceutical crystals. *Journal of Pharmaceutical Sciences*, 107(9), 2531-2544.
- [2] Williams, D. R., & Chen, M. (2019). Influence of polymorphs on pharmaceutical formulations. *International Journal of Pharmaceutics*, 558, 154-164.
- [3] Liu, Z., et al. (2021). Predicting polymorph formation during crystallization of pharmaceutical compounds. *Journal of Pharmaceutical Sciences*, 110(5), 1234-1245.
- [4] Stevens, M., et al. (2020). Integration of machine learning for crystallization process control. *AI in Chemical Engineering*, 12(3), 315-328.
- [5] Beyer, A., et al. (2020). Data-driven design of crystallization experiments using machine learning. *Pharmaceutical Technology*, 44(8), 67-79.
- [6] Schneider, J., et al. (2020). Optimization of crystallization processes using machine learning. *AI in Pharma Engineering*, 18(3), 215-229.
- [7] Stevenson, M., et al. (2020). Real-time monitoring and control in pharmaceutical crystallization. *Advanced Pharmaceutical Processing*, 24(2), 305-316.
- [8] Liu, Y., & Zhang, L. (2021). Modeling and simulation of pharmaceutical crystallization. *Chemical Engineering Science*, 218, 115-124.
- [9] Roberts, S., et al. (2021). AI in crystallization

- process monitoring. *AI Applications in Chemical Engineering*, 29(4), 208-223.
- [10] Miller, D. A., & Sherman, H. S. (2019). *Pharmaceutical Crystallization: Applications and Techniques in Drug Development and Manufacturing*. Wiley.
- [11] Rantanen, J., & Henson, H. A. (2013). The Importance of Crystallization in Drug Development and Manufacturing. *Pharmaceutical Technology*, 37(4), 14–20.
- [12] Southard, R. & Easton, J. Crystallization challenges in drug development: scale-up from laboratory to pilot plant and beyond. *Pharmaceutical Development and Technology*, 11(2), 155–164 (2006).
- [13] Urwin, S. J., Yerdelen, S., Houson, I. & ter Horst, J. H. Impact of Impurities on Crystallization and Product Quality: A Case Study with Paracetamol. *Crystals*, 11(11), 1344 (2021).
- [14] Heng, T., & co-authors. Progress in Research on Artificial Intelligence Applied to Crystal Engineering: Polymorphism, Crystal Property Prediction, and More. *ACS Omega*, 6, 21011–21020 (2021).
- [15] Heng, T. et al. “Progress in Research on Artificial Intelligence Applied to Polymorphism and Cocrystal Prediction.” *ACS Omega*, 6, 21011–21020 (2021).
- [17] Wengert, S. et al. (2021). Data-efficient machine learning for molecular crystal structure prediction. *Nature Communications*.
- [18] Benyahia, B., Anandan, P., & Rielly, C. Control of batch and continuous crystallization processes using reinforcement learning. (2021)
- [19] Meng, Q., Anandan, P., Rielly, C., & Benyahia, B. Multi-agent reinforcement learning and RL-based adaptive PID control of crystallization processes. (2023)
- [20] *Kagaku Kogaku Ronbunshu*, 48(4), 141-151 (2022)
- [21] Ghosh, A., Louis, L., Arora, K. K., Hancock, B. C., Krzyzaniak, J. F., Meenan, P., Nakhmanson, S., & Wood, G. P. F. (2019).
- [22] Wilkinson, M. R., Martinez-Hernandez, U., Huggon, L. K., Wilson, C. C., & Castro Dominguez, B. (2022).
- [23] Tinnirello, M., Ghiringhelli, L. M., Carleo, G., & Marzari, N. (2023).
- [24] García, S., Ramírez-Gallego, S., Luengo, J., Benítez, J. M., & Herrera, F. (2020).
- [25] Lee, J., Bagheri, B., & Kao, H.-A. (2020).

* હેમંતકુમાર ગામીત

** ડૉ. વિજયકુમાર એન. સોલંકી

Physical Education

Research Zone India

Vol :- 12

Issue :- (3)

JUNE :- 2024 Page :- 77 - 79

ISSN :- 2319 - 8168

શ્રી ગોવિંદગુરુ યુનિવર્સિટી ગોધરાના ખેલાડીઓ અને બિનખેલાડીઓની આવેગિક પરિપક્વતાનો તુલનાત્મક અભ્યાસ

આ સંશોધન અભ્યાસનો હેતુ શ્રી ગોવિંદગુરુ યુનિવર્સિટી ગોધરાના ખેલાડીઓ અને બિનખેલાડીઓની આવેગિક પરિપક્વતાનો તુલનાત્મક અભ્યાસ કર્યો હતો. આ સંશોધન અભ્યાસમાં શ્રી ગોવિંદગુરુ યુનિવર્સિટી ગોધરાના ખેલાડીઓ અને બિન ખેલાડીઓને વિષયપાત્રો તરીકે પસંદ કરવામાં આવ્યા હતા. આ સંશોધન અભ્યાસમાં કુલ ૧૫૦ ખેલાડી ભાઈઓ અને ૧૫૦ બિનખેલાડી ભાઈઓને વિષયપાત્રો તરીકે પસંદ કરવામાં આવ્યા હતા. આવેગિક પરિપક્વતાના માપન માટે ડૉ. યશવીરસિંઘ અને ડૉ. મહેશ ભાર્ગવ રચિત પ્રશ્નાવલિનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. શ્રી ગોવિંદગુરુ યુનિવર્સિટી ગોધરાના ખેલાડીઓ અને બિનખેલાડીઓની આવેગિક પરિપક્વતાની તુલના કરવા માટે 'રેશિયો લાગુ પાડી મધ્યકો વચ્ચેની સાર્થકતા ચકાસવામાં આવી હતી. જેનું તારણ આ પ્રમાણે જોવા મળ્યું હતું. ખેલાડી અને બિન ખેલાડી ભાઈઓના આવેગાત્મક પરિપક્વતામાં સાર્થક તફાવત જોવા મળ્યો હતો. જેમાં બિન ખેલાડી ભાઈઓ કરતાં ખેલાડી ભાઈઓની આવેગાત્મક પરિપક્વતા વધુ જોવા મળી હતી.

એક સમય એવો હતો કે જ્યારે આપણી પૃથ્વી સળગતા વાયુનો ગોળો હતો. એમાના બધા જ અણુઓ વિખરાયેલા હતા. ધીરે-ધીરે એ બધા નજીક આવવા લાગ્યા અને એમાનો નક્કર પદાર્થ બંધાયો પરિણામે વાઈરસ અને બેક્ટેરીયા જેવા જંતુઓ અસ્તિત્વમાં આવ્યા. એમાંથી શીરા જેવા હાડકા વિનાના અમીબા વગેરે જંતુઓ નિપજ્યા. ત્યારબાદ પરબારા કુદરતમાંથી આહાર ગ્રહણ કરનાર સ્થાવર વનસ્પતિ અને બીજા પર આધાર રાખનારા જંગલ પ્રાણીઓ હયાતીમાં આવ્યા. પછી આવ્યો માછલીઓનો યુગ અને પછી બન્યા જળ-જમીનના પ્રાણીઓ, એમાનાં થોડાં એ હવાનો રસ્તો લીધો અને થોડા રહ્યા જમીન ઉપર વખત જતા એમાના મોંમા વાયા ફૂટી એમાંના થોડા સ્તનધારી વાંદરા હતા. અને થોડા વનમાં રહેનારા વન મનુષ્યો. એમાનામાંથી આગળ વધતા, અડધા વન મનુષ્ય રહ્યા અને અડધા બે પગાં બન્યા. અને તેઓ જંગલની ઝાડીઓમાં કિલકિલાટ કરવા લાગ્યા.

ધીમે - ધીમે માણસને કુદરતમાંની વસ્તુઓના નવા-નવા ઉપયોગો સમજાવા લાગ્યા. ત્યારથી શ્રમનો વિકાસ થવા લાગ્યો. શ્રમના વિકાસનો હેતુ એ હતો કે, વસ્તુઓ વધુને વધુ પ્રાપ્ત કરવી તથા એનો વધુ ઉપયોગ કરવો એને માટે એક કરતા વધુ વ્યક્તિના સહકાર અને સહયોગની જરૂર હતી. જે રીતે હાથ છૂટા થતા માણસની મહેનત કરવાની શક્તિ વધેલી જણાઈ એટલે માનવીએ એના હજારો ઉપયોગ શોધી કાઢ્યા. એ જ રીતે એકવાર સહયોગ-સહકારના લાભ એણે જોયા. એટલે પછી એનો સ્વીકાર કરીને આગળ વધવાનો એ પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. માણસ જાતને પેદા થતાં જ કોઈ આજના જેવો અકબંધ સમાજ મળી ગયો ન હતો. એની શરૂઆત તો, કુદરતને હરાવીને, ભોગને માટે એકબીજાના સહકારથી મહેનત કરીને, ઉત્પાદન કરવામાં અને આત્મ રક્ષણને માટે એકઠા મળી લડાઈઓ લડવામાંથી થયેલી એમાંથી છૂટા થયેલા હાથની વધેલી શક્તિને વળી પાછી વધારીને મનુષ્યને પોતાનો સમાજ બનવાની પ્રેરણા મળી.

આપણા આ યંત્રવત્ યુગમાં રમત-ગમતનું સ્વરૂપ પણ બદલાયું છે. રમતો આજે માત્ર મનોરંજનનું માધ્યમ બની ન રહેતા પ્રતિષ્ઠા અને મોભો મેળવવા તથા વિશેષ સિદ્ધિ હાંસલ કરવા માટેની કસર હરીફાઈના સ્વરૂપે ઉતરી આવેલ છે. ખેલાડીઓ હમેશા રમતોમાં સિદ્ધિ હાંસલ કરવા મહેનત કરતા હોઈ છે. અને તેને તેના ધ્યેય સુધી પહોંચાડવામાં સૌથી અગત્યનો ફાળો રાહબરનો હોય છે.

રાહબર ખેલાડીને રમત સિદ્ધિ હાંસલ કરવા સુસજ્જ કરતો હોય છે અને હમેશા જરૂરી માર્ગદર્શન પૂરું પાડે છે. આ કાર્યના બદલામાં રાહબરની આર્થિક જરૂરિયાત સંતોષવામાં આવે છે. જેથી રાહબર પોતાની સામાજિક પ્રસંગો, ધાર્મિક પ્રસંગો કે અન્ય પ્રસંગો ઉજવવા માટે પૈસાની આવશ્યકતા હોય છે. તે જો યોગ્ય રીતે સંતોષાય તો વ્યક્તિ પોતાની સંપૂર્ણ શક્તિ અને મનથી કાર્ય કરશે વ્યક્તિની શક્તિનો સંપૂર્ણ લાભ લેવા માટે તેના પ્રલોભન, પુરસ્કાર કે પડકારની આવશ્યકતા રહે છે.

સામાજિક સમસ્યાઓના ઈતિહાસનું વિહંગાવલોકન કરીએ તો જાણવા મળે છે કે મોટાભાગની સામાજિક સમસ્યાઓનું સમયાંતરે નિરાકરણ કરવામાં આવ્યું છે. તો કેટલીક સમસ્યાઓમાં પરિસ્થિતિ બદલાવાની સાથે સાથે બીજી નવીન સમસ્યાઓ ઊભી થઈ છે. આ દૃષ્ટિએ જોઈએ તો સામાજિક સમસ્યા ઉકેલાતી નથી. પરંતુ તેના સ્થાને બીજી નવી સમસ્યાઓ ઉત્પન્ન થાય છે. પહેલા પણ જણાવ્યું તેમ સામાજિક સમસ્યાઓ અનેક કારણોથી જન્મે છે છતાં પણ સમસ્યાઓ ઉકેલાતી નથી. પરંતુ તેના સ્થાને નવી સમસ્યાઓ ઉત્પન્ન છતાં પણ સમસ્યાનાં મુખ્ય કારણો, સહાયક કારણો, ઉત્તેજિત કરતા કારણોની જાણકારી મેળવવી જરૂરી છે. જે સમસ્યાની ઉત્પત્તિ અને વિકાસ માટે જવાબદાર છે. કેટલીકવાર સામાજિક સમસ્યાનું સ્વરૂપ જ એવું હોય છે કે એની ઉપર નિયંત્રણ રાખવું અત્યંત કઠિન છે.

પ્રત્યેક સમાજને ઈરછનીય અનિરછનીય પ્રતિકો, પરિસ્થિતિઓ વર્તનની રીતો, વગેરેના પોતાના ખ્યાલો હોય છે. આ ખ્યાલોના માપદંડોથી યોગ્ય કે અયોગ્ય વર્તનને ગણાવતા હોય છે. તેને સમાજના મૂલ્યો તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. સમાજના વ્યવહારને સમર્થન આવતા નિયમોને સામાજિક માપદંડો કહે છે સામાજિક ધોરણો વિવિધ વ્યવહારોનું સંપાદન અને દિશાસૂચનનું કાર્ય કરે છે. કોઈ વિશિષ્ટ સામાજિક સ્થિતિમાં વ્યક્તિને કયા પ્રકારનો વ્યવહાર ઉપયોગી થશે. તે સામાજિક ધોરણ દ્વારા નક્કી થાય છે.

આવેગ એ માનવીય જીવનનું એક અગત્યનું પાસું છે. આવેગના કારણે જ માનવજીવનમાં ધબકાર રહેલ છે. જો માનવ જીવનમાંથી આવેગની બાદબાકી કરી નાખવામાં આવે તો જીવન પરંપરાગત જડ કે રસહિન બની જાય છે.

* પીએચ.ડી. સ્કોલર.શ્રી ગોવિંદગુરુ યુનિવર્સિટી ગોધરા

** આસિસ્ટન્ટ પ્રોફેસર.શ્રી સી.એન.પી.એફ આર્ટસ એન્ડ ડી.એન.સાઈન્સ કોલેજ ડભોઈ

ગુજરાતી ભાષા મુજબ આવેગ શબ્દમાં જ તેનો અર્થ છુપાયેલો છે. જેમાંનો ‘વેગ’ શબ્દ જ ગતિ, ચલિતતા કે દબાણ જેવો અર્થ નિષ્પન્ન કરે છે. આવેગ એ એક એવો વેગ છે કે જેના પર માનવીનું પ્રભુત્વ હોતું નથી. સમજાવવા માટે એવું કહી શકાય કે આવેગ એ એક પ્રકારની લાગણી છે કે એ દરેક વ્યક્તિમાં વિદ્યમાન હોવા છતાં પણ દરેક વ્યક્તિઓનું દરેક વખતે તેના પર કાબુ હોતો નથી. આ આવેગો વિધાયક પ્રકારના કે નિષેધક પ્રકારના પણ હોઈ શકે છે. આવેગ માટે હિન્દીમાં આવેગ, આવેશ અને સેવેઠા શબ્દ વપરાય છે. આવેગ માટે અંગ્રેજીમાં ઈર્લ્ડ હ શબ્દ વપરાય છે. **Emotion** શબ્દની અવેજમાં ક્યારેક **Feeling, Sentiment, Re-action, Passion, Excitement, Sensation** જેવા શબ્દોનું ઉપયોગ પણ કરવામાં આવે છે.

આવેગ માટેનો **Emotion** શબ્દ લેટીન ભાષાના **Emovere** શબ્દ પરથી ઉતરી આવ્યો છે. જેનો અર્થ ‘ક્ષુબ્ધતા અનુભવવી’ એવો થાય છે. આવેગ સમયે શરીરતંત્ર ક્ષુબ્ધ થઈ જાય છે અને ઉત્તેજના અનુભવે છે.

આવેગિક પરિપક્વતાને મનોવૈજ્ઞાનિકોએ જુદી-જુદી રીતે સમજવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. કારણ કે કોઈપણ બાળક આવેગિક પરિપક્વતા ક્યારે પ્રાપ્ત કરે તે કહેવું મુશ્કેલ છે. પરંતુ શારીરિક પરિપક્વતાની વાત કરીએ તો જવાબ સરળ છે. કારણ કે શારીરિક પરિપક્વતા એટલે વૃદ્ધિ અને વિકાસની પ્રક્રિયાનો અંત એવો અર્થ કરી શકાય. પરંતુ આવેગ અને પરિપક્વતા બંને વિરોધાભાષી કેમ તે શંકાસ્પદ છે કારણ કે આવેગોનો સ્વભાવ જ અપરિપક્વતા છે. માટે લેખક કહે છે કે “આવેગો પરિપક્વતા પામતા નથી. પરંતુ વિસ્ફોટ પામે છે. પરંતુ જે વ્યક્તિ પોતાના આવેગો ક્રમિક અસરકારક અને સમાયોજીત રીતે વ્યક્ત કરે તેને આવેગોની દૃષ્ટિએ પરિપક્વ કહી શકાય.

શિશુના આવેગો, આવેગિક અભિવ્યક્તિની રીત અને

આવેગિક પરિસ્થિતિ પ્રૌઢ વ્યક્તિ કરતા જુદા-જુદા હોય છે. કારણ કે વ્યક્તિની વય વધે તેમ તેના આવેગો વધારે સ્થિર બને છે. બાલ્યકાળમાં જે પરિસ્થિતિથી આવેગો જન્મે છે તે પરિસ્થિતિથી યુવાવસ્થામાં ઉદભવતા નથી. બાળક જ્યારે ભયભીત થાય છે ત્યારે રડે છે કે નાસભાગ કરે છે. જ્યારે મોટી ઉંમરની વ્યક્તિ ભયને આ રીતે વ્યક્ત કરતી નથી. તેથી આવેગ પ્રદર્શિત કરવાની રીતમાં થયેલ આ ફેરફારને આવેગિક પરિપક્વતા તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. તેથી એચ.બી. ઈગ્લિસ જણાવે છે કે ‘આવેગિક પરિપક્વતા એ શૈશવકાળની પ્રૌઢાવસ્થા સુધીમાં આવેગોમાં ઉદભવતો તફાવત છે.’

અભ્યાસનો હેતુ

આ સંશોધન અભ્યાસનો હેતુ શ્રી ગોવિંદગુરુ યુનિવર્સિટી ગોધરાના ખેલાડીઓ અને બિનખેલાડીઓની આવેગિક પરિપક્વતાનો તુલનાત્મક અભ્યાસ કર્યો હતો.

વિષયપાત્રોની પસંદગી

આ સંશોધન અભ્યાસમાં શ્રી ગોવિંદગુરુ યુનિવર્સિટી ગોધરાના ખેલાડીઓ અને બિન ખેલાડીઓને વિષયપાત્રો તરીકે પસંદ

કરવામાં આવ્યા હતા. આ સંશોધન અભ્યાસમાં કુલ ૧૫૦ ખેલાડી ભાઈઓ અને ૧૫૦ બિનખેલાડી ભાઈઓને વિષયપાત્રો તરીકે પસંદ કરવામાં આવ્યા હતા.

માપનના ધોરણો

● આવેગિક પરિપક્વતાના માપન માટે ડૉ. યશવીરસિંઘ અને ડૉ. મહેશ ભાર્ગવ રચિત પ્રશ્નાવલિનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. આંકડાકીય પ્રક્રિયા

શ્રી ગોવિંદગુરુ યુનિવર્સિટી ગોધરાના ખેલાડીઓ અને બિનખેલાડીઓની આવેગિક પરિપક્વતાની તુલના કરવા માટે ‘t’ રેશિયો લાગુ પાડી મધ્યકો વચ્ચેની સાર્થકતા ચકાસવામાં આવી હતી. અભ્યાસના પરિણામો

સારણી-૧

ખેલાડી ભાઈઓ અને બિન ખેલાડી ભાઈઓની આવેગાત્મક પરિપક્વતાના મધ્યક, પ્રમાણિત વિચલન, મધ્યક તફાવત અને ‘t’ રેશિયો દર્શાવતી સારણી

જૂથ	મધ્યક	સંખ્યા	પ્રમાણિત વિચલન	મધ્યક તફાવત	‘t’ રેશિયો
ખેલાડી	202.133	150	12.054	15.487	9.911*
બિન ખેલાડી	186.647	150	14.864		

★ સાર્થકતાનું ધોરણ ૦.૦૫ કક્ષાએ ‘t’ = (૨૮૮) ૧.૯૬૮

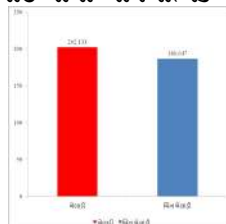
સારણી-૧માં જોઈ શકાય છે કે આવેગાત્મક પરિપક્વતામાં ખેલાડી ભાઈઓનો મધ્યક ૨૦૨.૧૩૩ જોવા મળ્યો હતો અને બિન ખેલાડી ભાઈઓનો મધ્યક ૧૮૬.૬૪૭ જોવા મળ્યો હતો. ખેલાડી ભાઈઓનું પ્રમાણિત વિચલન ૧૨.૦૫૪ અને બિન ખેલાડી ભાઈઓનું પ્રમાણિત વિચલન ૧૪.૮૬૪ જોવા મળ્યું હતું. જ્યારે મધ્યક તફાવત ૧૫.૪૮૭ જોવા મળ્યો હતો. જેનો ‘t’ રેશિયો ૯.૯૧૧ જોવા મળ્યો હતો. જે ૦.૦૫ કક્ષાએ જોતાં સાર્થક તફાવત જોવા મળ્યો હતો.

તારણ:

ખેલાડી અને બિન ખેલાડી ભાઈઓના આવેગાત્મક પરિપક્વતામાં સાર્થક તફાવત જોવા મળ્યો હતો. જેમાં બિન ખેલાડી ભાઈઓ કરતાં ખેલાડી ભાઈઓની આવેગાત્મક પરિપક્વતા વધુ જોવા મળી હતી.

આલેખ-૧

ખેલાડી ભાઈઓ અને બિન ખેલાડી ભાઈઓની આવેગાત્મક પરિપક્વતાના મધ્યકો દર્શાવતો આલેખ

સંદર્ભગ્રંથ

- ⇒ ખીમાણી, રાજેન્દ્ર, સંક્ષિપ્ત માનવ અર્થશાસ્ત્ર, અમદાવાદ: નવજીવન મુદ્રણાલય, ૨૦૦૪.
- ⇒ દવે, હર્ષિદા એચ., સામાજિક સમસ્યાઓ, અમદાવાદ: યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ, ગુજરાત રાજ્ય, ૨૦૦૦.
- ⇒ પટેલ, સી. પી., સામાન્ય મનોવિજ્ઞાન, અમદાવાદ: યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ, ગુજરાત રાજ્ય, ૧૯૯૧.
- ⇒ પરીખ અને ઝાલા, બાળ મનોવિજ્ઞાન, અમદાવાદ: પરીખ-ઝાલા પ્રકાશન, ૨૦૦૫-૦૬.
- ⇒ વર્મા, પ્રકાશ જે., એ ટેક્ષબુક ઓન સ્પોર્ટ્સ સ્ટેટેસ્ટીક્સ, ગ્વાલિયર: વિનસ પબ્લિકેશન, ૨૦૦૦.
- ⇒ સાંકૃત્યાયન, રાહુલ, માનવ સમાજ, અમદાવાદ: અજલ ગોષ્ઠ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ, ૧૯૮૮.